

YOSHLARNING IJTIMOYIY-IQTISODIY FAOLLIGINI OSHIRISH: DAVLAT SIYOSATI VA IMKONIYATLAR

ilmiy-amaliy konferensiya
TO'PLAMI

2024-yil 22-iyul

YOSHLARNING IJTIMOYIY- IQTISODIY FAOLLIGINI OSHIRISH: DAVLAT SIYOSATI VA IMKONIYATLAR

ilmiy-amaliy konferensiya
to'plami

Toshkent - 2024

YOSHLARNING IJTIMOYIY-IQTISODIY FAOLLIGINI OSHIRISH: DAVLAT SIYOSATI VA IMKONIYATLAR

**Xalqaro Nordik universiteti rektori
Sh.Mustafakulov tahriri ostida**

Konferensiyaga mas'ul xodimlar:
X.Topilov, R.Shodmonov, Sh. Yuldashev

"Yoshlarning ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirish: davlat siyosati va imkoniyatlari" ilmiy-amaliy konferensiyasi respublikamizning olimlari va ilm ahlini to'rtta muhim sho'ba doirasida munozaraga chorladi. Konferensiyada ta'lim tizimida iqtisodiy bilimlarni oshirish yo'llari, texnologik taraqqiyot va yoshlarning yangi texnologiyalarni o'zlashtirishlari borasidagi ishlar keng muhokama qilinib, yangi metod va tavsiyalar ilgari surildi.

Shuningdek, yoshlarga oid davlat siyosati, ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va madaniyat sohasini yangi bosqichga olib chiqish bo'yicha islohotlar, O'zbekistonning kelajak strategiyalari, rivojlantirish yo'nalishlari belgilab olindi. Unda muhokama etilgan va ilgari surilgan barcha ilmiy yechimlar, tadqiqotchilarning nuqtai nazarlari konferensiya to'plamida jamlandi.

SO‘Z BOSHI

Hurmatli professor-o‘qituvchilar, talabalar va ilmiy izlanishlar yo‘lidagi fidoyi tadqiqotchilar!

Bugungi kunda yoshlarimizning ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida e‘tirof etilmoqda. Ushbu yo‘nalish nafaqat yoshlarning iqtisodiy barqarorligini ta‘minlash, balki ularning ijtimoiy hayotdagi ishtirokini kengaytirish va shaxsiy rivojlanishlarini qo‘llab-quvvatlashda ham katta ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro Nordik universiteti tomonidan tashkil etilgan ushbu ilmiy-amaliy konferensiya aynan shu maqsadlarga erishish yo‘lida muhim qadam bo‘lmoqda. Konferensiyada ishtirok etayotgan professor-o‘qituvchilar, ilmiy xodimlar va talabalarning ilmiy ishlari va izlanishlari zamonaviy jamiyatimizning dolzarb muammolarini hal qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Biz, universitetimiz ma‘muriyati, bunday konferensiyalar orqali yoshlarimizning ilmiy va ijodiy salohiyatini yuksaltirish, ularni yangi ilmiy kashfiyotlarga ilhomlantirish hamda kelajakda yetakchi mutaxassislar sifatida shakllanishiga ko‘maklashish niyatidamiz.

Fursatdan foydalanib, ilmiy anjumanimizda ishtirok etayotgan barcha olim va tadqiqotchilarga, shuningdek, tashkilotchilarga o‘z minnatdorchiligimni izhor etaman. Sizlarning fidokorona mehnatingiz tufayli ilm-fanning yangi cho‘qqilarini zabt etamiz va yurtimiz taraqqiyotiga o‘z hissamizni qo‘shamiz.

Yuqori saviyada tashkil etilgan ushbu konferensiya hamkorlik va tajriba almashinuvi uchun noyob imkoniyat yaratib, yoshlarimizni yanada ilg‘or bo‘lishga undaydi.

Kelgusida ham birgalikda ulkan ilmiy-amaliy marralarni zabt etamiz degan umiddaman!

**Hurmat bilan,
Sherzod Mustafakulov,
Xalqaro Nordik universiteti rektori**

MUNDARIJA:

I SHUBA. TA'LIM TIZIMIDA IQTISODIY BILIMLARNI OSHIRISH YO'LLARI

Chu Bei Bei <i>Historical view of international economic and cultural significance of the great silk road</i>	6
Turdijanova Z. Z. <i>Language variation, its types and what factors can reflect on them. Analyzing the results of the research conducted by William Labov about linguistic variations on martha's veneyard island and new york department stores.</i>	11
Erkinov X. B. <i>O'quvchilarning bilim va kompetensiyasini xalqaro mezonlar asosida rivojlantirish</i>	15
Nosirova N. Sh. <i>Talabalarning loyihalash kompetentligini rivojlantirish metodikasi</i>	19
Baynazarova G. A. <i>Umumta'lim maktablarida kreativ pedagogik muhitini rivojlantirishning metodik asoslari</i>	23
Bozorova M. S., Rahimjonov A. B. <i>Yuridik shaxslar, ularning belgilari, tashkil etilishi, faoliyati va turlari</i>	27

II SHO'BA. TEKNOLOGIK TARAQQIYOT VA YOSHLARNING YANGI TEKNOLOGIYALARNI O'ZLASHTIRISHLARI

Tojiboyeva N. Y. <i>Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashda innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash metodikasi</i>	31
Temirov A. O. <i>Kredit-modul tizimida ta'limni baholashning didaktik vazifalari</i>	41
Madina I. A. <i>Talabalarning raqamli texnologiyalar orqali til ko'nikmalarini rivojlantirishning metodik asoslari</i>	46
Mukhammedova N. O., Madaminov S. M <i>Understanding morphological changes in the ovaries after chemotherapy: implications and ideas</i>	50
Саидова Л.Ш., Асадова М.А., Тухтаев Б.И., Каюмов Б.Б. <i>Исследование показателей работ технологического транспорта с горнотехническими условиями карьеров</i>	53

IV SHO'BA. YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATI, MA'NAVIY TARAQQIYOTNI TA'MINLASH VA MADANIYAT SOHASINI YANGI BOSQICHGA OLIB CHIQISH BO'YICHA ISLOHOTLAR

Tashtanova D. E. <i>O'zbekiston yoshlar siyosatining ahamiyati va natijalari</i>	60
Hakimova Sh. J. <i>Oliy ta'lim muassasalarida "Maktabgacha ta'limda sog'lom ovqatlantirish texnologiyasi" fanining masofaviy (zoom) o'qitish mexanizmlari</i>	65
Soatova Z. A. <i>Talabalar mustaqil ta'limini tashkil etish metodikasi</i>	73
Qodirov N. N. <i>Zamonaviy ommaviy axborot vositalarini yoshlar ijtimoiy faolligiga ta'siri (O'zbekiston misolida)</i>	77
Алиакбарова Р. М. <i>Обзор различных подходов к управлению средствами массовой информации и коммуникации в образовании</i>	89

V SHO'BA. INNOVATSION IQTISODIYOT VA YOSHLAR: O'ZBEKISTONNING KELAJAK STRATEGIYALARI

Ergashev Q. X., Yusupov M. M. <i>O'zbekistonning yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi: muammolar va rivojlanish yo'nalishlari</i>	95
Mahmudova E. R. <i>Savdoda iqtisodiy ko'rsatkichlarni tushunish</i>	101

I SHO'BA:

TA'LIM TIZIMIDA IQTISODIY BILIMLARNI OSHIRISH YO'LLARI

HISTORICAL VIEW OF INTERNATIONAL ECONOMIC AND CULTURAL SIGNIFICANCE OF THE GREAT SILK ROAD

Author: Chu Bei Bei¹

Affiliation: Wannan Medical College, Wuhu (PRC)¹, Master's degree¹

E-mail: 253497357@qq.com¹

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26304064>

ANNOTATION

This article describes historical anticivilization dialogue and these issues in the process of formation and development of the Great Silk Road. The role of the Great Silk Road in the development of cultural and economic ties in the modern world was also shifted.

Key words: Great Silk Road, Central Asia, China, Sogdiana, Turkic countries, cultural traditions, TRACECA, cultural and economic relations

Roads that unite destinies, cultures, civilizations. Whose foot first left its mark on those nameless caravan trails, which later merged into the stormy bed of the Great Silk Road?

The Great Silk Road gives birth in the imagination of each of us to caravans filled with exotic goods, which, bypassing sultry deserts and mountain steeps, being exposed to dangers for several months, persistently moved from the mysterious countries of Southeast Asia to the flourishing and rich cities of the Near and Middle East, the Mediterranean and further to Europe. Caravans also went in the opposite direction.

Entire nations left the historical arena, cities perished, and old caravan routes were covered with sand. But new trade routes appeared in the endless desert and steppe expanses of the southern part of the Eurasian continent. The southern sea route along the coastal seas of the Indian and Pacific oceans functioned smoothly.

Written sources from the period of antiquity (5-6 centuries BC) testify to the trade trips of the ancient Greeks and Romans to Central Asia. Internaries have been preserved - road workers, in which descriptions of paths, road stations (stafma) were entered, and distances between settlements were indicated. These "guides" mention prestigious "royal roads" and equally significant local routes leading from the cities of the Greco-Roman world to distant eastern peoples.

Since the 15th century, the intensity of transit trade on the Great Silk Road gradually shifted to the southern sea routes.

Medieval civilization owes to the Great Silk Road not only the knowledge of silk production, but also the spread of fundamental technologies for the production of paper, porcelain, glass, and printing. Even more important was the influence of Eastern philosophy on the development of European natural science.

Why is this ancient trade route interesting for us? First of all, by the fact that through the exchange of material and spiritual values, for twenty centuries it connected the original and unique civilizations of the East and West.

Global trends of modern civilization are characterized by a powerful movement of countries and peoples towards integration. And even the collapse of some artificial supranational formations, which are based on the struggle for equality and sovereignty, leads in the future to rapprochement and mutual cooperation.

The preservation and enrichment of the cultural identity of peoples is both the basis and the result of global progress.

There is a growing understanding in the world that the foundations of this progress were not laid in Europe, not in the Mediterranean and not on the Asian continent - they were created by the efforts of all mankind.

The experience of the past allows us to better understand each other, to feel the continuity of the development of civilization, the enduring connection of times and the destinies of peoples. The Great Silk Road, thus, acts as one of the oldest integration models for the development of the human community.

The XXIV session of the UNESCO General Assembly, at the initiative of ten countries, including the Soviet Union, adopted a resolution on the organization and implementation of a large-scale humanitarian project "THE GREAT SILK ROAD - THE ROAD OF DIALOGUE".

This gave new impetus to the development of cultural dialogue between countries and peoples belonging to different cultures and socio-economic systems professing different religions. Simultaneously with the organization of scientific historical, archaeological and environmental research, the UNESCO project paid great attention to the development of trade, cultural and tourist development of modern routes of ancient caravan routes: construction of hotels, creation of folklore and ethnographic centers, museums, revival of folk arts and crafts, cooperation of youth organizations, publishing and educational activities.

Within the framework of the project, several large comfortable expeditions were carried out with an international composition of participants (scientists and representatives of the public) along the key cities of the Great Silk Road routes: "SEA" - from Venice (Italy) to OSAKA (Japan) along the Mediterranean and South Asian seas; "DESERT" across the territory of China; "STEPPE": Odessa-Baku and Ashgabat-Alma-Ata.

The Great "Silk Road" in all its ancient manifestations has been revived today to a new life and has reappeared on the world map. The young energetic generation of the

beginning of the 3rd millennium, developing the traditions of their distant ancestors, is actively exploring the enormous potential of international communication.

32 Eurasian states, including Russia, Japan, South Korea, China, and India, have already signed an agreement on the construction of the Trans-Asian Road with a length of more than 14 thousand km. It will connect the countries of the Atlantic and Pacific oceans.

According to the World Trade Organization and UNESCO, by 2020 the Great Silk Road will become the most attractive route for tourists, capable of welcoming a third of all travelers in the world.

The formation of the routes of the Great Silk Road was a complex process that took place over many centuries. It can be argued that in ancient times and the Middle Ages there were three main routes of the Great Silk Road: Northern, Middle, Southern, the frequency of use of which depended on many factors, primarily geographical and political (confrontations between different states and nomadic peoples for control of caravan routes and etc.). This is precisely what explains the fact that its routes shifted either to the south or to the north. For its successful functioning, political stability was necessary along the entire route, from the Eastern Mediterranean to China. This could be achieved in two ways: either by creating a huge empire that controlled all the most important Eurasian caravan routes, or by "dividing the world" between major regional powers capable of ensuring the security of trade. Internecine wars and the decline of central government led to the destruction of cities, junctions on trade routes, and the plunder of caravans. This led to the destruction of individual sections or even the entire Great Silk Road.

In the history of this route there were three short periods when it was almost completely controlled by one state: the Turkic Khaganate in the last third of the 6th century, the empire of Genghis Khan in the second quarter of the 13th century, and the state of Amir Temur in the last third of the 14th century. However, due to the high length of the routes, it was extremely difficult to unite them under single control. More often there was a "division of the world" between several large states.

It should be noted that the routes of the Great Silk Road are multifunctional. These were roads for transit and postal communications, trade, migration, diplomatic contacts, cultural and spiritual relations.

The Silk Road contributed to the development of trade and many institutions ("rules") of the market economy. The regular conclusion of large trade transactions between merchants from different countries required the use of generally recognized banknotes. The era of the Great Silk Road gave rise to many institutions similar to international trade of modern and modern times (international division of labor, check system, extraterritorial protection of property rights).

The Great Silk Road played an important role in the development of geographical knowledge. Only after the formation of this through trade route did Europeans and

Chinese first learn about each other's existence and gain at least an approximate idea of all the civilizations of Eurasia. One can also note the enormous influence of this path on migration processes on the Eurasian continent and urbanization processes.

As a result of the functioning of the Great Silk Road, for the first time in history, a tendency towards the rapprochement of cultures in the process of intensive and regular world economic ties emerged. Along the entire route of the Great Silk Road there was a gradual unification of cultural components.

As a result of a number of geopolitical and geo-economic factors (the opening of a sea route from Europe to India; military conflicts between Safavid Iran and Ottoman Turkey; China's ban on the export of a number of its goods; wars and rivalry between nomadic peoples) in the 16th century. The Great Silk Road finally ceased to exist.

However, local segments of this route continued to function for a long time (for example, caravan trade between Central Asia, Russia, Iran, India, and China continued almost until the beginning of the 20th century). The functioning of the Great Silk Road required the creation of a developed system of international division of labor in the production of goods for export and in providing the infrastructure of transport communications.

The Great Silk Road stimulated the development of trading cities in the medieval East. There is a trade specialization of cities, trade differentiation, and the emergence of villages that specialize in the production of export goods. If in Western Europe cities served mainly local markets, then in Asia they served international trade, playing the role of transit points on caravan routes. These cities (Tabriz, Hormuz, Bukhara, Samarkand, Khorezm, Otrar, Kashgar, Turpan, Khotan, Dunhuang, etc.) necessarily had caravanserais that combined the functions of hotels and warehouses. Special markets for the most popular goods were organized for foreign merchants. People of many professions worked to service trade caravans - translators, money changers, camel drivers, caravan guards, tax collectors, etc. The "attachment" of the trading cities of continental Asia to servicing long-distance caravan trade led to the fact that the destruction of the Silk Road led to the decline of these cities. Some of them completely disappeared (for example, many cities of Eastern Turkestan). Close intercultural contacts along the Great Silk Road contributed to the creation of original works of art, which revealed the syncretism of Iranian, Chinese, Sogdian and Turkic cultural traditions. These elements are intertwined so closely that researchers (the same phenomena with equal justification attribute them to Western or, on the contrary, Eastern influences).

REFERENCE

1. Хайназаров Б. Ўзбекистоннинг хорижий мамлакатлар билан дўстлик ва ҳамкорлик алоқаларини ривожлантиришда диаспораларнинг ўрни // Ўтмишга назар журнали/Jornal of look to past, 2019. – Pp.381-386.

2. Хайназаров Б. Ўзбекистон уйғурлари диаспораси тарихи (1925-2012 йй.). – Tashkent, Scienceweb academic papers collection, 2018.
3. Xaynazarov B., Pardaev A. The Role Of Diasporas In The Development Of Cooperation And Friendly Relations Of The Republic Of Uzbekistan With Foreign Countries // The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2020, 2 (11), - Pp 26-29.
4. Khaynazarov, B., & Turekulova, Z. (2021). FROM THE HISTORY OF THE AGREEMENTS BETWEEN THE RUSSIAN AND CHINESE EMPIRES ON THE ISSUE OF EAST TURKESTAN IN THE XIX CENTURY. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF HISTORY (2767-472X), 2(11), 32-38.
5. Кобзева, О. (2023). Проблемы истории изучения Великого Шелкового пути. История и культура центральной Азии, 1(1), 135-141. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/history-culture/article/view/17086>
6. Кобзева, О. «Проблемы истории изучения Великого Шелкового пути». История и культура центральной Азии, т. 1, вып. 1, февраль 2023 г., сс. 135-41, <https://inlibrary.uz/index.php/history-culture/article/view/17086>.
7. "Великий Шёлковый путь. страницы из истории шёлкового пути" // <https://www.europe-china.kz/info/68>

LANGUAGE VARIATION, ITS TYPES AND WHAT FACTORS CAN REFLECT ON THEM.

ANALYZING THE RESULTS OF THE RESEARCH CONDUCTED BY WILLIAM LABOV ABOUT LINGUISTIC VARIATIONS ON MARTHA'S VENEYARD ISLAND AND NEW YORK DEPARTMENT STORES.

Mualliflar: Turdijanova Zarina Zaynitdinovna¹

Affilyatsiya: Tashkent International University¹, EFL teacher¹

E-mail: turdijanovazarina93@gmail.com¹

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26298760>

ANNOTATION

This article discusses the notion "language variation", its types and usage. The article also talks about the factors which can reflect on language variation as well as analyzing William Labov's studies in understanding the linguistic variations on Martha's Veneyard island and New York department stores.

Key words: linguistic aspect, idiolect, dialect, communicative isolation, diphthongs, unclassified languages, linguistic variation

Language variety can be defined as a term that shows the form of language variation within a certain language. This variation occurs in any language as a result of existing social, regional and contextual differences. The term language variation covers some important linguistics aspects, ranging from the notion of idiolect, dialects, accent, speech community and other forms that reflect on language differences.

According to Oxford Dictionary, idiolect is a way how a certain person uses a language. This means that people can speak one language, but their way of using this language can be different. As each of us lives in different social groups, families, working environment and other different spheres, we create our own unique style of presenting a language that distinguish from other speakers. According to Klammer, Schulz and Volpe (2007), people's idiolect includes vocabulary that they find suitable for them, pronunciation that shows their regional belongings and style of presenting information depending on listeners with whom these people speak to.

The example of idiolect can be presented in the way how child speaks with his/her parent and peers. When children speak with their peers, their speech can be presented

in different ways: their intonation, vocabulary, style of speech and even using different grammar form.

Another important aspect in language variation is considered to be dialect. Despite the fact that dialect seems to get negative attitude, it does not connect to nonstandard variation. Dialect is a term that describes condition when people from one particular language speak differently in another language. Analyzing these two aspects of variation: idiolect and dialect, we can distinguish them in this way: dialect is a variation of language which is presented by a group of people; however, idiolect is a unique variation that each person acquires and differs from other people.

It can be found that these two language variations are important. As I often hear from my learners that their speech is not good, and their way of speaking differ from native speakers. However, in fact, these identical similarities cannot be existed. Each learner is individual, so these differences occur, and it does not mean that their language skills are low.

Another aspect that I want to discuss is the role of communicative isolation in language variation. According to Wikipedia, language isolation is language that cannot be classified into large language family. Communicative isolation occurs when people regionally isolated from another world. In communicative isolation society, there are not any changes in using the language. According to Wolfram and Schilling-Estes (1998), geographical factors play a tremendous role in the development of dialects, because rivers, lakes, mountains and others features reflect on the people's life and language development. One of the examples of isolated language can be seen in Nihali language. Nihali is one of isolated languages that is spoken in India. This language is used by Nihal tribe who lives near Tapri river.

The term that people often mismatch with isolated languages is unclassified languages. Unclassified languages are languages that demonstrate no genetic relationship to other languages. Information about their belonging to one of large family languages are not defined.

If we compare isolated languages and unclassified languages, we can observe one main difference. Despite the fact that communicative isolated languages are languages that isolated from outer factors, but these languages came from other languages, they are like branches that stop developing because of geographical or political isolation. However, the root of unclassified languages cannot be defined that is why their development is not clear and cannot be presented in form of isolated language.

Labov's studies in linguistic language variation

In the first article (1963), Labov investigated the reason of a sound change among local people in the island of Martha's Vineyard. In his work, Labov mentioned three main problems to explain why these linguistic variations can occur. They are the problematic

aspects to identify the root of these language variations, how they spread among people and their regularity in a certain place.

Labov underlined the impact of social and historical background on these language variations. This language variations can be observed among Martha's Vineyard local people in pronouncing diphthongs /ai/ and /au/. The island of Martha's Vineyard is located in Dukes County, Massachusetts. Although, the area was separated from mainland, it contained great amount of geographical and social diversity for deeper investigation. The population of the island included four main ethnic groups: old families of English stocks, Portuguese descent, Indian remnant and separate group of different origins (Canadian, French, English, Polish and others).

Turning to specific linguistic variations, Labov revealed the considerable amount of distortion of the sound on the island. These changes have showed long-term sound changes for the past decades. Comparing the origin of diphthongs /ai/ and /au/, it is presented that /ai/ diphthong dates back to 16-17 centuries, whereas diphthong /au/ became to develop later.

According to Labov, as a result of declining centralization in 1930's, the increasing first element of /ai/ went to the first element of /au/. It proves that both diphthongs have mutual reflection on each other and became the reason of both changes. However, the research data demonstrated the high popularity of usage /ai/ diphthongs in comparison with /au/ results. Turning to the way of research conduct, Labov used several techniques to gather information: questions, reading, formal interview in different social places (the main purpose to observe real communication) and took target group of 69 local people from different ethnic groups, age, occupation and educational background. Another linguistic variation that was also investigated includes /r/ sound and its retention at the end and before consonant. But this linguistic variation was not preliminary focused to observed on the Vineyard Island. Similar research was held in New York where Labov tried to observe phonological variations within three department stores. The second research was conducted in New York in three different department stores: Saks, Macy's and S.Klein.

Labov described the stores according to their status ranking and how this ranking status reflected on social stratification. The location of the department store played an important role in this survey. Saks department store was located in a fashionable shopping district with other high- prestige stores. Macy's department store was nearby garment district and was considered to be a middle-range store in prices and prestige.

Finally, S.Klein store was near the Lower East Side that is presented in a low-ranked store. The number of participants accounted of total 264. The linguistic variation was focused on observing the presence and absence of sound /r/ in postvocalic position. To conduct this survey, the interviewer asked the same question twice which answer was fourth floor. The purpose of it was to analyze how stores staff pronounced sound /r/ in casual speech and when they emphasize the phrase fourth floor. The survey was held

anonymously, people were not aware about their participation. This method helped to observe sound changes in realia.

Comparing two researches, it can be underlined some similar patterns. In both researches, the participants were taken from different subgroups that made observation more explicit and broader. In Martha's Vineyard, four ethnic groups participated in research. Similarly, in New York survey, departments store presented three ranking statuses (high class, middle class and working class). However, Martha's Vineyard demonstrated more variety of participants who belongs to different ethnic groups, vary in historical, cultural, occupational and educational background. In addition, the first article included detailed explanation of age difference among participants and how their interests reflected on the results of the research.

Another difference can be seen in location. Vineyard island is a separate area whose local people tried to keep uniqueness of the place and accepted certain way of communication style. In contrast, New York department stores demonstrated variety of people from different regions who could produce various language styles. Finally, although these two researches showed similar patterns in analyzing certain linguistic variations (/r/ and /ai/ or /au/), they represented different results in using these variations in realia. While Vineyard population relied on their historical and ethnic variety in pronunciation /ai/ and /au/, department stores participants showed similar results in pronunciation approximately the same word.

Over the past decades, linguists try to understand how language changes can occur and what can become the main reason of these changes. Labov was presented as one of the key representatives in this study, his investigations helped to observe the language not only through its structural, phonological, lexical and morphological aspect, but also how social factor can reflect on the language variations. In fact, Labov discovered that language change can be unconscious and conscious (Mather, 2012). Labov made a great discovery on understanding of the reason of language variations and gave the way for further investigation in this field.

REFERENCE

1. Barry, Anita K. Linguistics Perspectives on Language and Education. Upper Saddle River, NJ and Columbus, OH: Pearson, 2008. ISBN:0-13-158928-8
2. Bowen , N. (2009). What Is Dialect and Why Study It? Language and Linguistics Compass. <https://doi.org/DOI:10.13140/RG.2.2.33681.66409>
3. Mather, P.-A. (2012). The social stratification of /r/ in New York City: Labov's department store study revisited. Journal of English Linguistics, 40(4), 338–356
4. <https://www.oxordlearnersdictionaries.com/definition/english/idiolect?q=idiolect>
5. <https://www.thoughtco.com/idiolect-language-term-1691143>
6. https://en.wikipedia.org/wiki/Language_isolate

O'QUVCHILARNING BILIM VA KOMPETENSIYASINI XALQARO MEZONLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Mualliflar: Erkinov Xursandbek Baxtiyorovich ¹

Affilyatsiya: Guliston Davlat Universiteti ¹, Doktorant ¹

E-mail: xursandbek.erkinov@mail.ru ¹

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26174008>

ANOTATSIYA

O'quvchilarning hayotiy ko'nikmalarini rivojlantirishda PISA xalqaro baholash dasturi bizga katta yordam bera oladi deb o'ylayman. Chunki bunday baholash tizmi o'quvchining mantiqiy fikrlashi hamda moliyaviy savodxonliginiham baholab beradigan dasturdir.

Kalit so'zlar: Pedagog, ko'nikma va malaka, PISA, attestatsiya, stajyor, monitoring, OECD

KIRISH

Bilamizki hozirgi kunda ta'lim sohasini rivojlantirish borasida juda kata ishlar amalga oshirilmoqda. Bularning natijasini baholash bo'yicha Davlatimiz tomonida bir qancha katta ishlar amalga oshirildi, shulardan biri PISA xalqaro baholash dasturiga a'zo bolish hamda unda qatnashib kerakli xulosalarni olish maqsad qilindi. Biz bu baholash tizimi orqali 15 yoshli o'quvchilarimizning bilim darajasini xalqaro standartlar asosida baholab oldik. Xo'sh natijalar qanday bo'ldi? Afsuski natijamiz qoniqarli bo'lmadi. Bundan to'g'ri xulosa chiqargan holda bilim sifatini oshirishga yanada kuchliroq e'tibor qarata boshladik. Hozirgi kunda pedagoglarimizning bilim saviyasini oshirishga kata e'tibor qaratilmoqda. Bunda xalqaro sertifikatlar hamda attestatsiyani yuqori saviyada tashkillashtirish, stajyor o'qituvchilarni kasbiy sertifikatlashdan o'tkazish borasida ishlar boshlab yuborilgan. Bundan maqsad sifatli ta'limni rivojlantirish, yoshlarning bilim saviyasini oshirish va xalqaro baholash tizimlarida o'z o'rnini yaxshilab borish.

Xalqaro baholash dasturi haqida to'liqroq ma'lumot keltirib o'tsak. Bu dasturning asl mohiyati nimada, bizga nima uchun kerak, savollar qanday tartibda olinadi, o'quvchilarimizni bilim saviyasini o'stirishda nimalarga e'tibor qaratishimiz kerak?

PISA-Xalqaro o'quvchilarni baholash dasturi ([inglizcha: Programme for International Student Assessment](#)) — turli davlatlarda 15 yoshli o'quvchilarning [savodxonligini](#) (o'qish, matematika, tabiiy fanlar) hamda bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatini baholovchi dastur.

PISA testlari maktab o'quvchilarining haqiqiy hayotda kerak bo'ladigan hodisalarni tahlil qilish, ulardan xulosa chiqarish va muloqotga kirishish ko'nikmalarini qay darajada egallayotganini, ta'lim tizimining bu o'zgarishlarga qanchalik moslashayotganini aniqlash maqsadida o'tkaziladi. Ushbu dastur 1997-yilda joriy etilgan bo'lib, har uch yilda bir marta o'tkaziladi, birinchi marta 2000-yilda o'tkazilgan. Har uch yilda bitta fan yo'nalishiga afzallik berilib, jami testlar majmuasining deyarli 50% shu fanga mansub bo'ladi. 2000-yilda ilk bor o'qish savodxonligiga urg'u berilgan.

Test [Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti](#) (OECD) tomonidan yetakchi xalqaro ilmiy tashkilotlar bilan konsorsiumda, milliy markazlar ishtirokida tashkil etiladi. Tadqiqotda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotiga a'zo bo'lgan davlatlar, shuningdek, OECD bilan hamkorlik aloqalari bo'lgan davlatlar ishtirok etadi.

PISA tadqiqoti monitoring tadqiqoti bo'lib, u turli mamlakatlardagi ta'lim tizimlarida sodir bo'layotgan o'zgarishlarni aniqlash va solishtirish, ta'lim sohasidagi strategik qarorlar samaradorligini baholash imkonini beradi. 2000-2015-yillar oralig'ida o'tkazilgan tadqiqot natijalari bo'yicha bugungi kunda Sharqiy Osiyoda — [Xitoy](#), Koreya, Singapur, Yaponiya, Yevropada — [Finlandiya](#), Estoniya, Shveysariya, Polsha va Niderlandiya kabi mamlakatlarning o'rta ta'lim tizimi yaxshi rivojlangan.

PISA testlari 5 ta yo'nalish bo'yicha o'qish, *matematik savodxonlik, tabiiy-ilmiy fanlar, hamkorlikda muammolarni hal qilish va moliyaviy savodxonlik* o'tkaziladi. Testlarda asosiy e'tibor o'quvchilarning mazkur yo'nalishlar bo'yicha eng asosiy tushunchalarni bilishi, bazaviy bilim va ko'nikmalarni egallagani, ulardan hayotiy vaziyatlarda foydalana olishiga qaratiladi.

PISA sinovlarida to'rt xil sinov usulidan foydalaniladi:

1. Bir javobli testlar;
2. Bir nechta javobli testlar;
3. Qisqa yoki batafsil javob yoziladigan savollar;
4. Biror muammoning yechimi bo'yicha o'quvchi fikri (odatda bunday savollarda tekshiruvchida umumiy javoblar bo'ladi, o'quvchi javobi test tuzivchi javobiga aynan mos kelishi talab qilinmaydi, o'quvchi ijodkorligi qo'llab quvvatlanadi).

Bundan tashqari testlar bilan bir vaqtda o'quvchilardan anketalar ham olish nazarda tutilgan.

O'qish savodxonligi: Insonning matn shaklida berilgan ma'lumotlarni tushina olish va ularga reaksiya bera olish ko'nikmasi, jamiyat hayotida faol qatnashish jarayonida o'qigan ma'lumotlaridan o'z maqsadlari yo'lida foydalana olish, bilim va imkoniyatlarini oshira olish layoqati.

Bu yerda, o'qish savodxonligi tushunchasi keng ma'no kasb etadi. Bu yo'nalish maqsadi o'quvchining berilgan badiiy asardan parcha, biografiya, xat, hujjat, gazeta va jurnallardan olingan maqolalar, turli qo'llanmalar, geografik kartalar kabi rangba-rang tematikadagi, tarkibida matnni ochib berishga mo'ljallangan diagrammalar, rasmlar, kartalar, grafik va jadvallar berilgan matnni tushinishi, mazmuni haqida fikr yurita olish,

matn mazmuniga baho berish va o'qiganlari haqida o'z fikrini bera olishi kabi kompetensiyalarini aniqlash hisoblanadi.

MATEMATIK SAVODXONLIK

Insonning matematikaning o'zi yashayotgan olamdagi o'rnini bilishi, matematik jarayonlarni to'g'ri va to'liq asoslay olishini tekshiradi. Shaxsning matematikadan yaratuvchan, qiziquvchan va fikrlovchi insonning hozirgi va kelajakdagi matematik bilimlarga bo'lgan ehtiyojini qondira oladigan darajada foydalana olishini ta'minlash bu bo'limning asosiy maqsadidir.

Bu bo'limdagi savodxonlik terminidan bu bo'lim maqsadi odatda maktab dasturida beriladigan bilimlarni qay darajada o'zlashtirganini aniqlash emasligini ko'rsatish uchun foydalanilgan. Asosiy e'tibor matematik bilimlardan turli xil hayotiy vaziyatlarda fikrlash va intuiativ qaror qabul qilish talab qilinadigan turli uslublaridan qo'llagan holda foydalana olish nazarda tutiladi. Lekin bu turdagi savollarga javob berishda maktab dasturida beriladigan bilim va ko'nikmalar zarur bo'lishi mumkin.

Bu yo'nalish sinovlarida odatda hayotning turli sohalarida (tibbiyot, turar joy, sport va hk.) duch kelinishi mumkin bo'lgan matematikaga oid vaziyatlar taklif qilinadi.

Tabiiy-ilmiy fanlar savodxonligi: *Hayotiy hodisalarda ilmiy usulda hal qilinishi mumkin bo'lgan muammolarni aniqlash, kuzatuv va tajribalar asosida* xulosalar chiqarish kompetensiyasi. Bu xulosalar atrofimizdagi olamni tushinish va inson faoliyati natijasida unda sodir bo'layotgan o'zgarishlarni anglab yetish, shunga ko'ra kerakli qarorlar qabul qila olish ko'nikmasini rivojlantirish bu bo'limning asosiy maqsadidir.

Bunday xalqaro baholash dasturlarida yuqori natijalarga erishishga bema'lol imkonimiz va saviyamiz yetadi. Bizning maktab o'quvchilarimi biz o'ylagandanda kuchli. Buning uchun albatta ularga to'g'ri yo'l ko'rsatishimiz hamda sifatli ta'lim olishda o'qituvchilarmizning bilim saviyasini oshirishimiz zarur. Hozirda bizning darsliklarimizda nazariyaga kata e'tibor qaratilgan, albatta bu ham yaxshi biroq amaliyot bilan birgalikda olib borilsa o'quvchilarimizning mantiqiy fikrlash ham o'sib boradi. Bu borada darsliklarimizni bosqichma-bosqich yangilab borish hamda olingan nazariy bilimlarni amaliyotda tadbiq qilishga kata urg'u berilmoqda. Demak yuqori bilim va saviyaga ega o'qituvchilarimiz hamda xalqaro standartlarga mos keluvchi darsliklarimizni tizimli yo'lga qo'ya olsak albatta xalqaro o'rnimizni yaxshilab olamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

8. Shernazarov I.E. Umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarini xalqaro baholash dasturi PISA tadqiqotiga tayyorlashdagi vazifalar va ularning yechimlari / Konferentsiya materiallari,
9. Ergasheva M.T. Funktsional savodxonlikni baholashning dastlabki natijalari / Konferentsiya materiallari,

10. Gaimnazarov.O.G, Erkinov.X.B “O’quvchilarning krativ fikrlashini rivojlantirish va uni baholash” Internatoinal Multidisciplinary Research in Academic Science (IMRAS) 2024-yil mart . <https://journal.imras.org/>
11. <https://uz.wikipedia.org>
12. <https://ziyo.net>

TALABALARNING LOYIHALASH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Mualliflar: Nosirova Nigora Sharofjonovna ¹

Affilyatsiya: Xalqaro Nordik universiteti ¹, Magistratura talabasi ¹

E-mail: alisherovaskar006@gmail.com ¹

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26172181.v1>

ANOTATSIYA

Maqolada oliy ta'lim tizimida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashda grafik fanlarni o'rni, vazifalari hamda loyihalash ishlarini bajarishdagi zaruriyati keltirilgan. Talabalarda grafik kompetentsiyalarni rivojlantirishning intensiv usullari haqida tavisya, takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: darajali grafik topshiriq, ko'rgazmalilik, virtual detal modellarini yaratish, plakatlar tayyorlash, tarqatma material, multimediali dars ishlanmalari, videodars.

KIRISH

Zamonaviy dunyoning innovatsiyalariga moslashish, doimiy yangilanuvchi jamiyat hayotiga yosh avlodni tayyorlash va uni zamon talablariga muvofiq takomillashtirish jarayonlarida faol ishtirok etish qobiliyatini rivojlantirish oliy ta'lim muassasasi pedagogining muhim kasbiy vazifasi hisoblanadi. Kreativlik ta'lim jarayonini tashkillashtirishni o'zida mujassamlashtirib, kreativ ta'lim jarayonini qurish, ta'lim texnologiyalaridan ijodiy salohiyatni rivojlantirish, turli uslublar, bilim va ko'nikmalar muvozanatini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Kreativlikning mohiyati - intellekt insonning aqliy salohiyati bo'lsa, kreativlik ana shu aqliy salohiyatni maqsadga yo'naltirilgan tarzda erkin ishlata olish qobiliyati hisoblanadi.

Raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashda ularning kasbiy kompetentsiyachlarining muhim komponentlaridan biri sifatida texnika fanlarini mukammal o'zlashtirilishini tahminlash zarur. Texnika fanlarini o'zlashtirishda grafik fanlarni o'zlashtirish muhim, yani "Chizma geometriya va muhandislik grafikasi" fanini o'qitish lozim. Chizma geometriya va muhandislik grafikasi" fanidan ko'rgazmali materiallarini zamonaviy ko'rinishda yaratish uchun berilgan kompyuter dasturlaridan foydalanish mumkin. Talabalarning fazoviy tasavvurini rivojlantirish ko'rgazmalilik darajasiga bevosita bog'liq. Ko'rgazmalilik darajasi yuqori bo'lsa, talabalarning fan bo'yicha o'zlashtirayotgan bilimi samarali bo'ladi.

Virtual detal modellarini yaratishda AutoCAD, Compas, 3ds Max dasturlaridan foydalanish mumkin. Chunki bu dasturlar aynan kompyuterda virtual modellashtirish ishlari uchun mo'ljallangan. "CHizma geometriya va muhandislik grafikasi" fani o'qituvchilari uchun, asosan AutoCAD dasturida yaratish tavsiya etiladi. Birinchidan, AutoCAD dasturi xalqaro standartlarga moslashtirilgan bo'lib, o'qituvchi uchun har tomonlama qulaylik yaratadi. Ikkinchidan, bu dastur aynan chizma geometriya va muhandislik grafikasi qonun-qoidalari asosida ishlash uchun mo'ljallangan. Yaratilgan virtual detal modelini ko'rgazmalilik darajasini, yahni dizayn jihatdan Autodesk Inventor Fusion dastur imkoniyatlari keng berilgan bo'lib, unda detalga material va rang berish AutoCAD grafik dasturiga nisbatan anchagina qulay.

Autodesk Inventor Fusion dasturida virtual detalg' modellariga ishlov berishda har tomonlama afzalliklari mavjud bo'lib, foydalanuvchi uchun qiziqarli va tushunarli bo'lishida katta yordam beradi. Plakatlar tayyorlash uchun MS Word, PhotoShop, CorelDraw dasturlaridan foydalanish mumkin. Chizma geometriya va muhandislik grafikasi fani o'qituvchilari MS Word va PhotoShop dasturlari imkoniyatlaridan foydalanishi tavsiya etiladi. Matnlarni MS Word dasturi yordamida kiritish va unga dizayn berish o'qituvchilar uchun qulay hisoblanadi. PhotoShop dasturida tasvirlarni qayta ishlash va dizayn berish imkoniyatlariga ega. Tarqatma material tayyorlashda MS Word, AutoCAD, Paint NET dasturlaridan foydalanish mumkin.

Bu dasturlar yordamida o'qituvchilar tarqatma material uchun kerakli bo'lgan matn, grafik topshiriq va chizmalarni dizayni, sifatini zamon talabi asosida tayyorlash imkoniyatlari mavjud. Multimediali dars ishlanmalari tayyorlashda MS PowerPoint, AutoCAD, Snagit dasturlari yordamida yaratish mumkin. MS PowerPoint dasturi chizma geometriya va muhandislik grafikasi fanidagi turli xil chizmalar va topshiriqlarni animatsiyali ko'rinishga o'tkazish uchun eng qulay dasturlar turkumiga kiradi. AutoCAD dasturida sirtlarni o'zaro kesishishi, detal modellarini yaratish va ularni turli tomonlardan ko'rish, qirqim berish, rang berish va hokazolarni bajarishda yordam beradi. Snagit dasturi esa kompyuter ekranida bajarilayotgan jarayonlarni video shaklga o'tkazishga mo'ljallangan.

AutoCAD grafik dasturida bajarilayotgan barcha amallarni Snagit dasturi yordamida video shaklda saqlash va uni ta'lim jarayonining barcha turlarida keng foydalanish natijasida talabalarning o'zlashtirish ko'rsatkichlarini birmuncha yuqori darajalar bilan belgilash mumkin. Bundan tashqari animasion video rolik ko'rinishidagi qurilish binolari inshotalari, texnikaga oid mexanizmlarni virtual modellarini yaratishda Lumion dasturidan foydalanish mumkin. Bugungi kunda elektron kitob, o'quv qo'llanma, uslubiy ko'rsatma va shu kabilar mavjud. Ular asosan verbal (matn) ko'rinishda bo'lib, foydalanuvchilar uchun axborot manbai sifatida xizmat qilmoqda. Chizma geometriya va muhandislik grafikasi fani bo'yicha multimediali elektron kitob yaratish zaruriyati paydo bo'ldi. Bunda fan mavzular bo'yicha nazariy mahlumotlarni

o'rganishi undagi grafik chizmalarni animatsion tarzida ko'rishi natijasida talabalarda aniq tasavvur hosil bo'ladi.

Shuning asosida grafik topshiriqlarni bajarish jarayonida shu bilimlarga tayanib topshiriqlarni to'g'ri bajarishga erishish mumkin. Agarda grafik topshiriqni bajarish jarayonida muammoga duch kelinsa, multimediali elektron kitobning topshiriqlar to'plami bo'limidagi mavzular bo'yicha yechish namunalaridan foydalanishi mumkin. Buning afzalligi shundaki, bajarilish ketma-ketligida muammoga duch kelganda, orqaga qaytarish orqali aniq tushunchaga ega bo'lishi mumkin. Elektron darslik barcha o'quv jarayonining didaktik tsikli: nazariy ma'lumotlar, masalalarni yechish ketma-ketliklarini animatsion ko'rinishda bo'lishi, ta'lim jarayonida foydalanishi, olingan bilim darajasini nazorat qilish hamda ma'lumotlarni qidirish tizimining mavjudligi kabi ko'rsatkichlariga ko'ra boshqa darsliklardan ajralib turadi. Rangli kompyuter animatsiyasidan foydalanish, yuqori sifatli grafika, videofragmentlar, sxemalar, formulalar, o'rganilayotgan predmet mavzulari ketma ket taqdimot ko'rinishida gavdalanishi yoki tarmoqlanuvchi dinamik zanjir shaklida bog'langanligi, kerakli ma'lumotlarni ajratib olish va taqdim etish jarayonlarini boshqarish imkoniyatlarini yaratadi.

XULOSA

Tadqiqotlar va kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, aksariyat talabalarning grafik topshiriqlarni bajarishida yo'l qo'yayotgan xatoliklari bir xil. Bu talabalarda fazoviy tasavvurni yetarli darajada rivojlanmaganligini ko'rsatadi. Bu muammoning maqbul yechimi kompyuterlashtirilgan o'qitish tizimini tashkil etishdir. Yahni talabalar fazoviy tasavvurini rivojlantirish uchun imitatsion model orqali mavjud muammoni bartaraf etishdir. Bundan tashqari talabalar fazoviy tasavvurini rivojlantirishdagi imitatsion model rangli kompyuter grafikasi, animatsion ketma-ketlik, bajariladigan topshiriqlar fan qonun qoidalari asosida bosqichma-bosqich bajarilishi kabi talablarni o'z ichiga olishi zarur. Imitatsion modelni ta'lim jarayoniga qo'llash natijasida fan o'qituvchisi talabalarga berilayotgan grafik topshiriqlarni o'zlashtirilishi nazorat qilish imkoniyati yaratiladi. Bundan tashqari talaba olayotgan bilimlarini samarali o'zlashtirish, mustaxkamlash, qo'llay olish ko'nikmalariga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning 2019 yil 8 oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847 sonli farmoni
2. Kahharov A.A Developing students' spatial imagination in the teaching the subject of "descriptive geometry and engineering graphics" with the help of

modern computer graphics. International congress on modern education and integration. Vol.5 Special Issue. <http://iejrd.com/index.php/%20/article/view/1178>

3. A.A.Kahharov. Intensive Methods of Developing Students' Spatial Imagination in the Teaching of Graphic Sciences. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 2021, ISSN:1583-6258, Vol. 25, Issue 4, 2021, Pages. 11885 – 11892
4. Острожков П.А. Технология организации самостоятельной работы студентов технических вузов в процессе подготовки. Автореф...дис.кан.пед.наук. Тамбов 2009. 26 с. графической
5. Волкова Ю.А. Интегративный подход к формированию и развитию пространственных представлений у Автореф...дис.кан.пед.наук. Москва 2004. 20 с.
6. Русинова Л.П. Формирование системно-пространственного мышления студентов технических вузов (на примере преподавания начертательной геометрии). Автореф...дис.кан.пед.наук. Ижевск 2007. 22 с.
7. Занфирова Л.В. Формирование технического мышления в процессе подготовки студентов агроинженерных вузов. Автореф...дис.кан.пед.наук. Москва 2008. 24 с.
8. Neda Bokan, Marko Ljucovi ´c, Srdjan Vukmirovi ´c. Computer-Aided Teaching of Descriptive Geometry. *Journal for Geometry and Graphics* Volume 13 (2009), No. 2, 221–229.
9. Ramo ´n Rubio Garcí a, Javier Sua ´rez Quiro ´s, Ramo ´n Gallego Santos, Santiago Martı ´n Gonza ´lez, Samuel Mora ´n Fernanz. Interactive multimedia animation with Macromedia Flashin Descriptive Geometry teaching. *Computers & Education* 49 (2007) 615–639.
10. Қаҳҳаров А.А. Интеллектуал ўйинларни компьютер ёрдамида ташкил этиш йўли билан таълим самарадорлигини ошириш //Замонавий таълим. Тошкент: 2018. –№2. 56–61-б.

UMUMTA`LIM MAKTABLARIDA KREATIV PEDAGOGIK MUHITINI RIVOJLANTIRISHNING METODIK ASOSLARI

Mualliflar: Baynazarova Gulnoza Abdurasulovna ¹

Affilyatsiya: Xalqaro Nordik universiteti ¹, Magistratura talabasi ¹

E-mail: gulnozabaynazarova058@gmail.com ¹

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26124142>

ANOTATSIYA

1. Tadqiqot mavzusi va maqsadi:
 - Umumta`lim maktablarida kreativ pedagogik muhitini rivojlantirishning metodik asoslarini aniqlash
2. Tadqiqot muammosi:
 - Pedagoglarda kreativlik sifatlarini tarkib toptirish.
3. Tadqiqot metodologiyasi:
 - Anketa, so`rovnomalar.
4. Asosiy natijalar:
 - Pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo`lishi uning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvatini kasbiy faoliyatni sifatli, samarali tashkil etishga yo`naltiradi.
5. Xulosa va tavsiyalar:
 - Bo`lajak pedagoglarda tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikrlash, yangi g`oyalarni o`ylab topishga majbur qilish ta`lim olishga bo`lgan munosabatni o`zgartirish, ularni yutuqlarga erishishga rag`batlantirishda asosiy omil bo`ladi.

Kalit so`zlar: maktab, dars, ijodkorlik, shaxs, pedagog.

KIRISH

Kreativlik (lot., ing. "create" – yaratish, "creative" yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g`oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati ma`nosini ifodalaydi. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg`ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo`ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini, zehni o`tkirlikni tavsiflaydi. Shuningdek, kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida aks etadi.

Amerikalik psixolog P.Torrens fikricha, kreativlik muammo yoki ilmiy farazlarni ilgari surish; farazni tekshirish va o`zgartirish; qaror natijalarini shakllantirish asosida

muammoni aniqlash; muammo echimini topishda bilim va amaliy harakatlarning o'zaro qarama-qarshiligiga nisbatan ta'sirchanlikni ifodalaydi.

Boshqa har qanday sifat (fazilat) kabi kreativlik ham birdaniga shakllanmaydi. Kreativlik muayyan bosqichlarda izchil shakllantirib va rivojlantirilib boriladi.

Pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lishi uning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvatini kasbiy faoliyatni sifatli, samarali tashkil etishga yo'naltiradi. Oliy ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning kreativlik sifatlariga ega bo'lishlari ularda o'quv va tarbiya jarayonlarini tashkil etishga an'anaviy yondashishdan farqli yangi g'oyalarni yaratish, bir qolipda fikrlamaslik, o'ziga xoslik, tashabbuskorlik, noaniqlikka toqat qilmaslikka yordam beradi. Binobarin, kreativlik sifatlariga ega pedagog kasbiy faoliyatini tashkil etishda ijodiy yondashish, yangi, ilg'or, b o'lajak pedagoglarning o'quv faoliyatini, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladigan g'oyalarni yaratishda faollik ko'rsatish, ilg'or pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o'rganish, shuningdek, hamkasblar bilan pedagogik yutuqlar xususida doimiy, izchil fikr almashish tajribasiga ega bo'lishga e'tibor qaratadi.

Odatda pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari pedagogik muammolarni hal qilishga intilish, ilmiy-tadqiqot ishlari yoki ilmiy loyihalarni amalga oshirish va o'zaro ijodiy hamkorlikka erishishlari orqali ta'minlanadi.

METODOLOGIYA

Pedagog o'z-o'zidan ijodkor bo'lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma'lum vaqt ichida izchil o'qib-o'rganish, o'z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Har qanday mutaxassisda bo'lgani kabi bo'lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari uchun talabalik yillarida poydevor qo'yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi. Bunda pedagogning o'zini o'zi ijodiy faoliyatga yo'naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega. Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni echish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e'tibor qaratishi zarur.

Muammoli masala va vaziyatlarni hal qilar ekan, pedagogning masala echimini topishga ijodiy yondashishi unda hissiy-irodaviy sifatlarning rivojlanishiga yordam beradi. Pedagog o'z oldiga muammoli masalalarni qo'yish orqali mavjud bilimlari va hayotiy tajribalariga zid bo'lgan dalillar bilan to'qnash keladi. Buning natijasida o'z ustida ishlash, mustaqil o'qib o'rganishga nisbatan ehtiyoj sezadi. Pedagogning ilmiy-tadqiqot ishlari va ilmiy yoki ijodiy loyihalarni amalga oshirishi unda kreativlik potentsialini yanada rivojlantiradi.

Ijodkor shaxsning shakllanishini shaxsning o'zaro mos tarzda bajarilgan ijodiy faoliyat va ijodiy mahsulotlarni yaratish borasidagi rivojlanishi sifatida belgilash mumkin. Ushbu jarayonning sur'ati va qamrovi biologik va ijtimoiy omillar, shaxsning faolligi va kreativ sifatleri, shuningdek, mavjud shart-sharoit, hayotiy muhim va kasbiy shartlangan

hodisalarga bog'liq. Zamonaviy sharoitda pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lishi taqozo etadi.

So'nggi yillarda yetakchi xorijiy mamlakatlarning ta'lim tizimida o'quvchi va Bo'lajak pedagoglarda kreativlik sifatlarini shakllantirish masalasiga alohida, jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Buni Bronson, Merriyman (2010 y.), Ken Robinson (2007 y.), Fisher, Frey (2008 y.), Begetto, Kaufman (2013 y.), Ali (2011 y.), Treffinger (2008 y.) va b. tomonidan olib borilgan ko'plab tadqiqotlar, ularning natijalaridan ko'rish mumkin.

Birgina Ken Robinson tomonidan 2007 yilda tayyorlangan "Maktab kreativlikni barbod etyaptimi?" nomli video lavhani YouTube saytida 5 mln marta tomosha qilingan. Qolaversa, o'qituvchilar kreativlik asoslarini o'rganishga jiddiy kirishganlar (Begetto, Kaufman, 2013 y.). O'qituvchilarda pedagogik faoliyatni kreativ yondashuv ko'nikma, malakalarini shakllantirish hamda rivojlantirishga doir adabiyotlar chop etilyapti, Ta'lim departamenti tomonidan tayyorlangan video lavhalarga asoslanuvchi noan'anaviy darslar tashkil etilyapti (Ali, 2011; Ta'lim departamenti, 2013 y.).

Salmoqli amaliy ishlar olib borilayotganligiga qaramay, ko'pchilik o'qituvchilar hali hanuz shaxs (o'zlarida hamda Bo'lajak pedagoglarda kreativlik sifatlarini qanday qilib samarali shakllantirish tajribasini o'zlashtira olmayaptilar.

NATIJA

Ta'lim tizimini boshqarish organlari har yili ta'lim muassasalarida yuqori samaradorlikka erishishga e'tibor qaratadi. Ana shu maqsadda o'quv dasturini

ishlab chiqiladi, yangi o'quv darsliklari yaratiladi. Bu esa ham bo'lajak pedagoglar, ham o'qituvchilarni kasbiy o'sishlariga yordam beradi. Olib boriladigan amaliy harakatlar bo'lajak pedagoglarda yutuqlarga erishish, olg'a intilishga bo'lgan ehtiyojni muayyan arajada yuzaga keltiradi, ularning o'quv- bilish qobiliyatlarini bir qadar rivojlantirishga yordam beradi.

Biroq, o'quv yilining oxirida kelib bo'lajak pedagoglarning fanlarni o'zlashtirishlarida yuqori darajadagi ijobiy natijalar kuzatilmayapti. Ko'plab Bo'lajak pedagoglarning ta'lim olishga nisbatan qiziqishi yo'qolgan. Buning natijasida o'qituvchilar ham avvalgidek zavqu shavq bilan kasbiy faoliyatni tashkil etishni o'ylashmayapti.

XULOSA

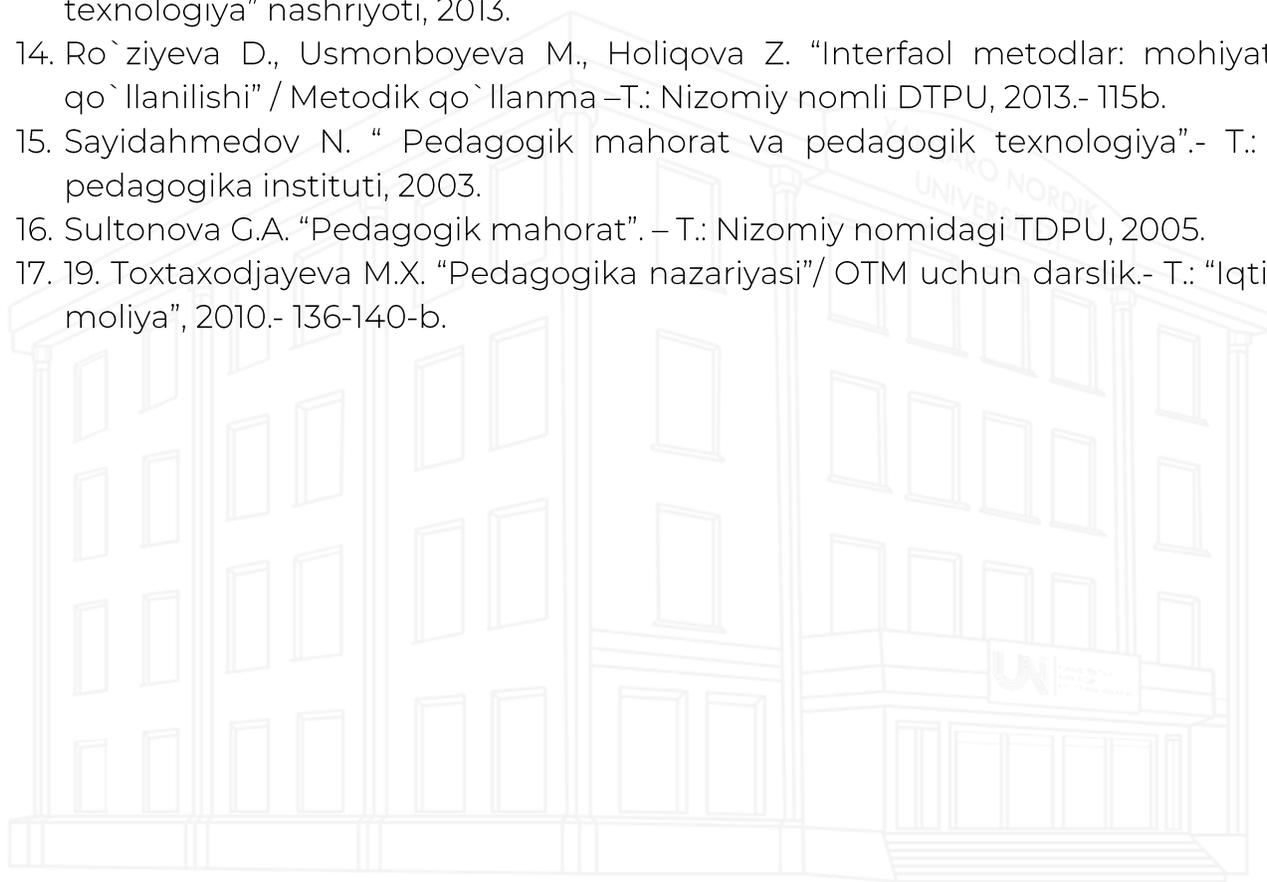
Ta'lim tizimini boshqaruvchi organlar ta'lim olishga nisbatan xohish-istagi bo'lmagan bo'lajak pedagoglar, bu kabi ta'lim oluvchilarni o'qitishni istamayotgan o'qituvchilar faoliyatini o'zgartirish borasida yangidan-yangi chora-tadbirlar belgilansada, ahvol o'zgarishsiz qolmoqda.

Buning sababi nimada? Balki darslarning avvaldan o'ylab, rejalashtirilib qo'yilishi Bo'lajak pedagoglar uchun qiziq bo'lmayotgandir, balki balki ta'lim mazmunining muayyan qolipga solinganligi bo'lajak pedagoglar uchun hech qanday stimuly

bermayotgandir, rag'bat bildirmayotgandir. O'quv mashg'ulotlarining avvaldan rejalashtirilishidan voz kechish, bo'lajak pedagoglarda tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikrlash, yangi g'oyalarni o'ylab topishga majbur qilish ta'lim olishga bo'lgan munosabatni o'zgartirish, ularni yutuqlarga erishishga rag'batlantirishda asosiy omil bo'lar. O'quv mashg'ulotlarida yetishmayotgan omil – kreativlik sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

13. Muslimov N.A. va boshqalar. "Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi" /Monografiya. – T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2013.
14. Ro`ziyeva D., Usmonboyeva M., Holiqova Z. "Interfaol metodlar: mohiyati va qo`llanilishi" / Metodik qo`llanma –T.: Nizomiy nomli DTPU, 2013.- 115b.
15. Sayidahmedov N. " Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya".- T.: Oliy pedagogika instituti, 2003.
16. Sultonova G.A. "Pedagogik mahorat". – T.: Nizomiy nomidagi DTPU, 2005.
17. 19. Toxtaxodjayeveva M.X. "Pedagogika nazariyasi"/ OTM uchun darslik.- T.: "Iqtisod-moliya", 2010.- 136-140-b.

YURIDIK SHAXSLAR, ULARNING BELGILARI, TASHKIL ETILISHI, FAOLIYATI VA TURLARI

Mualliflar: Bozorova Mohlaroyim Siroj qizi¹, Rahimjonov Akmaljon Baxromjon o'g'li²

Affilyatsiya: Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti¹,

"Yurisprudensiya: biznes huquqi" yo'nalishi 2-bosqich talabasi¹, Ilmiy rahbar²

E-mail: mohlaroyimbozorova04@gmail.com¹, akmaljonrakhimjonov@gmail.com²

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9781-291X>²

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26299630>

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada fuqarolik huquqining muhim subyekti hisoblangan yuridik shaxslarning vujudga kelish asoslari, faoliyatining asosiy yo'nalishlari, muomala va fuqarolik-huquqiy layoqati, turlari va tugatilishi to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: fuqarolik huquqi, mulk, xo'jalik yuritish, majburiyat, operativ boshqaruv, mulkiy huquq, shaxsiy nomulkiy huquq, yuridik shaxs

Fuqarolik huquqi subyektlari orasida asosiy o'rin egallagan yuridik shaxslarga oid masalalar dolzar hisoblanadi. Shu asnoda aytish mumkinki, ular bilan bog'liq ko'plab munosabatlarga huquqiy asos shakllantirilgan va yuridik tartibga solingan.

O'z mulkida, xo'jalik yuritishida yoki operativ boshqaruvida alohida mol-mulkka ega bo'lgan hamda o'z majburiyatlari yuzasidan ushbu mol-mulk bilan javob beradigan, o'z nomidan mulkiy yoki shaxsiy nomulkiy huquqlarga ega bo'la oladigan va ularni amalga oshira oladigan, majburiyatlarni bajara oladigan, sudda da'vogar va javobgar bo'la oladigan tashkilot yuridik shaxs hisoblanadi. Yuridik shaxslar mustaqil balans yoki smetaga ega bo'lishlari kerak¹. Yuqoridagi ta'rifdan xulosa qilish mumkinki, har qanday tashkilot ham yuridik shaxs hisoblanavermaydi, lekin har qanday yuridik shaxs tashkilot deb atalishi mumkin bo'ladi. Xususan, tashkilotlar o'z ichki belgisiga ko'ra yuridik shaxs bo'ladi, ya'ni tashkilotlar quyidagi zaruriy belgilarga ega bo'lgan taqdirdagina yuridikshaxs maqomiga ega bo'ladi:

1. Tashkiliy birlik (yuridik shaxsning huquq subyekti sifatida tashkil bo'lganligini, o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni bajarish uchun ta'sis hujjatlarida nazarda tutilgan boshqaruv organlari va bo'linmalari orqali muayyan huquq va majburiyatlarga ega bo'lishini bildiradi);
2. Mulkiy mustaqillik (xo'jalik jamiyatlari va shirkatlari, jamoat tashkilotlari, ularning birlashmalari o'zlariga mulk huquqi asosida tegishli bo'lgan mulkni egallaydi);

¹ O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. 39-modda

3. Mustaqil mulkiy javobgarlik (yuridik shaxs o'z majburiyatlari yuzasidan o'ziga tegishli bo'lgan (davlat tashkiloti esa, o'ziga biriktirib qo'yilgan) mulki bilan javob beradi. Yuridik shaxs hisoblangan davlat tashkilotlarining majburiyatlari yuzasidan davlat javobgar bo'lmaydi, bu tashkilotlar ham davlat tashkilotlari majburiyatlari yuzasidan javobgar bo'lmaydilar);

Fuqarolik muomalasida o'z nomidan harakat qilish (yuridik shaxs hisoblangan tashkilot o'z nomidan huquqiy munosabatlarda qatnashib, turli bitimlar tuza olishi, mulkiy va mulkiy xarakterda bo'lmagan huquqlarga ega bo'la olishi va majburiyatlar vujudga keltira olishi, demakdir. Yuridik shaxs sudda va hakamlik sudida mustaqil ravishda da'vogar va javobgar bo'la oladi)².

Yuridik shaxslar yuqoridagi asosiy belgilaridan tashqari o'zining tovar belgisi, firma nomi kabi individual belgilariga ham ega bo'ladilar.

Qoidaga ko'ra, tijorat va notijorat yuridik shaxslar farqlanadi. Foyda olishni o'z faoliyatining asosiy maqsadi qilib olgan (tijoratchi tashkilot) yoki foyda olishni ana shunday maqsad qilib olmagan tashkilot (tijoratchi bo'lmagan tashkilot) yuridik shaxs bo'lishi mumkin. Tijoratchi tashkilot bo'lgan yuridik shaxs xo'jalik shirkati va jamiyati, ishlab chiqarish kooperativi, unitar korxonalar va qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqacha shaklda tuzilishi mumkin. Tijoratchi tashkilot bo'lmagan yuridik shaxs jamoat birlashmasi, ijtimoiy fond va mulkdor tomonidan moliyaviy ta'minlab turiladigan muassasa shaklida, shuningdek qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqacha shaklda tashkil etilishi mumkin³.

Bundan tashqari, yuridik shaxslar jismoniy shaxslar kabi o'zlarining fuqarolik-huquqiy layoqati va muomala layoqatiga ega bo'ladilar, biroq fuqarolik huquqida fuqarolardan farqli o'laroq, yuridik shaxslarning huquq layoqatida tenglik mavjud emas, ularning har qaysi turi uchun har xil. U muayyan yuridik shaxsning paydo bo'lishida, uning ish maqsadlariga qarab, qonun, ustav yoki nizomlarida belgilanadi. Yuridik shaxslarning muomala layoqati huquq layoqati bilan bir vaqtda vujudga keladi. Shu bilan birga, yuridik shaxslarni muomalaga layoqatsiz deb topish mumkin emas. Yuridik shaxsning muomala layoqati O'z nomidan fuqarolik-huquqiy munosabatlarda harakat qilishi, ya'ni bitimlar tuzish, majburiyatlarga ega bo'lish va uni bajarish, da'vogar hamda javobgar bo'lish layoqatidir⁴.

Yuridik shaxslar quyidagi usullar orqali vujudga keladi:

- Buyruq (farmoyish) orqali;
- Murojaat qilish orqali;
- Ruxsat olish orqali;⁵

Yuridik shaxs quyidagi hollarda tugatilishi mumkin:

1. Uning muassislari (ishtirokchilari)ning yoki ta'sis hujjatlari bilan tugatishga vakolat berilgan yuridik shaxs organining qaroriga muvofiq, shu jumladan yuridik shaxsning amal qilish muddati tugashi, uni tashkil etishdan ko'zlangan maqsadga erishilganligi munosabati bilan yoki yuridik shaxsni tashkil qilish chog'ida

² Fuqarolik huquqi darslik. Yuldashev.J.I., Borotov.M.X, Topildiyev.B.R va boshqalar. Toshkent 2017. 79-bet.

³ O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. Rasmiy nashr. —T.: Adolat, 2007.

⁴ Fuqarolik huquqi darslik. Yuldashev.J.I., Borotov.M.X, Topildiyev.B.R va boshqalar. Toshkent 2017. 80-bet.

⁵ Fuqarolik huquqi. Darslik. Zokirov I.B.—T: TDYUI, 2009

qonunchilik buzilishiga yo'l qo'yilganligi sababli, agar bu buzilishlarni bartaraf etib bo'lmasa, sud yuridik shaxsni ro'yxatdan o'tkazishni haqiqiy emas deb topganida;

2. Faoliyat litsenziyasiz, faoliyat (harakatlar) ruxsatnomasiz yoxud vakolatli organni xabardor qilmasdan amalga oshirilgan yoki qonunda taqiqlangan faoliyat amalga oshirilgan taqdirda, agar qonunchilikda boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, shuningdek boshqa hollarda sudning qaroriga ko'ra.

3. Moliya-xo'jalik faoliyati amalga oshirilmaganligi sababli belgilangan tartibda harakatsiz rejimga o'tkazilgan paytdan e'tiboran uch yil ichida faoliyat tiklanmagan taqdirda ro'yxatdan o'tkazuvchi organning qaroriga ko'ra, bundan nodavlat notijorat tashkilotlari mustasno. Sudning yuridik shaxsni tugatish to'g'risidagi qarorida uning muassislari (ishtirokchilari) yoxud yuridik shaxsning ta'sis hujjatlari bilan uni tugatishga vakil qilingan organ zimmasiga yuridik shaxsni tugatishni amalga oshirish vazifasi yuklatilishi mumkin⁶. Yuridik shaxslar tugatilishi uning huquq va majburiyatlari yuzasidan huquqiy vorislikning bekor bo'lishiga olib keladi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, bozor munosabatlariga bosqichma-bosqich o'tish sharoitida iqtisodiyotning, jumladan, kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, aksiyalar bozorida taraqqiyotning yetakchi manbaalari bo'lgan yuridik shaxslar yuksak va alohida o'ringa ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

18. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. 39-modda
19. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. Rasmiy nashr. —T.: Adolat, 2007.
20. Fuqarolik huquqi darslik. Yuldashev.J.I., Borotov.M.X, Topildiyev.B.R va boshqalar. Toshkent 2017.
21. Fuqarolik huquqi. Darslik. Zokirov I.B —T: TDYUI, 2009
22. <https://lex.uz/docs/-180552>

⁶ <https://lex.uz/docs/-180552>

II SHO'BA:

Texnologik
taraqqiyot va
yoshlarning yangi
texnologiyalarni
o'zlashtirishlari

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH METODIKASI

Mualliflar: Tojiboyeva Nozimabonu Yolqin qizi ¹

Affilyatsiya: Xalqaro Nordik universiteti ¹, Magistratura talabasi ¹

E-mail: nozimabonu2024@icloud.com ¹

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26172682>

ANOTATSIYA

Ushbu maqola bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashda innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash metodologiyasini o'rganadi. U o'qituvchilarni o'z sinflarida texnologiyani samarali integratsiyalash uchun bilim, ko'nikma va strategiyalar bilan jihozlash muhimligini ta'kidlaydi. Metodologiya fanlar bo'yicha texnologiya integratsiyasi, texnologiya bilan haqiqiy baholash, raqamli kontentni kurasiya, virtual reallik va kengaytirilgan reallik, kodlash va hisoblash fikrlash, raqamli hikoyalar, mobil o'rganish, o'yin va o'yinga asoslangan ta'lim, ta'limda sun'iy intellekt kabi turli asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi.

Ushbu elementlarni o'zida jamlagan holda, bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari texnologiyani o'z sinflarida samarali integratsiyalashga, o'quvchilarning faolligi va o'qishini rag'batlantirishga hamda o'quvchilarni tez rivojlanayotgan raqamli dunyoga tayyorlashga tayyorlanishi mumkin.

Kalit so'zlar: metodologiya, innovatsion ta'lim texnologiyalari, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari, texnologiya integratsiyasi, haqiqiy baholash, raqamli kontent kuratsiyasi

Boshlang'ich ta'limda innovatsion ta'lim texnologiyalarining integratsiyalashuvi o'qitish va o'qitishni o'zgartirish, o'quvchilarni jalb qilish va imkoniyatlarni kengaytirish uchun yangi imkoniyatlar yaratish katta ahamiyatga ega. Texnologiya jadal sur'atlar bilan rivojlanishda davom etar ekan, bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini o'z sinflarida ushbu texnologiyalardan samarali foydalanish uchun zarur bilim, ko'nikma va strategiyalar bilan tayyorlash juda muhimdir. Ushbu maqola bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashda innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash, ularni dinamik va qiziqarli o'quv muhitini yaratish uchun zarur vositalar bilan jihozlash metodologiyasini taqdim etadi.

Ushbu maqolada keltirilgan metodologiya texnologiyani muvaffaqiyatli integratsiya qilish uchun zarur bo'lgan keng doiradagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. Bu sohalarga fanlar bo'yicha texnologiya integratsiyasi, texnologiya bilan haqiqiy baholash, raqamli kontentni kurasion, virtual reallik va kengaytirilgan reallik, kodlash va

hisoblash fikrlash, raqamli hikoyalar, mobil ta'lim, o'yin va o'yinga asoslangan ta'lim, ta'limda sun'iy intellekt, barqaror texnologiya amaliyoti, hamkorlik va aloqa vositalari, ma'lumotlar maxfiyligi va xavfsizligi, madaniy va global istiqbollar, aks ettirish va doimiy takomillashtirish, tadqiqotdan xabardor amaliyot, o'rganish uchun universal dizayn, ma'lumotlarga asoslangan o'quv dizayni, axloqiy jihatlar, professional ta'lim tarmoqlari, haqiqiy o'rganish tajribasi, aralash ta'lim modellari , o'qituvchilar uchun kasbiy rivojlanish, ota-onalar va jamiyatning ishtiroki, o'qituvchilar uchun raqamli fuqarolik, texnologiya infratuzilmasi va qo'llab-quvvatlash, innovatsiyalar va ijodkorlik, madaniy sezgirlik, axloqiy odob-ahloq normalarini aks ettirish, moslashuvchanlik va innovatsion texnologiya mutaxassislari bilan hamkorlikni amalga oshirish muhim axsmiyatga ega.

Metodikaning har bir yo'nalishi bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini texnologiyani o'qitish amaliyotiga samarali integratsiya qilishga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu sohalarni o'rganish orqali o'qituvchilar o'quvchilarning faolligini oshirish, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish, ijodkorlik va hamkorlikni rivojlantirish uchun ta'lim texnologiyalari imkoniyatlaridan qanday foydalanish haqida keng qamrovli tushunchaga ega bo'lishlari mumkin. Ushbu maqolaning qolgan qismida metodologiyaning har bir sohasi batafsil ko'rib chiqiladi, qo'shimcha tafsilotlar, misollar va amalga oshirish uchun amaliy strategiyalar taqdim etiladi. Ushbu metodologiyaga amal qilgan holda, bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari raqamli asrning qiyinchiliklari va imkoniyatlari haqida bilim olgan holda talabalar texnologiyaning ishonchli va malakali foydalanuvchilariga aylanishi mumkin. Yakuniy maqsad - talabalar o'sib borayotgan va texnologiyaga asoslangan dunyoda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantiradigan jonli va inklyuziv ta'lim muhitini yaratishdir.

ADABIYOT TAHLILI

Ta'lim texnologiyalari integratsiyasi bo'yicha tadqiqotlar sezilarli darajada o'sdi. Dastlabki ishlar to'siqlar va farzand asrab olish muammolariga qaratilgan (Kuban, 2001; Ertmer , 1999). Keyinchalik so'nggi tadqiqotlar maxsus vositalar va ularning pedagogik imkoniyatlarini o'rganadi (Vang va Hannafin , 2005; Tondeur va boshq., 2017). Mavjud adabiyotlarni har tomonlama tahlil qilish bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini o'z sinflarida innovatsion ta'lim texnologiyalarini samarali joriy etish bo'yicha bilim va ko'nikmalar bilan qurollantirish muhimligini ochib beradi. Ko'pgina tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, texnologiya integratsiyasi talabalarning faolligini oshirishi, faol o'rganishni rag'batlantirishi va akademik natijalarni yaxshilashi mumkin. Biroq, bo'lajak o'qituvchilarni ushbu sohada tayyorlash uchun mustahkam metodologiyani yaratish zaruriyati mavjud [1].

Adabiyotlar fanlar bo'yicha texnologiya integratsiyasining ahamiyatini ko'rsatib beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, texnologiyani turli fan sohalariga integratsiyalash o'quvchilarning tushunishini oshirishi, ma'lumot olish jarayonini osonlashtirishi va

tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishi mumkin. Masalan, tabiatshunoslik darslarida interfaol simulyatsiyalar va multimedia resurslarini kiritish o'quvchilarning murakkab tushunchalar haqidagi bilimlarini chuqurlashtirishi mumkin. Xuddi shunday, ta'lim dasturlari va onlayn platformalardan foydalanish til o'rganish va savodxonlik ko'nikmalarini oshirishi mumkin.

Texnologiya bilan haqiqiy baholash adabiyotda ta'kidlangan yana bir sohadir. Texnologiya multimedia loyihalari, onlayn portfellar va interaktiv viktorinalar kabi turli hildagi innovatsion ta'lim texnologiyalariga asoslangan haqiqiy baholash uchun turli imkoniyatlarni taqdim etiladi.. Bu baholashlar o'quvchilarning real hayotdagi ko'nikmalarini yaxshiroq aks ettirishi va o'qituvchilar va o'quvchilar uchun qimmatli fikr-mulohazalarni berishi mumkin.

Texnologik integratsiyaning hal qiluvchi jihati sifatida raqamli kontent kuratsiyasi e'tiborni tortdi. Bo'lajak o'qituvchilar o'z talabalariga tegishli va yuqori sifatli kontentni taqdim etish uchun raqamli resurslarni tanlash va baholash bo'yicha ko'nikmalarni rivojlantirishlari kerak. Adabiyotda talabalarga raqamli savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish uchun onlayn ma'lumotni qanday boshqarish va tanqidiy baholashni o'rgatish muhimligi ta'kidlangan.

Virtual haqiqat (VR) va kengaytirilgan haqiqat (AR) ta'limda istiqbolli texnologiyalar sifatida paydo bo'ldi. Adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, VR va AR tajribalari o'quvchilarga virtual olamlarni o'rganish va raqamli ob'ektlar bilan o'zaro aloqada bo'lish imkonini beruvchi immersiv va interaktiv o'quv muhitini ta'minlashi mumkin. Ushbu texnologiyalar o'quvchilarning faolligini, motivatsiyasini va murakkab tushunchalarni tushunishni kuchaytirish imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Kodlash va hisoblash fikrlash raqamli asr uchun muhim ko'nikmalar sifatida tan olindi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kodlash va hisoblash fikrlashni o'rgatish muammolarni hal qilish qobiliyatini, mantiqiy fikrlashni va ijodkorlikni rivojlantirishni yuqori sifatda amalga oshirishi mumkin. Bo'lajak o'qituvchilar o'zlarining kodlash qobiliyatlarini rivojlantirishlari va o'quv dasturi bo'ylab kodlash faoliyatini qanday integratsiya qilishni tushunishlari maqsadga muvofiqdir.

Raqamli hikoyalar adabiyotda ta'kidlangan yana bir sohadir. An'anaviy hikoya qilish usullarini raqamli vositalar bilan birlashtirib, talabalar muloqot qobiliyatlari, ijodkorlik va raqamli savodxonlikni oshiradigan multimedia hikoyalarini yaratishlari mumkin. Adabiyotda bo'lajak o'qituvchilarga raqamli hikoyalarni o'qitish amaliyotiga kiritishda rahbarlik qilish muhimligi ta'kidlangan.

Mobil qurilmalarning keng qo'llanilishi tufayli mobil o'qitish mashhurlikka erishdi. Adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, mobil ta'lim istalgan vaqtda va istalgan joyda ta'lim resurslariga kirishni ta'minlashi, hamkorlikda o'rganishni rivojlantirishi va shaxsiylashtirilgan ta'limni osonlashtirishi mumkin. Bo'lajak o'qituvchilar mobil ta'lim imkoniyatlaridan foydalanishga va qurilmalarni boshqarish va teng huquqli foydalanish bilan bog'liq muammolarni hal qilishga tayyor bo'lishlari kerak [2].

Gamifikatsiya va o'yinga asoslangan ta'lim o'quvchilarning motivatsiyasi va faolligini oshirish imkoniyatlarini ko'rsatdi. Adabiyot shuni ko'rsatadiki, o'yin elementlari va mexanikani birlashtirish o'rganishni yoqimli va qiziqarli tajribaga aylantirishi mumkin. Kelajakdagi o'qituvchilar o'yin strategiyalarini o'rganishlari va talabalarning o'rganishini qo'llab-quvvatlash uchun tegishli ta'lim o'yinlarini aniqlashlari kerak.

Adabiyotda sun'iy intellektning (AI) ta'limdagi roli ham ta'kidlangan. Intellektual repetitorlik tizimlari va moslashuvchan o'quv platformalari kabi sun'iy intellekt texnologiyalari o'quvchilarning individual ehtiyojlarini qondirish uchun moslashtirilgan va moslashtirilgan ko'rsatmalarni taqdim etishi mumkin. Bo'lajak o'qituvchilar sun'iy intellektning potentsial afzalliklari va cheklovlarini tushunishlari va sun'iy intellekt vositalarini o'qitish amaliyotiga qanday qilib samarali integratsiya qilishni o'rganishlari kerak.

Innovatsion texnologiyalar amaliyotlari mas'uliyatli texnologiya integratsiyasi uchun juda muhimdir. Adabiyotlarda bo'lajak o'qituvchilarning elektron chiqindilar, energiya iste'moli, raqamli resurslardan mas'uliyatli foydalanish kabi masalalarni hal etishlari zarurligi ta'kidlangan. Talabalarga barqaror texnologiya amaliyotlari haqida ma'lumot berish atrof-muhit haqida xabardorlikni va mas'uliyatli fuqarolikni rivojlantirishi mumkin.

METODOLOGIYA

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashda innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash metodikasi nazariy asoslar, amaliy strategiyalar va amaliy tajribalarning uyg'unligini o'z ichiga oladi. Ushbu metodologiyani amalga oshirish uchun ishlatiladigan usullar quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

1. Nazariy asoslar: Bo'lajak o'qituvchilar SAMR (Substitution, Augmentation, Modification, Redefinition) modeli yoki TPACK (Texnologik pedagogik tarkib bilimlari) kabi texnologiya integratsiyasini asoslovchi nazariy asoslar bilan tanishtirishlari kerak. Ushbu asoslar o'qitish va o'qitishda texnologiya integratsiyasini tushunish uchun kontseptual asoslarni taqdim etadi.

2. Seminar va o'quv mashg'ulotlari: bo'lajak o'qituvchilarni turli ta'lim texnologiyalari va ularni sinfda qo'llash usullari bilan tanishtirish maqsadida amaliy mashg'ulotlar va o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish mumkin. Ushbu mashg'ulotlar tadqiqot, tajriba va ko'nikmalarni rivojlantirish uchun imkoniyatlar berishi mumkin [3].

3. Hamkorlikdagi loyihalar: hamkorlikdagi loyihalar bo'lajak o'qituvchilarga topshirilishi mumkin, ularda ular guruhlariga bo'lingan holda texnologiya takomillashtirilgan ta'lim tajribalarini loyihalash va amalga oshirish uchun ishlaydi. Ushbu loyihalar jamoada ishlash, ijodkorlik va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi va bo'lajak o'qituvchilarga texnologiyani integratsiya qilishda amaliy tajriba orttirish imkonini beradi.

4. Kuzatish va murabbiylik: Bo'lajak o'qituvchilar o'z sinflarida texnologiyani samarali integratsiyalashgan tajribali o'qituvchilarni kuzatishlari mumkin. Mentorlik dasturlari tashkil etilishi mumkin, unda tajribali texnologiya-integratsiya mutaxassislari bo'lajak o'qituvchilarga yo'l-yo'riq va yordam ko'rsatib, ularning malakasi va ishonchini rivojlantirishga yordam beradi.

5. Harakat tadqiqotlari: Bo'lajak o'qituvchilar texnologiya integratsiyasining talabalarning ta'lim natijalariga ta'sirini o'rganish uchun harakat tadqiqot loyihalarida qatnashishi mumkin. Ular texnologiyaga asoslangan darslarni ishlab chiqishlari va amalga oshirishlari, ma'lumotlarni to'plashlari va uzluksiz takomillashtirishni xabardor qilish uchun o'z amaliyotlari haqida fikr yuritishlari mumkin.

6. Texnologiya ko'rgazmalari va ko'rgazmalari: Bo'lajak o'qituvchilar texnologiya ko'rgazmalarida va ko'rgazmalarda ishtirok etishlari mumkin, ularda ular keng ko'lamli ta'lim texnologiyalarini o'rganishlari va ular bilan muloqot qilishlari mumkin. Ushbu tadbirlar tarmoqdagi aloqalarni o'rnatish, fikr almashish va soha mutaxassislaridan o'rganish imkoniyatini beradi.

7. Onlayn ta'lim platformalari: Bo'lajak o'qituvchilar innovatsion ta'lim texnologiyalarini integratsiyalashda o'z bilim va ko'nikmalarini oshirish uchun maxsus ishlab chiqilgan onlayn o'quv platformalari va kurslarida qatnashishlari mumkin. Ushbu platformalar o'rganishni qo'llab-quvvatlash uchun mustaqil modullar, interfaol tadbirlar va baholashlarni taklif qiladi.

8. Reflektiv amaliyot: Refleksiya metodologiyaning ajralmas qismidir. Bo'lajak o'qituvchilar o'zlarining tajribalari, qiyinchiliklari va texnologiyani integratsiyalashdagi muvaffaqiyatlari haqida muntazam ravishda fikr yuritishlari kerak. Reflektiv amaliyot ularga o'quv strategiyalarini takomillashtirishga, takomillashtirish sohalarini aniqlashga va texnologiya integratsiyasi bo'yicha ongli qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Bu usullarning uyg'unligi bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini innovatsion ta'lim texnologiyalarini samarali integratsiyalashda tayyorlashga kompleks yondashuvni ta'minlaydi. Nazariy tushunish, amaliy tajriba, kuzatish va mulohaza yuritish orqali bo'lajak o'qituvchilar o'z o'quvchilari uchun dinamik va texnologiyaga boy ta'lim muhitini yaratish uchun zarur kompetensiyalarni rivojlantirishlari mumkin[4].

MUNOZARA

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashda innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash bo'yicha ushbu maqolada keltirilgan metodologiya zamonaviy sinflarning o'zgaruvchan ehtiyojlarini qondirish va o'qituvchilarni texnologiyani o'qitish amaliyotiga samarali integratsiya qilishga tayyorlash uchun mo'ljallangan. Muhokama ushbu metodologiyaning ta'siri va afzalliklariga, shuningdek, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar va mulohazalarga qaratiladi.

Ushbu metodologiyaning asosiy natijalaridan biri an'anaviy o'qituvchiga yo'naltirilgan yondashuvdan talabaga yo'naltirilgan yondashuvga o'tishdir. Innovatsion

ta'lim texnologiyalarini o'z ichiga olgan holda , o'qituvchilar o'z o'quvchilarining turli ehtiyojlari va qiziqishlariga javob beradigan qiziqarli va interfaol ta'lim tajribalarini yaratishlari mumkin. Ushbu siljish faol o'rganish, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi, bu o'quvchilarning raqamli davrda muvaffaqiyati uchun zarurdir.

Yana bir ma'no - talabalarning motivatsiyasi va faolligini oshirish potentsiali. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, texnologiyani sinfga kiritish o'quvchilarning e'tiborini jalb qilishi, o'rganishni yanada qiziqarli qilishi va ularning ta'limga egalik tuyg'usini rivojlantirishi mumkin. Metodika bo'lajak o'qituvchilarga o'yin, raqamli hikoyalar va virtual haqiqat kabi strategiyalarni taqdim etadi, bu esa o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va ijobiy o'quv muhitini yaratadi [5].

Bundan tashqari, metodologiya haqiqiy baholashning muhimligini ta'kidlaydi. Baholash uchun texnologiya vositalaridan foydalangan holda, o'qituvchilar talabalarning ishlashi haqida real vaqt rejimida ma'lumotlarni to'plashlari va darhol fikr bildirishlari mumkin. Bu o'qituvchilarga o'quvchilarning individual ehtiyojlarini qondirish uchun o'z ko'rsatmalari va tadbirlarini moslashtirishga imkon beradi va natijada shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini targ'ib qiladi.

Metodika, shuningdek, o'qituvchilarning o'z texnologik kompetensiyalarini rivojlantirish zaruriyatini ham ko'rib chiqadi. Seminarlar, o'quv mashg'ulotlari va hamkorlikdagi loyihalar orqali bo'lajak o'qituvchilar amaliy tajriba orttirishlari va turli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha o'zlariga bo'lgan ishonchni mustahkamlashlari mumkin. Bu nafaqat ularning o'qitish ko'nikmalarini oshiradi, balki ta'lim texnologiyasining doimiy rivojlanib borayotgan landshaftini boshqarishga tayyorlaydi.

Ushbu metodologiya ko'plab afzalliklarga ega bo'lsa-da, hal qilinishi kerak bo'lgan muammolar va fikrlar ham mavjud. Muammolardan biri raqamli tafovutdir, chunki barcha talabalar texnologiya va internetga ulanishdan teng foydalanish imkoniyatiga ega emaslar. Bo'lajak o'qituvchilar ushbu nomutanosiblikni yodda tutishlari va barcha talabalar uchun texnologiya resurslaridan teng foydalanishni ta'minlashga intilishlari kerak.

Maxfiylik va xavfsizlik masalalari yana bir muhim e'tibordir. Texnologiyaning integratsiyasi bilan talabalar ma'lumotlarini himoya qilish va texnologiya vositalaridan mas'uliyatli foydalanishni ta'minlash zarurati paydo bo'ladi. Bo'lajak o'qituvchilar ma'lumotlarning maxfiyligi qoidalari va ta'lim muassasalarida texnologiyadan foydalanish bilan bog'liq axloqiy mulohazalar bo'yicha bilim olishlari kerak.

Bundan tashqari, texnologik taraqqiyotning jadal sur'atlari o'qituvchilardan moslashuvchan va uzluksiz o'rganishga ochiq bo'lishni talab qiladi. Metodika bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy rivojlanish bilan shug'ullanishga, onlayn ta'lim platformalarida ishtirok etishga va rivojlanayotgan texnologiyalar va ilg'or tajribalardan xabardor bo'lish uchun texnologiya mutaxassislari bilan hamkorlik qilishga undaydi.

Madaniy sezgirlik ham texnologiya integratsiyasining muhim jihati hisoblanadi. Bo'lajak o'qituvchilar turli xil madaniy istiqbollarni yodda tutishlari va texnologiyadan talabalarning madaniy kelib chiqishini hurmat qiladigan va qadrlaydigan tarzda qo'llanilishini ta'minlashlari kerak. Bunga inklyuziv bo'lgan va turli istiqbollarni ifodalovchi raqamli resurslarni tanlash kiradi.

Shuni e'tirof etish kerakki, ushbu metodologiyani muvaffaqiyatli amalga oshirish ta'lim muassasalari, siyosatchilar va manfaatdor tomonlarning qo'llab-quvvatlashini talab qiladi. Boshlang'ich ta'limda texnologiyaning samarali integratsiyalashuvini ta'minlash uchun tegishli texnologik infratuzilma, doimiy malaka oshirish imkoniyatlari va yetarli resurslar zarur. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ushbu maqolada keltirilgan metodologiya bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash bo'yicha o'qitishning keng qamrovli asoslarini taklif etadi. Fanlar bo'yicha texnologiya integratsiyasini, haqiqiy baholashni, raqamli kontentni kuratorligini va boshqa turli xil asosiy sohalarni o'z ichiga olgan holda, o'qituvchilar dinamik va qiziqarli o'quv muhitini yaratishi mumkin. Muammolar va mulohazalar mavjud bo'lsa-da, ushbu metodologiyaning afzalliklari talabalarning faolligini oshirish, shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasi va 21-asrning muhim ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Bo'lajak o'qituvchilarni texnologiyani samarali integratsiyalash uchun tayyorlash orqali biz tobora raqamli dunyoda muvaffaqiyatga erishish uchun talabalarni yaxshiroq jihozlashimiz mumkin [6].

NATIJALAR

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashda innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash bo'yicha ushbu maqolada keltirilgan metodologiya turli ta'lim sharoitlarida tatbiq etilgan va baholangan. Ushbu amaliyotlarning natijalari o'qituvchilar va talabalar uchun ijobiy natijalar va imtiyozlarni ko'rsatdi. Quyida kuzatilgan asosiy natijalar keltirilgan:

1. Talabalar faolligini oshirish: Innovatsion ta'lim texnologiyalarining integratsiyasi o'quvchilarning darsdagi faolligini oshirishga olib keldi. Texnologiyadan o'quv quroli sifatida foydalanilganda talabalar yuqori darajadagi qiziqish, motivatsiya va faollik ko'rsatdilar. Interfaol simulyatsiyalar, multimediya resurslari va o'yinlashtirilgan o'quv tajribalari, ayniqsa, talabalar o'rtasida faollikni oshirishga yordam berdi.

2. Ta'lim natijalarining yaxshilanishi: Darsda ta'lim texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning bilim olish natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Talabalar mavzuni yaxshi tushunish va eslab qolish, shuningdek, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshirishni ko'rsatdi. Texnologiyalar qo'llab-quvvatlangan baholashlar o'qituvchilarga o'quvchilarning individual ehtiyojlarini samarali hal qilish imkonini beruvchi aniqroq va o'z vaqtida fikr-mulohazalarni taqdim etdi.

3. Kengaytirilgan ijodkorlik va hamkorlik: Raqamli hikoyalar, kodlash va virtual haqiqat kabi texnologiyalarning integratsiyasi talabalar o'rtasida ijodkorlik va

hamkorlikni rivojlantirdi. Talabalar o'z g'oyalari va bilimlarini innovatsion usullarda ifodalash, multimedia loyihalarini yaratish, interaktiv o'yinlar loyihalash va virtual loyihalarda hamkorlik qilish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bu yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatlari va samarali jamoaviy ishlashga yordam berdi.

4. O'qituvchilarning kasbiy o'sishi: metodologiya bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kasbiy o'sishini qo'llab-quvvatladi. Amaliy seminarlar, hamkorlikdagi loyihalar va mentorlik dasturlari orqali o'qituvchilar o'zlarining texnologik kompetensiyalari va texnologiya integratsiyasi bo'yicha pedagogik strategiyalarni ishlab chiqdilar. Ular o'z o'quvchilari uchun yanada dinamik va jozibador ta'lim tajribasini yaratishga imkon beruvchi ta'lim texnologiyalaridan foydalanishda ishonchga ega bo'ldilar [7].

5. O'quv resurslaridan foydalanish imkoniyatini oshirish: texnologiya integratsiyasi turli xil o'quv resurslari va materiallaridan foydalanish imkoniyatini kengaytirdi. Raqamli kontent kuratsiyasi va mobil ta'lim talabalarga istalgan vaqtda va istalgan joyda o'quv materiallaridan foydalanish imkoniyatini berdi, bu esa shaxsiylashtirilgan va mustaqil ravishda o'rganish imkonini berdi. Bu, ayniqsa, an'anaviy ta'lim resurslaridan foydalanish imkoniyati cheklangan talabalar uchun foydali bo'ldi.

6. 21-asr ko'nikmalarini rivojlantirish: Metodika talabalar o'rtasida XXI asrning muhim ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berdi. Kodlash va hisoblash fikrlash faoliyati orqali talabalar muammoni hal qilish, mantiqiy fikrlash va hisoblash qobiliyatlarini rivojlantirdilar. Hamkorlik va muloqot vositalaridan foydalanish ularning jamoalarda samarali ishlash va raqamli platformalar yordamida g'oyalari muloqot qilish qobiliyatini oshirdi.

7. Texnologiyaga ijobiy munosabat: o'qituvchilarda ham, o'quvchilarda ham darsda texnologiyadan foydalanishga nisbatan ijobiy munosabat shakllangan. O'qituvchilar texnologiyani integratsiyalashda ishonch va ishtiyoq ortgani haqida xabar berishdi, talabalar esa o'z ta'lim tajribalarida zavq va imkoniyatlarni his qilishdi. Texnologiyaga bo'lgan bunday ijobiy munosabat boshlang'ich ta'limda texnologiya integratsiyasining davom etishini anglatadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, natijalar amalga oshirish konteksti, mavjud resurslar va texnologiya integratsiyasini qo'llab-quvvatlash darajasi kabi omillarga qarab farq qilishi mumkin. Ushbu metodologiyaning uzoq muddatli ta'sirini yanada o'rganish va takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlash uchun doimiy baholash va tadqiqotlar zarur. Xulosa o'rnida aytish mumkinki, bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashda innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash metodikasining amaliyotga tatbiq etilishi ijobiy samara bermoqda. Texnologiyalar integratsiyasi talabalarning faolligini oshirishga, ta'lim natijalarini yaxshilashga, ijodkorlik va hamkorlikni oshirishga olib keldi va XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berdi. Bundan tashqari, o'qituvchilar professional o'sishni boshdan kechirdilar va ta'lim texnologiyalaridan foydalanishda ishonchga ega bo'ldilar. Ushbu natijalar boshlang'ich ta'limda o'qitish va o'qitish amaliyotini o'zgartirish,

talabalarni raqamli asrda muvaffaqiyatga tayyorlash uchun ushbu metodologiyaning imkoniyatlarini ta'kidlaydi.

Ushbu maqolada keltirilgan metodika bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashda innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash uchun keng qamrovli asoslarni beradi. Texnologiyani integratsiyalash orqali ushbu metodologiya o'qituvchilarni zamonaviy sinflarning o'zgaruvchan ehtiyojlarini qondirishga tayyorlashga va o'quvchilarni o'quv safariga samarali jalb qilishga qaratilgan.

Muhokama va natijalar ushbu metodologiya bilan bog'liq ta'sirlar, imtiyozlar, qiyinchiliklar va natijalarni ta'kidlaydi. Talabalarga yo'naltirilgan yondashuvni qo'llash, innovatsion texnologiyalarni o'zlashtirish va faol o'rganishni rag'batlantirish orqali o'qituvchilar o'quvchilar motivatsiyasini oshiradigan va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiruvchi qiziqarli va interaktiv ta'lim tajribalarini yaratishi mumkin.

Kuzatilayotgan ijobiy natijalar qatoriga talabalarning faolligini oshirish, ta'lim natijalarini yaxshilash, ijodkorlik va hamkorlikni oshirish hamda XXI asrning muhim ko'nikmalarini rivojlantirish kiradi. Bundan tashqari, o'qituvchilar kasbiy o'sish va texnologiyani o'quv amaliyotlariga integratsiya qilish qobiliyatiga ishonchlari ortgani haqida xabar berishdi.

Shu bilan birga, raqamli tafovut, maxfiylik va xavfsizlik muammolari, uzluksiz professional rivojlanish zarurati va madaniy sezgirlik kabi muammolar va mulohazalar mavjudligini tan olish muhimdir. Ushbu jihatlar texnologiyadan adolatli foydalanish, texnologiya vositalaridan mas'uliyatli foydalanish, o'qituvchilarning doimiy malakasini oshirish va inklyuziv ta'lim amaliyotini ta'minlash uchun hal qilinishi kerak [8].

XULOSA

Xulosa qilib aytish mumkinki, bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashda innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash metodologiyasi o'qitish va ta'lim amaliyotini o'zgartirish uchun katta istiqbolga ega. O'qituvchilarni zarur texnologik kompetensiyalar va pedagogik strategiyalar bilan jihozlash orqali ushbu metodologiya ularni XXI asr o'quvchilarining ehtiyojlariga javob beradigan dinamik va qiziqarli o'quv muhitini yaratishga tayyorlaydi.

Xullas, ta'lim muassasalari, siyosatchilar va manfaatdor tomonlar ushbu metodologiyani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur resurslar, yordam va infratuzilmani taqdim etishlari juda muhimdir. Doimiy o'rganish, baholash hamda o'qituvchilar va texnologiya mutaxassislari o'rtasidagi hamkorlik metodologiyani takomillashtirish va rivojlantirish hamda uning doimiy samaradorligini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu metodologiyani qo'llagan holda, biz bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilariga innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatini berishimiz va har bir o'quvchining salohiyatini yuksaltirish, ularni texnologiya tomonidan shakllantirilayotgan kelajakka tayyorlash imkoniyatini berishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Cuban, L. (2001). Oversold and underused: Computers in the classroom. Harvard University Press.
2. Ertmer, P. A. (1999). Addressing first- and second-order barriers to change: Strategies for technology integration. *Educational Technology Research and Development*, 47(4), 47-61.
3. Flipped Learning Network. (2014). The four pillars of F-L-I-P. https://flippedlearning.org/wp-content/uploads/2016/07/FLIP_handout_FNL_Web.pdf
4. Kim, C., Kim, M. K., Lee, C., Spector, J. M., & DeMeester, K. (2013). Teacher beliefs and technology integration. *Teaching and Teacher Education*, 29, 76-85.
5. Lawless, K. A., & Pellegrino, J. W. (2007). Professional development in integrating technology into teaching and learning: Knowns, unknowns, and ways to pursue better questions and answers. *Review of educational research*, 77(4), 575-614.
6. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers college record*, 108(6), 1017-1054.
7. Tondeur, J., Van Braak, J., Ertmer, P. A., & Ottenbreit-Leftwich, A. (2017). Understanding the relationship between teachers' pedagogical beliefs and technology use in education: a systematic review of qualitative evidence. *Educational Technology Research and Development*, 65(3), 555-575.
8. Wang, F., & Hannafin, M. J. (2005). Design-based research and technology-enhanced learning environments. *Educational Technology Research and Development*, 53(4), 5-23.
9. Ibragimova G.N Interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalari talabalarining kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish. Monografiya.-T:"Fan texnologiyalari" 2016. -77-b

KREDIT-MODUL TIZIMIDA TA'LIMNI BAHOLASHNING DIDAKTIK VAZIFALARI

Mualliflar: Temirov Abror Orifjon o'g'li¹

Affilyatsiya: Xalqaro Nordik universiteti¹

Magistratura talabasi¹

E-mail: abrortemirov0307@gmail.com¹

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26113465>

ANOTATSIYA

Ushbu tezisda kredit modul tizimi haqida tushunchalar yoritilganlik bilan bir qatorda ushbu tizimda talabalar shaxshini individual yo'nalganligini oshirish, ta'limni talaba shaxsi o'zlashtirish qobiliyatiga moslashtirib tashkil etish haqida so'z boradi. Ushbu maqoladan tegishli soha vakillari nazariy ma'lumot sifatida foydalanishlari mumkin.

Kalit so'zlar: kredit modul tizimi, individual ta'lim, ta'lim trayektoriyasi, ta'limda shaffoflikka erishish, ta'limda moslashuvchanlik, talabaga yo'naltirilgan ta'lim

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son hamda "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida" 2020-yil 2-martdagi PF-5953-son farmonlarida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlash maqsadida N°824 31.12.2020 da qabul qilingan Vazirlar Mahkamasining "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida :

1. 2020/2021-o'quv yilidan boshlab Respublika oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini bosqichma-bosqich kredit-modultizimiga o'tkazish tartibi joriy etish;

2. O'quv rejası va tanlov fanlari ro'yxatiga mos ravishda guruh murabbiyi yordamida o'quv metodik bo'lim (boshqarma) va fakultet dekani nazorati ostida har bir talabaning shaxsiy ta'lim trayektoriyasini shakllantirish;

3. Bakalavriat ta'lim yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklarida talaba odatda bir semestrda 30 kredit, bir o'quv yilida 60 kredit to'plashi belgilanadi. Semestr davomida talaba tomonidan o'zlashtirilishi lozim bo'lgan kreditlar hajmi o'quv rejasida ko'rsatilgan majburiy va tanlov fanlarini o'z ichiga oladi. Talaba o'zining shaxsiy ta'lim

trayektoriyasini shakllantirishda har bir semestr uchun 30 kredit hajmidagi fanlarni o'zlashtirishni nazarda tutishi, ular tarkibida namunaviy o'quv rejasidagi majburiy fanlar bo'lishi shart.

4. Ro'yxatga olish xizmati belgilangan jadvalga muvofiq talabalarni fanlarga ro'yxatdan o'tkazadi va talabaning shaxsiy ta'lim trayektoriyasini shakllantiradi. Talabaning shaxsiy ta'lim trayektoriyasi ular tomonidan mustaqil ravishda guruh murabbiyi yordamida namunaviy o'quv rejasini va tanlov fanlari katalogi asosida umumiy o'qish davri uchun tuziladi. Shaxsiy ta'lim trayektoriyasiga har o'quv yilidan oldin o'zgartirish yoki qo'shimchalar kiritilish kabi bir qator masalalar keltirib o'tilgan. [4]

Kredit ta'lim tizimi joriy o'quv yili uchun professor-o'qituvchilarning hamda talabalarining shaxsiy ta'lim traektoriyasidagi o'quv faoliyatlarini rejalashtirishni nazarda tutadi. Har qanday o'quv jarayoni asosida talabaning shaxsiy o'quv rejasini yotadi, u o'quv jarayonlari boshlanishidan oldin talaba tomonidan edvayzerning maslahati bilan tuziladi. Uni tuzish uchun namunaviy o'quv rejasini asos bo'ladi, uning tarkibiga malaka talablarida ko'rsatilgan majburiy fanlar va tanlov fanlari kiradi. Shaxsiy o'quv rejalarida mehnat bozorining ehtiyojlari, ish beruvchilarning talablari va talabalarining qiziqishlari aks ettirilishi lozim. Shu bilan birga ular bakalavrlarning mehnat bozorida erkin mo'ljal olishlari va kelgusida ta'limni davom ettirishlari uchun umumiy savodxonlikning, ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy-boshqaruv, umumilmiy, kasbiy va ixtisoslik malakalarining shakllanishiga yordam beradi. Shunga ko'ra, oliy o'quv yurtlarining aniq yo'nalishlari va mutaxassisliklari bo'yicha shaxsiy o'quv rejalarini tuzishda talabalarga davlat ta'lim standartlari va malaka talablarida belgilangan kasbiy malakalarni to'liq egallashga imkon beradigan fanlar ro'yxati tavsiya qilinadi. Masalan, texnik yo'nalishdagi bakalavrlarni kasbga tayyorlashda ularning tabiiyilmiy fanlar, axborot texnologiyalari, muhandislik grafikasi fanlarida o'qitiladigan umumtexnik bilimlarini olishi nazarda tutiladi. Shunga ko'ra, umumta'lim fanlari blokining tanlov qismiga kasbiy faoliyat uchun asos bo'ladigan fanlarni kiritish maqsadga muvofiq. [4]

Qayd etib o'tish kerakki, mamlakatda O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi Qonunini hamda Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirish doirasida chet tillarga o'qitishning kompleks tizimi, ya'ni uyg'un kamol topgan, o'qimishli, zamonaviy fikrlovchi yosh avlodni shakllantirishga, respublikaning jahon hamjamiyatiga yanada integratsiyalashuviga yo'naltirilgan tizim yaratildi.

Ma'lumki, modulli o'qitishning mohiyati shu bilan izohlanadiki, unga ko'ra, ta'lim oluvchi o'ziga taqdim etilgan individual o'quv dasturi asosida mustaqil tayyorgarlik ko'radi. Bu o'quv dasturini bajarish uchun harakatlar rejasini, axborotlar majmuasi, o'qitish natijalariga erishish bo'yicha aniq metodik tavsiyanomalar bo'lishi zarur.

Modulli o'qitishning asosiy talablari jumlasiga quyidagilar kiradi:

- har bir modulning mazmuniga barcha materialni o'zlashtirib olish bo'yicha maqsad belgilashni;
- modul bir va bir necha didaktik maqsadga erishishni ta'minlashga qaratilishi;

— modullar mazmuni mustaqil fikrlash, mantiqiy o'ylash va amaliy faoliyatga yo'naltirilgan bo'lishi;

— kasbiy-ijodiy fikrlashni rivojlantirish maqsadida modulning o'quv materiali mazmuni muammoli tarzda berilishiga erishish shular jumlasidandir.

Modulli o'qitishda ta'lim oluvchilarning bilim, malaka, ko'nikmasi qat'iy ravishda nazoratning reyting tizimida baholanishini zaruriyat qilib qo'yadi.

Har bir modul bo'yicha tayyorlanadigan o'quv materiallari o'z ichiga o'qish davrini to'liq qamrab olgan modulli dastur, har bir modul bo'yicha nazariy materiallar (ma'ruza), o'quv-uslubiy tarqatma materiallar, har bir modul bo'yicha individual topshiriqlar, o'quv ilmiy adabiyotlar ro'yxati, har bir modul bo'yicha mustaqil ishlar uchun topshiriqlar va har bir modul bo'yicha nazorat topshiriqlarini qamrab oladi.

Yuridik ta'lim tizimida modulli o'qitishning joriy etilishi malakali huquqshunos kadrlarni tayyorlash samaradorligini oshirishga yordam beradi. Har qanday tizimga joriy etilgan yangilikning samarasi uning ishtirokchilari tomonidan puxta o'zlashtirib olingan taqdirdagina o'zining natijasini berishi mumkin. Shu bois yuridik ta'limni modulli o'qitish asosida tashkil etish samaradorligini oshirish maqsadida uning monitoringini tashkil etish mavjud subyektiv va obyektiv muammo va kamchiliklarni hal qilish imkoniyatini yaratadi. Ayniqsa, bu boradagi ilg'or tajribalarni seminar-treninglar asosida muhokama etib, tashkiliy chora-tadbirlarning ko'rilishi modulli o'qitishning zamonaviy shakl va usullarini yuridik ta'lim jarayoniga tatbiq etish imkonini beradi. Yuridik ta'limga davlat va jamiyat ehtiyoji ortib borayotganligi, ayniqsa, milliy va xalqaro huquq normalarini amaliyotda qo'llash tajribasiga ega bo'lgan yetuk mutaxassislarni tayyorlashning obyektiv zaruriyatini inobatga olishni taqozo etmoqda. Eng muhimi, bugungi talaba va magistrning o'quv dasturlarini o'zlashtirish bo'yicha zimmasiga yuklatilgan vazifasini teran his qilishi, yuridik oliy o'quv yurti professor-o'qituvchilarining nafaqat kasbiy mahorati, shu jumladan, ularning huquqni qo'llash amaliyoti bo'yicha yetarli bilim va tajribaga ega bo'lishi lozim. Rivojlanishning hozirgi innovatsion bosqichida yuridik ta'lim sohasida yangi istiqbolli davrning boshlanganini inobatga olsak, o'tmishdan farqli o'laroq, nafaqat davlat organlariga, balki fuqarolik jamiyati institutlari va xususiy tadbirkorlik subyektlari uchun ham malakali yurist kadrlar tayyorlash hayotiy zaruriyatga aylanib bormoqda. Mehnat bozoridagi raqobat mutaxassisdan yetuk malaka va tajribaga ega bo'lishni talab etmoqda.

Modulli o'qitish, fanning asosiy masalalari bo'yicha umumlashtirilgan axborotlar beruvchi muammoli va yo'riqli ma'ruzalar o'qilishini taqozo etadi. Ma'ruzalar talabalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga qaratilmog'i lozim. Modulning amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari ma'ruzalar bilan birga tuziladi, ular ma'ruzalar mazmunini o'rganiladigan yangi material bilan to'ldiriladi. Talabalar ma'lum amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladilar. Ma'ruzalar matnini tayyorlashda, strukturalash va tizimlash usullarini qo'llab, materiallarni blok-sxema, rasmlar bloki ko'rinishida taqdim etilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunda materialning o'zlashtirish samaradorligi oshadi, chunki:

modulning pirovard maqsadi tushunib yetiladi, o'quv materialining elementlari orasidagi bog'liqlanishlar va uning o'tishlar yaqqol ko'rsatiladi, asosiy jihatlar ajratib ko'rsatiladi, o'quv materialining (modulning) butun hajmi talabani ko'z oldida gavdalanadi.

Modul tizimida o'quv materialining mazmunini strukturalashda, eng avvalo, axborotni «siqish» vazifasi ko'zlanadi. Bilimlarni to'la, foydalanish uchun qulay holda taqdim etilishiga harakat qilish lozim. O'quv axboroti bir vaqtning o'zida 4 xil – rasmlil, sonli, simvulli va og'zaki ko'rinishda uzatilganida eng mustahkam o'zlashtirishga erishiladi. Moduli ta'lim metodikasi tuzishda, bu holat asos bo'lib xizmat qiladi. Har qaysi modul bo'yicha rasmlar bloklarida simvulli alomatlarini (savollar qo'yilishi tarzida) joylashtirish, savollarni rasm tarzida tasvir etish, formulalar, jadvallar, grafiklar va uslubiy ko'rsatmalarni taqdim etish, maqsadga muvofiq bo'ladi. Rasmlar bloki, sxemalar bloki va boshqa suratli (ko'rgazmali) materiallar talabalar uchun tarqatma material vazifasini ham bajaradilar. Shu bilan bir qatorda har bir fan, jumladan modul uchun atamalarning izohli lug'atini tuzish maqsadga muvofiq bo'ladi. Modulli o'qitishning samaradorligini oshirishga erishish uchun o'qitishning quyidagi usullarni qo'llash lozim: - miyalar hujumi, muammoli muloqotlar, evristik suhbatlar, o'quv o'yinlar va xokazo.

O'qitishning modul tizimi mazmunidan uning quyidagi afzalliklari namoyon bo'ladi: fanlar, fanlar ichidagi modullar orasidagi o'qitish uzluksizligi ta'minlanishi, har bir modul ichida va ular orasida o'quv jarayonini barcha turlarining metodik jihatdan asoslangan muvofiqligini o'rnatish, fanning moduli tuzilish tarkibining moslanuvchanligi, talabalar o'zlashtirishi muntazam va samarali nazorat (har qaysi moduldan so'ng) qilinishi, talabalarning zudlik bilan qobiliyatiga ko'ra tabaqalanishi (dastlabki modullardan so'ng, o'qituvchi ayrim talabalarga fanni individual o'zlashtirishni tavsiya etishi mumkin), axborotni «siqib» berish natijasida, o'qishni jadallashtirish, auditoriya soatlaridan samarali foydalanish va o'quv vaqti tarkibini, ma'ruzaviy, amaliy (tajribaviy) mashg'ulotlar, individual va mustaqil ishlar uchun ajratilgan soatlarni – optimallashtirish. Buning natijasida, talaba yetarli bilimlarga ham ko'nikmaga ham, o'quvga ham ega bo'ladi. Shunday qilib modulli o'qitishdan foydalanib, malakali mutaxassisni tayyorlash, quyidagilar asosida ta'minlanadi, o'qitishning uzluksizligi bunda fanlarni o'zlashtirish samaradorligi oshadi, o'qitishni jadallashtirish buning natijasida axborotning ko'p qismi, individual va mustaqil ishlash paytida, kompyuter tarmoqlari orqali o'zlashtiriladi, o'qishni individuallashtirishda talaba o'z qobiliyatiga ko'ra bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: "O'zbekiston", 2017. – B. 488.

2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – Toshkent, Sharq nashriyot-matbaa kontserni, 1998.
3. N.X.Avliyokulov «O'qitishning Moduli tizimi va pedagogik texnologiyasi amaliy asoslari», Buxoro, 2009.
4. Собитхужаева , М., & Ортиков , А. (2021). Формирование индивидуальной образовательной траектории учащихся в кредитно-модульной системе. Общество и инновации, 2(4/S), 262–265. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss4/S-pp262-265>

TALABALARNING RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI TIL KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING METODIK ASOSLARI

Mualliflar: Madina Isakova Abdukarim qizi¹

Affilyatsiya: Xalqaro Nordik universiteti¹, Katta o'qituvchi¹

E-mail: madinabonuisakova230597@gmail.com¹

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8976-1698>

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26311246>

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisdagi zamonaviy usullar va tendentsiyalarga e'tibor qaratgan holda til o'rganish kontekstlarida texnologiyadan foydalanishning umumiy ko'rinishini taqdim etadi. Shu nuqtai nazardan, ushbu tezisdagi har bir yondashuvning afzalliklari va muammolari, shuningdek, ularning til o'rganish samaradorligiga ta'siri yoritilgan. Bundan tashqari, ta'limni shaxsiylashtirish uchun ma'lumotlar tahlilidan foydalanish, virtual repetitor tizimlarini ishlab chiqish va o'quv platformalarida sun'iy intellektni integratsiyalash kabi so'nggi tendentsiyalar ham til o'rganishning kelajakdagi yo'nalishlari sifatida muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: hozirgi tendentsiyalar, usullar, til o'rganish, texnologiya

Til o'rganishda texnologiyadan foydalanish uchun turli usullar qo'llaniladi. Asosiy usullardan biri bu veb-ta'lim bo'lib, unda talabalar o'quv materiallari, mashqlar va boshqa til resurslaridan onlayn foydalanishlari mumkin. Bundan tashqari, mobil ilovalar ham til o'rganishda ommabop vositaga aylanib, istalgan joyda va istalgan vaqtda o'rganishga oson va moslashuvchan kirish imkonini beradi.

Ushbu munozaraning asosi tilning muloqot va individual rivojlanishdagi ahamiyati haqida kirishdan boshlanadi. Til kundalik hayotda ham ijtimoiy, ham akademik, ham professional kontekstda muhim aloqa vositasidir. Raqamli texnologiyalar, ayniqsa internet va o'quv dasturlari rivojlanishi bilan til o'rganish samaradorligini oshirish imkoniyatlari sezilarli darajada oshdi.

Bundan tashqari, tilni o'rganishda tilni tushunish va gapirish qobiliyatini yaxshilash uchun sun'iy intellekt (AI) va ovozni aniqlash texnologiyasidan foydalanish kabi texnologiyalardan foydalanish. Til o'rganishni yanada qiziqarli va interaktiv qilish uchun maxsus ishlab chiqilgan ilovalar va platformalar ishlab chiqilishi bilan o'yinga asoslangan o'rganish usullari ham tobora ommalashib borayotgan tendentsiyaga aylanib bormoqda.

Usul va tendentsiyalardan tashqari, ushbu maqolada til o'rganishda texnologiyadan foydalanishdagi qiyinchiliklar va imkoniyatlar muhokama qilinadi. Asosiy muammolardan biri texnologiyaga kirish bo'shlig'idir, bu yerda barcha talabalar kerakli qurilmalar va internetga ulanish imkoniyatiga ega emas. Biroq, ta'lim texnologiyasidagi innovatsiyalar davom etar ekan, til o'rganishning hamma uchun ochiqligi va samaradorligini oshirish uchun katta imkoniyatlar mavjud.

Shunday qilib, ushbu tezisda texnologiyaning til o'rganish usullarini qanday o'zgartirgani va ta'sir qilgani haqida keng qamrovli tushuncha berish, shuningdek, raqamli davrda til o'rganishga yanada samarali va inklyuziv yondashuvlarni ishlab chiqishda yengib o'tish kerak bo'lgan mavjud tendensiyalar va muammolarni aniqlashga qaratilgan. Texnologiya hayotimizning turli jabhalarida, jumladan, ta'limda ham harakatlantiruvchi kuchga aylandi. Texnologiyaning roli tobora kuchayib borayotgan sohalardan biri til o'rganishdir. Ilovalar, dasturiy ta'minot va onlayn platformalarning rivojlanishi bilan til o'rganish usullari sezilarli o'zgarishlarga duch keldi. Til o'rganish jarayonini boyitishda texnologiyaning muhim rol o'ynashining ba'zi usullari quyida keltirilgan:

Texnologiya turli tillarni o'rganish materiallaridan kengroq foydalanish imkonini beradi. Internet yordamida talabalar o'zlari o'rganayotgan tildagi maqolalar, videolar va elektron kitoblar kabi manbalarga osongina kirishlari mumkin. Bu chuqurroq izlanish va o'rganishni boyitish uchun eshiklarni ochadi. Albatta, til o'rganish jarayonini boyitishda texnologiya muhim rol o'ynaydi, ulardan biri keng qamrovli materiallardan foydalanishdir.

Quyida bu borada tushuntirish berilgan:

Texnologiya veb-saytlar, ilovalardan tortib onlayn o'rganish platformalarigacha bo'lgan turli tillarni o'rganish resurslariga kirish imkonini beradi. Talabalar endi darsliklar yoki an'anaviy o'quv resurslari bilan cheklanib qolmaydi, balki turli xil manbalardan, jumladan, video, audio, maqolalar va boshqa interaktiv materiallardan materiallarni o'rganishi mumkin.

Texnologiya yordamida til o'rganish materiallari real dunyoda sodir bo'ladigan til rivojlanishiga qarab tezda yangilanishi mumkin. Talabalar kundalik kontekstda ishlatiladigan tilni o'rganish uchun dolzarb yangiliklar, bloglar va ijtimoiy media kontentiga kirishlari mumkin.

Texnologiya til o'rganish materiallariga istalgan joydan va istalgan vaqtda kirish imkonini beradi. Mobil ilovalar va onlayn platformalar yordamida talabalar vaqt va jismoniy joylashuv bilan cheklanmasdan, o'z jadvali va xohishlariga ko'ra tillarni o'rganishlari mumkin.

Texnologiya turli xil xususiyatlar, masalan, onlayn viktorinalar, til o'yinlari va guruh muhokamalari va o'qituvchilar yoki kursdosh talabalarning to'g'ridan-to'g'ri fikr-mulohazalarini taklif qiluvchi onlayn o'rganish platformalari orqali yanada interaktiv til o'rganish tajribasini beradi.

Shunday qilib, texnologiya tomonidan taqdim etilgan keng qamrovli materiallarga kirish nafaqat til o'rganish jarayonini turli xil mazmun bilan boyitadi, balki o'rganishda moslashuvchanlik, shaxsiylashtirish va interaktivlikni oshiradi.

Til o'rganishda yordam berish uchun maxsus ishlab chiqilgan turli xil ilovalar va dasturlar mavjud. So'z boyligini kengaytirishga qaratilgan ilovalardan tortib grammatika va nutq ko'nikmalari bo'yicha chuqur amaliyot taklif etuvchi platformalargacha texnologiya o'quv jarayonini qo'llab-quvvatlovchi turli vositalarni olib keldi. Til o'rganish jarayonini boyitishda texnologiya tobora muhim rol o'ynamoqda. O'quv ilovalari va dasturiy ta'minotlari hissa qo'shishning ba'zi usullari:

Texnologiya yordamida til o'rganishni kundalik hayot kontekstlari, masalan, haqiqiy vaziyatlarga mos keladigan videolar, audio va matnlar bilan birlashtirish mumkin. Bu o'quvchilarga tilni yanada ishonchli kontekstda tushunishga va undan foydalanishga yordam beradi.

O'rganish ilovalari va dasturiy ta'minotlari ko'pincha taraqqiyot monitoringi va fikr-mulohazalar bilan ta'minlangan bo'lib, foydalanuvchilarga ular qanchalik rivojlanganligini va qaysi sohalar yaxshilanishi kerakligini ko'rishga yordam beradi.

Murakkab ma'lumotlarni tahlil qilish bilan o'rganish ilovalari va dasturiy ta'minoti har bir foydalanuvchi uchun o'rganish naqshlari va individual ehtiyojlarga asoslangan shaxsiy tavsiyalarni taqdim etishi mumkin.

Texnologiya onlayn lug'atlar, video darsliklar, grammatika amaliyoti uchun maxsus ilovalardan tortib, turli kurslarni taklif qiluvchi onlayn o'quv platformalarigacha bo'lgan turli xil til o'rganish resurslariga kirish imkonini beradi. Shunday qilib, o'quv ilovalari va dasturiy ta'minoti nafaqat innovatsion ta'lim usullarini taqdim etadi, balki talabalar uchun til o'rganishning qulayligi, interaktivligi va samaradorligini oshiradi.

Texnologiya talabalarga chat ilovalari yoki virtual darslar kabi onlayn platformalar orqali o'rganayotgan tilda so'zlashuvchilar bilan bog'lanish imkonini beradi. Bu ularga real kontekstda gapirish va tinglashni mashq qilish imkoniyatini beradi, bu til o'rganishning muhim jihati hisoblanadi. Texnologiya til o'rganish jarayonida inqilobiy o'zgarishlarni olib keldi, ayniqsa ona tilida so'zlashuvchilar bilan bog'lanishda.

Texnologiya masofaviy ta'lim platformalari orqali dunyoning turli burchaklaridan kelgan ona tilida so'zlashuvchilarga kirish imkonini beradi. Talabalar videokonferentsiya, onlayn darslar yoki til o'rganish ilovalari orqali ona tilida so'zlashuvchilar bilan bog'lanishlari mumkin.

Internet ona tilida so'zlashuvchilar tomonidan ishlab chiqarilgan videolar, podkastlar, maqolalar va ijtimoiy media kabi turli xil ona tili resurslaridan foydalanish imkonini beradi. Bu talabalarga tilni asl kontekstda eshitish va ko'rish imkonini beradi.

Texnologiyalar yordamida talabalar ovoqli yozuvlar, takroriy suhbatlar yoki interaktiv til o'yinlari orqali ona tilida so'zlashuvchilar bilan qayta-qayta mashq qilishlari mumkin. Bu ularga til ko'nikmalarini izchillik bilan mustahkamlashga yordam beradi.

Ona tilida so'zlashuvchilar bilan texnologiya orqali o'zaro muloqot odatda an'anaviy o'rganish usullaridan ko'ra talabalar uchun ko'proq qiziqarli bo'ladi. Bu talabalarning til o'rganish jarayonidagi faolligini oshirishi mumkin. Shunday qilib, texnologiya kengroq kirish, haqiqiylik, tezkor fikr-mulohaza va takroriy amaliyot imkoniyatlarini taqdim etish orqali ona tilida so'zlashuvchilar bilan bog'lanish orqali til o'rganish jarayonini boyitishda muhim rol o'ynaydi. Bu talabalarning til ko'nikmalarini yanada samarali rivojlantirishga yordam beradi va ularning til va unga bog'liq madaniyatlar haqidagi tushunchalarini kengaytiradi.

Til o'rganishda texnologiyadan foydalanish ko'plab imkoniyatlarni ochib berdi va tilni tushunish va egallash usullarini o'zgartirdi. O'quv materiallariga, innovatsion o'quv vositalariga kengroq kirish va ona tilida so'zlashuvchilar bilan muloqot qilish imkoniyati tufayli texnologiya til o'rganish sayohatimizda muhim ittifoqchiga aylandi. Texnologiya imkoniyatlaridan foydalanishda davom etsak, til o'rganishda samaradorlik va samaradorlikni oshirishda davom etishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Marzuki, A. G., & Santiana, S. (2022, August 16). Fostering Students' Autonomous Learning With Padlet in Writing Class. Retrieved from osf.io/qbjmv
2. Santiana, S., Lesmana, D. S., Marzuki, A. G., & Erizar, E. (2021). An Insight of Anitales Apps Perceived by Digital Storytelling Students. In *Proceeding of International Conference on Islamic Education (ICIED)* (Vol. 6, No. 1, pp. 23-30)
3. Alek, A., Marzuki, A. G., Hidayat, D. N., Islamiati, F. A., & Raharjo, A. R. (2020). "Why She Disappeared"(A Study of Illeism in Poetic Discourse). *Ethical Lingua: Journal of Language Teaching and Literature*, 7(2), 447-453.
4. Kastornova, V. A., Gerova, N. V., Paskanny, V. A., Sysuev, V. A., & Budkina, Y. E. (2023). Using Digital Educational Resources in Studying Foreign Language in Higher Education: Methodological Approaches. In *The Impact of Digitalization in a Changing Educational Environment* (pp. 178-190). IGI Global.
5. Alipichev, A. Y., Sergeeva, N. A., & Takanova, O. (2022). Development of the Methodological Competence of Students in the Distance Learning Environment. *ARPHA Proceedings*, 5, 29-45.

UNDERSTANDING MORPHOLOGICAL CHANGES IN THE OVARIES AFTER CHEMOTHERAPY: IMPLICATIONS AND IDEAS

Authors: Mukhammedova Nilufar Odiljon qizi¹, Madaminov Sodiq Madaminovich²

Affiliations: Fergana Medical Institute of Public Health^{1,2}

1st year master program student in morphology direction¹,

Head of human anatomy department²

E-mail: nilufar.muhammedova.99@gmail.com¹

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26247257>

ABSTRACT

Chemotherapy, the cornerstone of cancer treatment, often leads to unintended consequences, including significant changes in ovarian morphology. The ovaries, crucial female reproductive organs, undergo profound structural alterations after chemotherapy, impacting fertility, hormonal balance, and overall reproductive health. This dissertation comprehensively analyzes the morphological changes induced by chemotherapy in the ovary, elucidates their underlying mechanisms, and explores implications for fertility preservation strategies. Through a systematic review of existing literature, combined with clinical observations and experimental data, this study aims to provide an in-depth understanding of the effects of chemotherapy on ovarian morphology and its broader implications for women's health. By shedding light on the complex interaction between cancer treatment and fertility, this dissertation aims to inform clinical practice, guide patient counseling, and stimulate further research in the field of oncofertility.

Keywords: Ovarian morphology, chemotherapy, follicle depletion, prematurity, fibrosis, vascular damage, ovarian reserve, fertility preservation, hormonal imbalance, reproductive health

INTRODUCTION

Chemotherapy, while effective against cancer cells, often causes unintended damage to normal tissues, including the ovaries, which are essential for reproductive function in women. Understanding the morphological changes induced by chemotherapy in the ovaries is critical for developing strategies to mitigate these effects and preserve reproductive health.

METHODOLOGY

This study employs a comprehensive approach combining systematic literature review, clinical observations, and analysis of experimental data. The literature review

focuses on identifying existing studies that elucidate the morphological effects of chemotherapy on ovarian tissues. Clinical observations provide insights into real-world implications, while experimental data contribute to understanding the underlying mechanisms through which chemotherapy agents alter ovarian morphology.

RESULTS AND ANALYSIS

1. Mechanisms of Chemotherapy on Ovarian Morphology: Chemotherapy agents such as alkylating agents, platinum-based drugs, taxanes, and antimetabolites exert cytotoxic effects on rapidly proliferating ovarian cells. This leads to apoptotic cell death, particularly affecting primordial and growing follicles, thereby diminishing ovarian reserve over time.

2. Diagnostic Methods for Assessing Morphological Changes: High-resolution transvaginal ultrasound, Doppler studies, and MRI are instrumental in assessing ovarian volume, antral follicle count, vascular dynamics, and tissue architecture post-chemotherapy. Biomarkers like AMH and inhibin B levels provide indirect measures of ovarian reserve, aiding in comprehensive evaluation.

3. Prognostic Value of Morphological Changes: Chemotherapy-induced follicular depletion and ovarian fibrosis are predictive of decreased ovarian reserve and increased risks of premature ovarian insufficiency. Longitudinal studies indicate a direct correlation between the extent of ovarian damage and fertility outcomes, influencing natural conception and assisted reproductive technologies success rates.

DISCUSSION

The discussion section interprets the findings in the context of existing literature and clinical implications:

1. Clinical Relevance: Chemotherapy-induced ovarian morphological changes have significant implications for patient fertility and long-term health. Strategies such as GnRH agonist therapy and ovarian tissue cryopreservation offer potential avenues for preserving reproductive function, but their efficacy varies based on individual patient factors and treatment protocols.

2. Limitations and Challenges: Despite advancements in diagnostic modalities, accurately predicting individual patient outcomes remains challenging due to variability in chemotherapy regimens, patient age, and underlying ovarian health. Long-term studies are needed to elucidate the durability of fertility preservation techniques and optimize patient selection criteria.

IMPLICATIONS FOR PRACTICE

This section outlines practical implications for clinicians and healthcare providers:

1. Patient Counseling: Understanding chemotherapy-induced ovarian morphological changes allows for informed patient counseling regarding potential

fertility preservation options before cancer treatment initiation. This discussion empowers patients to make well-informed decisions about their reproductive future.

2. Clinical Guidelines: Incorporating imaging and biomarker assessments into clinical practice facilitates personalized treatment plans tailored to mitigate ovarian damage. Guidelines should emphasize interdisciplinary collaboration among oncologists, reproductive endocrinologists, and fertility specialists to optimize patient care.

FUTURE DIRECTIONS

Highlighting avenues for future research:

1. Advanced Imaging Techniques: Continued advancements in imaging technology may enhance the precision and sensitivity of ovarian morphological assessments post-chemotherapy, enabling earlier detection of ovarian injury and more targeted intervention strategies.

2. Biological Markers: Further exploration of novel biomarkers may provide deeper insights into the molecular mechanisms underlying chemotherapy-induced ovarian damage, potentially identifying new therapeutic targets for mitigating ovarian injury and preserving fertility.

CONCLUSION

Morphological changes in the ovaries after chemotherapy represent a significant clinical challenge for women undergoing cancer treatment. While these changes are often irreversible, strategies such as oocyte or embryo cryopreservation, ovarian tissue cryopreservation, and GnRH agonist therapy offer promising avenues for fertility preservation. Understanding the complex interplay between chemotherapy and ovarian morphology is essential for optimizing patient care and improving long-term reproductive outcomes.

REFERENCES

1. Nguyen HN, Averette HE, Hoskins WJ, et al. National survey of ovarian cancer. *Cancer*. 1993;72:3663-3670.
2. Griffiths CT. Surgical resection of tumor mass in primary treatment of ovarian cancer. *J Natl Cancer Inst Monogr*. 1975;42:101-104.
3. Brinkhaus M, Baak JP, Meyer GA, et al. Significance of quantitative pathological variables as prognostic factors in advanced ovarian cancer. *J Clin Pathol*. 1996;49:142-148.
4. Neijt JP, Hansen M, Hansen SW, et al. Randomised phase III study comparing paclitaxel–cisplatin and paclitaxel–carboplatin in untreated epithelial ovarian cancer FIGO stage IIB, IIC, III, IV. *Proc ASCO*. 1997;16:352a (abstract 1259).

ИССЛЕДОВАНИЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ РАБОТ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ТРАНСПОРТА С ГОРНОТЕХНИЧЕСКИМИ УСЛОВИЯМИ КАРЬЕРОВ

Авторы: Л.Ш. Саидова¹, М.А. Асадова², Б.И. Тухтаев³, Б.Б. Каюмов⁴

Affilyatsiya: Навоийское отделение академии наук РУз^{1,2},

Навоийкий государственный горно-технологический университет^{3,4}

E-mail: lolasaidova75@gmail.com¹

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26303836>

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается взаимосвязь показателей работы технологического транспорта с горнотехническими условиями в глубоких карьерах. Развитие транспортной системы и её оптимизация в глубоких карьерах играет важную роль, так как это способствует снижению себестоимости продукции и повышению её конкурентоспособности. В исследовании на примере карьера Мурунтау рассматриваются различные виды транспорта, их преимущества и недостатки, а также эффективность комбинированного использования транспортных средств. Применение комбинированных транспортных систем позволяет снизить затраты на топливо, повысить производительность и улучшить экологические условия. На основе исследования были разработаны рекомендации по повышению эффективности различных видов транспорта с учётом их технико-экономических показателей.

Ключевые слова: открытые горные работы, технологический транспорт, горнотехнические условия, карьер Мурунтау, комбинированный транспорт, технико-экономические показатели, эффективность транспорта

Особенностью развития открытых горных работ на больших глубинах является усложнение горнотехнических условий разработки. Горнотехнические условия разработки месторождений полезного ископаемого в ближайшие годы будут характеризоваться дальнейшим увеличением глубины карьера и расстояний транспортирования, ростом доли крепких скальных пород и руд в общем объёме горной массы, что будет приводить к повышению себестоимости продукции и уменьшению её конкурентоспособности.

Эффективность работы горных предприятий обуславливается направлением развития горных работ в карьерном поле. Процесс добычи полезного ископаемого и извлечения вмещающих и покрывающих пород характеризуется двумя основными направлениями развития горных работ: в

глубину, характеризуемое направлением углубки, и в горизонтальном направлении. Для поддержания производственной мощности карьера на должном уровне необходимо интенсивное развитие работ в обоих направлениях.

На глубоких карьерах перед карьерным транспортом возникают задачи сохранения достаточно высокой производительности и поддержания темпа углубления горных работ, сокращение длины транспортных коммуникаций, обеспечения необходимой экономичности разработки. Как правило, соблюдение этих условий достигается только при последовательном использовании нескольких видов транспорта в единой транспортной сети, т.е. комбинацией транспорта. При комбинированном использовании каждый вид транспорта работает в наиболее удобных и выгодных для него условиях. В связи с этим особое значение приобретают выбор карьерного транспорта, оценка его основных параметров и технико-экономических показателей.

Изменчивость горнотехнических характеристик скальных месторождений существенно влияет на эффективность добычи полезных ископаемых, значительно усложняя выбор технологических параметров транспортных и других процессов горного производства.

Отмеченные отрицательные тенденции, связанные с понижением горных работ, характерны и для глубокого карьера Мурунтау, горные работы в котором в перспективе могут опуститься до глубины 850м и более. Для уменьшения негативного влияния глубины карьера на эффективность горных работ выполнены теоретические исследования взаимосвязи показателей работ технологического транспорта с горнотехническими условиями глубоких карьеров позволяющих оценить эффективность различных видов транспорта глубоких карьеров.

Как правило, при разработке сложного в структурном отношении месторождения неизбежно возникают сложности технологического и технического порядка, связанные с организацией работ, выбором и управлением параметрами технологических процессов в том числе не менее важным при выборе рациональной схемы транспортирования горной массы.

Интенсивное увеличение глубины открытых горных работ потребовало изучения влияния горнотехнических условий карьеров на показатели работы технологического автотранспорта. Показатель глубины карьеров при этом является определяющим.

Выполненные ранее исследования по оценке влияния горнотехнических условий глубоких карьеров на работу транспорта, был принят показатель приведенного ниже (эквивалентного) расстояния транспортирования, учитывающий затраты труда на горизонтальное перемещение и подъем горной массы из карьера [1,2]. Между горизонтальным расстоянием транспортирования, высотой подъема и приведенным расстоянием транспортирования существуют

прямые зависимости с коэффициентом корреляции (рис. 1), которая позволяет установить их взаимосвязь с горнотехническими условиями карьеров, что является надежной основой для планирования и проектирования горно-транспортных работ на глубоких горизонтах [2].

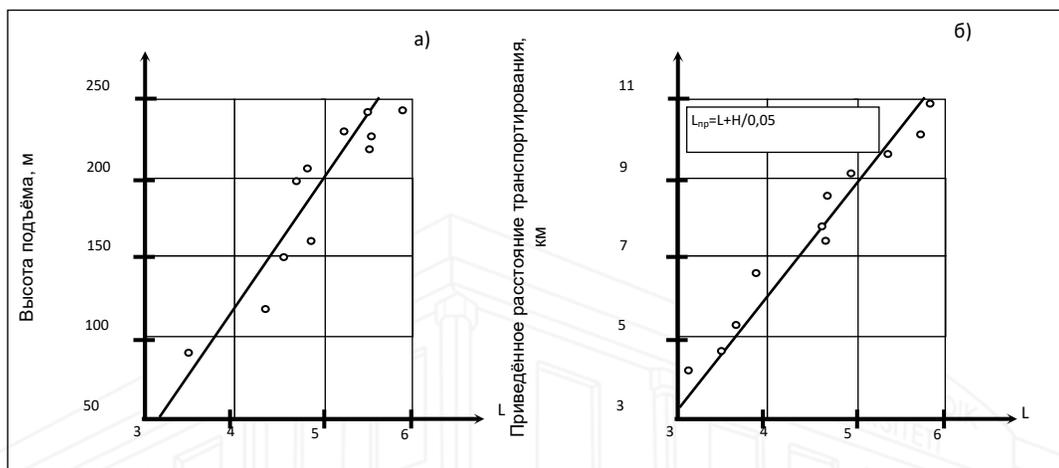

Рис. 1. Взаимосвязь расстояния транспортирования L с высотой подъема H и приведенным расстоянием транспортирования $L_{пр}$.

Ухудшение показателей работы транспорта в глубоких карьерах вызывает необходимость изыскания способов его интенсификации, замену другим видом транспорта или применения нескольких видов транспорта, каждому из которых отводятся определенные пространственные зоны карьера. В этих случаях несколько видов транспорта могут использоваться параллельно или в комбинации. В практике открытых работ на глубоких зарубежных карьерах и отечественных карьерах [3-7] наиболее распространены комбинации автомобильного с железнодорожным, а также конвейерным транспортом.

Внедрение комбинированного транспорта обеспечивает уменьшение затрат на топливо, сокращение персонала, рост в ряде случаев производительности, улучшение условий работы людей в карьере и охраны окружающей среды при сохранении гибкости системы, базирующиеся на использовании самосвалов. При комбинированном использовании каждый вид транспорта работает в наиболее удобных и выгодных для него условиях.

Наиболее полное использование всех преимуществ комбинированного транспорта может быть достигнуто при правильном обосновании области его применения и обеспечение рациональных условий работы автотранспорта,

зависящих от числа, места расположения в карьерном пространстве и шага переноса перегрузочных пунктов.

При обосновании применения различных видов транспорта доминирующим является стремление к уменьшению транспортных расходов в карьере. При этом следует принимать во внимание также другие технические и технологические параметры. Исследованиями установлено, что рациональная сфера того или другого вида транспорта может быть ограничена в зависимости от двух основных факторов: производительности выемочно-погрузочного комплекса и расстояния транспортировки.

Из рис.2 видно, что при ограниченной производительности рационально применение автотранспорта даже на большие расстояния; при достаточно большой производительности карьера конвейерный транспорт оказывается выгодный даже при малых расстояниях перевозок [8].

Капитальные расходы на автомобильно-конвейерный транспорт выше, чем на автомобильный, но несколько ниже, чем на автомобильно-железнодорожный, и сравнительно с последним погашаются в более короткий срок.

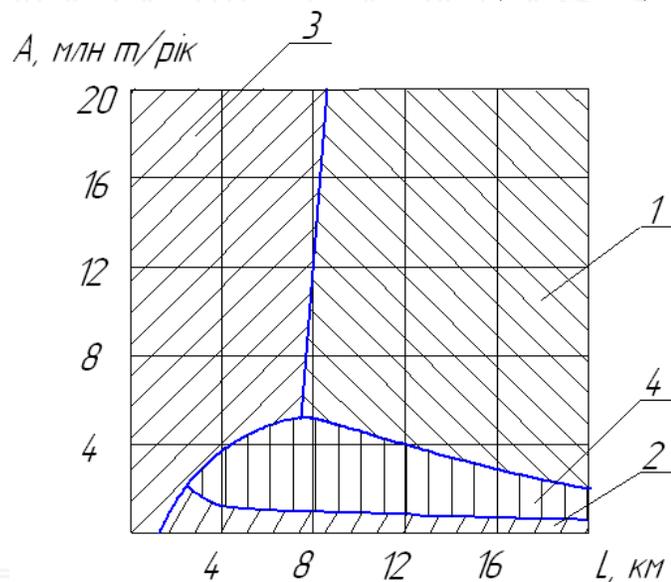

Рисунок 2. Области применения различных видов транспорта в зависимости от производительности карьера A и расстояния транспортирования: 1 – железнодорожный транспорт; 2 – автотранспорт; 3 – конвейерный транспорт; 4 – канатные линии

Месторождение Мурунтау характеризуется высокой изменчивостью содержания золота в руде, сложным строением рудных тел. Руда доставляется на перегрузочные пункты карьера автомобильным транспортом. Концепцией развития карьера Мурунтау предусматривается перевод рудного потока на автомобильно-конвейерный транспорт. Поэтому методы и средства управления

качеством рудного потока в процессе развития карьера Мурунтау в Вочереди претерпевают существенные изменения. При этом усилия направлены главным образом на решение проблемы формирования внутри карьера рудного потока требуемого качества при циклично-поточной технологии ведения работ.

Впервые в практике горных работ циклично-поточная технология в карьере Мурунтау использовалась для транспортирования двух сортов горной массы - руды и вскрышных пород.

Транспортные комплексы циклично-поточной технологии определялись исходя из конкретных горно-геологических условий разработки месторождения. Взаимосвязь сочетаемых видов транспорта осуществлялась через перегрузочные пункты, устанавливаемые на концентрационных горизонтах внутри карьера.

Для выполнения заданных объемов работ с использованием циклического и поточного транспорта необходима стабильность грузопотоков сочетаемых видов транспорта, жесткая взаимосвязь которых может устраняться применением буферных складов в местах перегрузки. Опыт эксплуатации глубоких карьеров свидетельствует о возрастающей тенденции изыскания технологических решений, позволяющих в максимальной степени уменьшить количество автосамосвалов, работающих в выработанном пространстве, что может быть обеспечено при использовании мобильных перегрузочно-конвейерных комплексов в составе существующих стационарных конвейерных комплексов ЦПТ. Целесообразность такого использования предопределялась тем, что строительство и перенос перегрузочных пунктов на новые концентрационные горизонты по мере увеличения глубины карьера, как правило запаздывает, а следовательно, значительно увеличивается протяженность транспортирования автотранспорта. Помимо этого, при переходе карьера на последующую очередь развития и расширения его границ еще больше увеличивается расстояние транспортирования с флангов месторождения, где концентрируются значительные объемы горных работ, что также предопределяет целесообразность использования мобильных перегрузочно-конвейерных комплексов для транспортной связи по выбранному горизонту зон интенсивного ведения работ со стационарным конвейерным подъемником.

В связи с этим разработанная в 2015 году досрочная стратегия дальнейшего освоения месторождений Мурунтау и Мютенбай с обновлением на ее технических решениях в 2016 г. кондиций с пересчетом запасов предусматривает поэтапное развитие горных работ. На начальном этапе работы будут вестись в контурах IV очереди (2019г.). Затем выделен переходный этап, во время которого разрабатываются запасы IV очереди (2020-2024гг.) и осуществляется развитие карьера в контурах, определенных при сохранении поверхностной инфраструктуры и существующих конвейеров циклично-поточной технологии[9].

Таким образом, с учетом горнотехнических условий карьера, доставку горной массы предлагается осуществлять по следующей схеме: с нижних горизонтов до бортов карьера – автотранспортом; с бортов карьера на поверхность – конвейерным транспортом. При этом, эффективность мобильных комплексов достигается за счет сокращения расстояния транспортирования в результате замены внутри карьера автотранспорта конвейерами. По сравнению со стационарными конвейерно-перегрузочными пунктами мобильные комплексы позволяют избежать значительных дополнительных объемов вскрышных работ от разноса борта карьера при устройстве траншеи и перегрузочных площадок.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ЛИТЕРАТУР

1. Шапарь А.Г., Лашко В.Т., Кучерский Н.И. и др. Перегрузочные пункты при автомобильно-конвейерном транспорте на рудных карьерах. Днепропетровск: Полиграфист, 2001.
2. Мальгин О.Н., Лашко В.Т., Шеметов П.А. и др. Совершенствование циклично-поточной технологии горных работ в глубоких карьерах. Ташкент. «Фан» АНРУз, 2002.
3. Fang N., Ji C., Crusoe G. E. Stability analysis of the sliding process of the west slope in Buzhaoba Open-Pit Mine // International Journal of Mining Science and Technology. 2016. Vol. 26.Iss.5.P.869–875.
4. Raupova O., Kamahara H., Goto N. Assessment of physical economy through economywide material flow analysis in developing Uzbekistan // Resources, Conservation and Recycling. 2014. Vol. 89. P. 76–85.
5. Braun T., Hennig A., Lottermoser B. G. The need for sustainable technology diffusion in mining: Achieving the use of belt conveyor systems in the German hard-rock quarrying industry // Journal of Sustainable Mining. 2017. Vol. 16.Iss.1.P.24–30.
6. Nehring M., Knights P. F., Kizil M. S., Hay E. A comparison of strategic mine planning approaches for in-pit crushing and conveying, and truck/shovel systems // International Journal of Mining Science and Technology. 2018. Vol. 28. Iss.2.P.205–214.
7. de los Reyes J. A. Mining shareholder value: Institutional shareholders, transnational corporations and the geography of gold mining // Geoforum. 2017. Vol. 84. P. 251–264.
8. Смилянов А. Сфера рационального применения различных видов транспорта на открытых горных работах. Известия высших учебных заведений. Горный журнал. – 1997.-№6.
9. Равшанов А.Ф., Силкин А.А., Селезнев А.В. Обоснование парка горнотранспортного оборудования в переходный период развития карьера «Мурунтау-Мютенбай» от IV к V очереди. Горный журнал. - 2018. - №9.

IV SHO'BA:

Yoshlarga oid davlat
siyosati, ma'naviy
taraqqiyotni ta'minlash va
madaniyat sohasini yangi
bosqichga olib chiqish
bo'yicha

O'ZBEKISTON YOSHLAR SIYOSATINING AHAMIYATI VA NATIJALARI

Mualliflar: Tashtanova Dilafro'z Ermuhamad qizi¹

Affilyatsiya: Xalqaro Nordik universiteti¹, Moliya va Moliyaviy texnologiyalar sirtqi talim yo'nalishi 3-kurs talabasi¹

E-mail: dilafruztashtanova531@gmail.com¹

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26303326>

ANOTATSIYA

Mazkur maqola orqali, yoshlar siyosatining dolzarbligini, muammolarni va imkoniyatlarni ko'rsatish orqali, yoshlarga qaratilgan davlat siyosati va imkoniyatlarining ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirishdagi ahamiyatini batafsil yoritishga harakat qilindi.

Kalit so'zlar: startup, moliyaviy resurslar, tadbirkorlik, bandlik, ishsizlik

KIRISH

Yoshlarga qaratilgan davlat siyosati va imkoniyatlari, ularning ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirishda katta ahamiyatga ega. Bugungi kunda yoshlar davlatning kelajagi sifatida e'tirof etilib, ular uchun maxsus dasturlar va qo'llab-quvvatlash mexanizmlari ishlab chiqilmoqda. Ushbu maqolaning maqsadi yoshlar siyosati va imkoniyatlarining ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirishdagi ahamiyatini tahlil qilishdir. Yoshlarning faolligi nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishi uchun, balki jamiyat va davlatning barqaror taraqqiyoti uchun ham muhimdir. Shu sababli, yoshlar siyosati davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, ularning ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirishga qaratilgan.

Yoshlarning jamiyatdagi o'rnini har doim muhim bo'lib kelgan, ammo zamonaviy dunyoda bu mavzu yanada dolzarb bo'lib qolmoqda. Globalizatsiya, texnologik rivojlanish, va iqtisodiy o'zgarishlar yoshlarning faolligiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Yoshlar nafaqat jamiyatning kelajagi, balki hozirgi taraqqiyotning ham asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Biroq, ko'pgina mamlakatlarda yoshlar ishsizlik, ta'lim sifati, ijtimoiy himoya va iqtisodiy imkoniyatlar bilan bog'liq qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. Shu nuqtai nazardan, yoshlarga qaratilgan davlat siyosati va imkoniyatlarini o'rganish, ularning muammolarini aniqlash va samarali yechimlarni taklif etish zamonaviy muammolarni hal qilishda muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Yoshlar deb 15 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan shaxslar tushuniladi. Bu davr inson hayotining muhim bosqichi bo'lib, unda o'zligini anglash, kasbiy yo'nalish tanlash, ijtimoiy va iqtisodiy hayotda faol qatnashish kabi jarayonlar amalga oshadi. Yoshlar jamiyatning eng dinamik va innovatsion qatlami hisoblanadi, ularning intellektual va jismoniy salohiyati katta ahamiyatga ega.

Ijtimoiy-iqtisodiy faollik — bu shaxsning jamiyatdagi iqtisodiy va ijtimoiy hayotga faol ishtirok etishi.

Yoshlar va ijtimoiy-iqtisodiy faollik bir-biriga bevosita bog'liq. Yoshlar faol bo'lsa, bu jamiyat va davlatning iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Quyida ularning o'zaro bog'liqligini ko'rsatadigan bir nechta asosiy jihatlarni keltiramiz:

Ta'lim va kasbiy rivojlanish: Yaxshi ta'lim olgan yoshlar yuqori malakali ishchilar sifatida mehnat bozoriga kirib keladi va iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi.

Tadbirkorlik va innovatsiya: Yoshlar orasida tadbirkorlik va innovatsiyaga bo'lgan qiziqish yuqori bo'lib, bu yangi ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiyotni diversifikatsiyalash imkonini beradi.

Ish bilan bandlik: Ish bilan band yoshlar iqtisodiy mustaqil bo'lib, iste'mol va investitsiya qilish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa iqtisodiy faollikni oshiradi.

Ijtimoiy faoliyat: Yoshlarning ijtimoiy loyihalar va dasturlarda ishtirok etishi, ularning jamiyat hayotida faol rol o'ynashini ta'minlaydi va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

O'zbekistonda yoshlar jamiyatning katta qismini tashkil etib, ularning soni 30 yoshgacha bo'lgan 18 milliondan ortiq bo'lib, bu aholining taxminan 55 foizini tashkil qiladi. Yoshlar davlatning strategik resursi bo'lib, zamonaviy talablarni ishlab chiqish va amalga oshirish, jamiyat hayotining barcha soha va tarmoqlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma'naviyatli yoshlarni qo'llab-quvvatlash, ularning ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda munosib o'rin egallashi uchun qulay shart-sharoit yaratish, davlat boshqaruvi tizimiga ishonchini oshirish va mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlarda faol ishtirok etish orqali, kelajak uchun mustahkam pozitsiya shakllanmoqda.

Yoshlarning faoliyati va ularni qo'llab-quvvatlash davlat uchun strategik ahamiyatga ega bo'lib, bu ularga yanada ko'proq imkoniyatlar yaratish, innovatsiyalarni rivojlantirish, va iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim omil bo'ladi. Shu maqsadda, yoshlar bilan bog'liq siyosat va dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish davom ettiriladi[1].

Prezident Shavkat Mirziyoyevning yoshlar siyosati borasidagi qarashlari alohida ta'kidlashga arziydi: "Biz yoshlarga oid davlat siyosatini hech qanday og'ishmay, qat'iyat bilan olib boramiz. Biz bu siyosatni nafaqat davom ettiramiz, balki bugungi davr talab qiladigan yuksak darajaga ko'taramiz. Biz davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va

imkoniyatlarini yoshlarimizning dunyoning hech bir sohasida o'z tengdoshlari oldida o'tirib o'tirmaydigan, mustaqil fikrlovchi, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib kamolga yetishi va baxtli bo'lishi uchun safarbar etamiz." [2]

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-siyosiy islohotlar tufayli yaratilayotgan keng imkoniyatlarning huquqiy asosi haqida gapiradigan bo'lsak, "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi qonunni e'tirof etishimiz mumkin. Ushbu qonun yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, yosh fuqarolarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish va amalga oshirish, ularning jamiyatdagi roli va faolligini oshirish, sog'lom va barkamol bo'lib voyaga yetishini ta'minlash uchun zarur shart-sharoitlarni nazarda tutadi.

Mazkur qonun mamlakatimiz kelajagi uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir, tadbirkorlik, o'z salohiyatini xalq manfaatlarini yo'lida safarbar etish, ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etish, intellektual va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishga qodir – har tomonlama barkamol, mustaqil yoshlarni tarbiyalashga qaratilgan. Bu qonun yoshlarning har tomonlama rivojlanishi va mamlakatning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shishiga imkoniyat yaratadigan huquqiy asosdir.

2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, faolligini oshirish va ijtimoiy-siyosiy islohotlarda ularning ishtirokini ta'minlashni asosiy vazifalar sifatida belgilab berdi [3]. Demokratik davlat va fuqarolik jamiyati barpo etish hamda sog'lom turmush tarzini shakllantirish borasidagi ijtimoiy-siyosiy islohotlarda yoshlarning faolligini oshirish hamda ularni kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka keng jalb etish bo'yicha bir qator yangi va dolzarb vazifalar belgilandi.

Yoshlar ittifoqi huquqiy demokratik davlat barpo etish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, inson manfaatlarini himoya qilish hamda yoshlarni erkin, mustaqil va mustahkam hayot yo'lida barcha kuch, bilim va salohiyatni safarbar etishga yo'naltirilgan islohotlarda faol ishtirok etishlariga ko'maklashadi. Bu ittifoqning vazifalari orasida yoshlarning keng dunyoqarashini va chuqur bilimini rivojlantirish hamda ularni ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga jalb qilish muhim o'rin tutadi.

O'zbekiston "Milliy tiklanish" demokratik partiyasi Yoshlar qanoti dasturi kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari bosqichma-bosqich o'tish tamoyiliga amal qiladi. Bu tamoyil milliy qadriyatlarga asoslangan adolatli fuqarolik jamiyatini shakllantirishda, an'analar va umuminsoniy qadriyatlarni saqlab qolishda muhim ahamiyatga ega. Partiya yoshlarning jamiyat taraqqiyotidagi ishtirokini ta'minlashda Ustavi va Dasturidan kelib chiqqan holda o'z g'oya va maqsadlarini amalga oshirish uchun muqobil dasturlar ishlab chiqadi, yoshlarning siyosiy qarashlarini shakllantirish yuzasidan yo'riqnomalar yaratadi [4].

Partiya yoshlarning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarida belgilangan huquqlarini himoya qilish, ularning hayotiy ehtiyoj va manfaatlarini ifoda etish, yoshlar masalalari bo'yicha dasturlar ishlab chiqish va amalga oshirish, yoshlarning

ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etishini har tomonlama qo'llab-quvvatlashga intiladi. Mamlakatda fidoyi, yuksak intellektual salohiyatli yoshlarning davlat boshqaruvida lavozimlarni egallashi uchun sharoit yaratishga ko'maklashadi. Ushbu harakat "O'zbekiston – kelajagi buyuk davlat", "Buyuk kelajakni fidoyi yoshlar yaratadi" [5] degan shiorlar ostida yoshlarni birlashtiradi.

Shuningdek, yoshlarni madaniyat, san'at, jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish, ularning axborot texnologiyalari bo'yicha savodxonligini oshirish, yoshlar o'rtasida kitobxonlikni rag'batlantirish, xotin-qizlar bandligini ta'minlash kabi beshta muhim tashabbus amalga oshirilmogda. Ayni paytda globallashuv jarayonida turli qarama-qarshiliklar kuchayib borayotgan zamonaviy dunyoda yoshlarning ma'naviy immunitetini mustahkamlash va ularning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmogda.

Ushbu dastur orqali partiya yoshlarning ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etishini ta'minlashga, ularni davlat boshqaruvi tizimida faol ishtirokchi bo'lishiga, madaniy va ma'naviy rivojlanishiga katta e'tibor qaratadi. Yoshlarning mamlakat taraqqiyotidagi roli va mavqeini oshirish, ularni jamiyatda faol ishtirok etishga undash partiyaning asosiy maqsadlaridan biridir.

Yoshlarning ma'naviy jihatdan yetukligi ularning turli yot illatlarga qarshi immunitetini mustahkam qiladi. Bu tashabbus tufayli yoshlarda kitobga mehr uyg'otish, mustaqil fikrlash va keng dunyoqarashni shakllantirish, ularning hayotida mustahkam poydevor qo'yish va ularni internet tarmog'idagi g'arazli xurujlardan asrash juda muhim ahamiyat kasb etmogda. Axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish ham shular qatoriga kiradi.

O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini yangi bosqichga ko'tarish, yoshlarning intellektual, ijodiy va boshqa salohiyatini rivojlantirish uchun shart-sharoit yaratish, ma'rifiy-ma'naviy ishlarni amalga oshirish, yoshlarning huquqlarini himoya qilish, chet elda ta'lim olish va ishga joylashish imkoniyatlarini osonlashtirish maqsadida 2019-yil 27-dekabrda Agentlik tashkil etildi [7]. Bu agentlik yoshlarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshiradi.

Shuningdek, iqtidorli yoshlar tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash va ilm-fanning xalqaro raqobatbardoshligini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi huzurida Yoshlar akademiyasi tashkil etildi. Akademiya "G'oyalar generatori", "Startaplar", "Biznes vakillari" va "Kelajak akademiklari" platformalari orqali iqtidorli va tashabbuskor yoshlarni qabul qiladi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-siyosiy islohotlar yoshlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratmogda. Yaratilgan shart-sharoit va imkoniyatlardan unumli foydalanib, yoshlar mamlakat taqdiri va kelajagini hal

qiluvchi, yuksak ma'naviyatli, jamiyat hayotining jabhalarini rivojlantiruvchi mutaxassis bo'lib voyaga yetishi kerak.

Yoshlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishdagi to'sqinliklar

1. Ayrim rahbarlarning yoshlarni ish bilan ta'minlash jarayonida mas'uliyatni his qilmasligi.

2. Ayrim yoshlarda davlat va hokimiyat tizimiga bo'lgan qiziqish va ishonchning yo'qolishi.

3. Me'yoriy hujjatlarda ko'rsatilmagan ta'lim muassasalari bitiruvchilarining ishga joylashishiga qo'yiladigan talablar.

4. Ta'lim muassasalarida o'quvchilarning erkin fikrlashiga yo'l qo'yilayotgan ayrim taqiqlar va to'siqlar.

5. Ayrim rahbarlar yoshlarni rahbarlik lavozimlariga tayinlashda mahalliychilik va hirsga yo'l qo'yimoqda.

6. Ayrim sohalarda yoshlarning huquq va erkinliklari amalga oshirilmaganligi.

Bu muammolarni hal qilish orqali yoshlarning ijtimoiy-siyosiy jarayonlardagi faolligini oshirish va ularni mamlakat taraqqiyotida muhim rol o'ynashga jalb qilish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sh.Mirziyoev. (O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqidan 2016-yil 14-dekabr).
2. " O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha xarakteristik strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947 sonli farmoni./ 2017-yil 7-fevral/ www.lex.uz/docs/3107036
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi PF-5106 sonli farmoni/ 2017-yil 5-iyul/ www.lex.uz/docs/3255680
4. O'zbekiston "Milliy tiklanish" demokratik partiyasini "Yoshlar qanoti"dasturi./ www.mt.uz/uz/partiya/molodezhnoe-krylo/
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev raisligida 2019-yil 19-mart kuni yoshlarga e'tiborni kuchaytirish, yosh avlodni madaniyat, san'at, jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish, ularda axborot texnologiyalaridan to'g'ri foydalanish ko'nikmasini shakllantirish, yoshlar o'rtasida kitobxonlikni targ'ib qilish, xotin-qizlar bandligini ta'minlash masalalariga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishidagi ma'ruzasi.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarni ilm-fan sohasiga jalb etish va ularning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida "gi qarori / PK,-4433-son /2019 yil 30 avgust

OLIJ TA'LIM MUASSASALARIDA "MAKTABGACHA TA'LIMDA SOG'LOM OVQATLANTIRISH TEXNOLOGIYASI" FANINING MASOFAVIY (ZOOM) O'QITISH MEXANIZMLARI

Mualliflar: Hakimova Shohida Jo'rayevna¹

Affilyatsiya: Xalqaro Nordik universiteti¹,
Psixologiya va maktabgacha ta'lim kafedrası katta o'qituvchi¹

E-mail: hakimova_shohida@mail.ru¹

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26212913>

ANOTATSIYA

Maqolada Xalqaro Nordik universiteti sirtqi guruh talabalariga "Maktabgacha sog'lom ovqatlantirishni tashkillashtirish texnologiyasi" fanini masofaviy ta'lim shaklida o'qitishda qo'llanilgan innovatsion usullar va ularning amaliy imkoniyatlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: masofaviy ta'lim, oliy ta'limda masofaviy o'qitish, masofaviy o'qitish mexanizmlari, onlayn dasturlar, onlayn ta'lim, sog'lom ovqatlantirish, ratsion, sanitariya

KIRISH

Masofaviy ta'lim bu universitet yoki biror ta'lim dargohida yuzma-yuz bo'lib, dars o'tish talab qilmaydigan o'rganish usuli tushuniladi. Barcha o'quv materiallari va ma'ruzalar onlayn tarzda yetkaziladi. Talabalar kurs olayotganda o'z uylarida turib darslarda bemalol ishtirok etishlari yoki bo'lmasa keyinchalik dars jarayonlarini kuzatishlari mumkin. Masofaviy ta'limni sinxron tarzda yoki asinxron olishlari mumkin.

Sinxron masofaviy ta'lim ma'ruzalarni real vaqt rejimida o'tkazishni anglatadi. Tabalaringiz bilan jonli muloqotda bo'lasiz. Ushbu o'quv modelida zoom va boshqa platformalarga o'xshash texnologiyalarga ehtiyoj seziladi.

Sinxron masofaviy ta'lim o'qituvchilar va talabalar bilan yuzma-yuz muloqot qilish imkonini beradi. Biroq, buning ba'zi texnik hamda elektr va internet tezligi bilan bog'liq muammolari kuzatiladi.

Asinxron masofaviy ta'limda talabalar o'quv dasturini o'zining xoxlagan kun tartibi asosida ishlashi mumkin.

Masofaviy ta'lim ko'plab talabalar va muassasalar uchun umumiy tanlovga aylanib bormoqda. Bu ayniqsa pandemiya davrida masofaviy ta'lim orqali o'qitishning imkoniyatlari kengligi hamda qulayligi haqida o'ylab ko'rishga turtki bo'ldi. Biz quyidagi maqola orqali masofaviy ta'limda turli innovatsiyalardan foydalanish yo'l-yo'riqlari

haqida yoritib, talabalarga o'qib-o'rganishi oson va qulay hamda qiziqarli tarzda ma'lumotlar yetkazilishiga harakat qildik.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Mavzuni o'rganish davomida bir qator me'yoriy hujjatlar, ilmiy maqolalar, tahlil etildi va ular ushbu maqolaning nazariy asoslarini tashkil etdi: Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni bilan tasdiqlangan 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini^[1] "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlash, shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan sohada samarali foydalanish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qarori e'lon qilindi. Bunga ko'ra, "Oliy ta'lim tashkilotlarida masofaviy ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida"^[2]gi nizom tasdiqlandi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish asosida talabaning turar joyidan qat'i nazar, unga ta'lim dasturlarini o'zlashtirish uchun imkoniyat taqdim etish haqida so'z boradi.

Bugungi kunda davlatimiz tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlarda maktabgacha ta'lim sohasini ham rivojlantirishga, ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali ta'lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta'limning samarali tizimini tashkil etish bo'yicha keng ko'lamlı ishlar amalga oshirilmoqda.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan bolalarni xavfsiz va sifatli ovqatlanishini tashkil etilishiga oid gigiyenik talablar quyidagi qonun va qarorlar asosida ishlab chiqarildi.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasining "Aholining sanitariya-epidemiologik osoyishtaligi to'g'risida"^[3]gi qonuni asosida :

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 10-noyabrdagi PQ-4887-son - "[Aholining sog'lom ovqatlanishini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida](#)"^[4]gi,

-2021-yil 25-maydagi PQ-5124-son "[Sog'liqni saqlash sohasini kompleks rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida](#)"^[5]gi

-O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 25-iyuldagi 626-son "[Davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sog'lom ovqatlanirish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida](#)"^[6]gi qarorlariga muvofiq maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan bolalarning xavfsiz va sog'lom ovqatlanishini tashkil etish, yuqumli va

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son

² O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 03.10.2022 yildagi 559-son

³ Qonunchilik palatasi tomonidan 2015-yil 15-iyulda qabul qilingan Senat tomonidan 2015-yil 6-avgustda ma'qullangan

⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 10.11.2020 yildagi PQ-4887-son

⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 25.05.2021 yildagi PQ-5124-son

⁶ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 25.07.2019 yildagi 626-son

yuqumli bo'lmagan kasalliklar profilaktikasi hamda ovqatdan zaharlanishlarning oldini olish chorolari bo'yicha sanitariya qoidalari va normalari ^[7]ishlab chiqildi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan bolalarni xavfsiz va sifatli ovqatlanishini tashkil etilishiga oid ishlab chiqilgan sanitariya qoidalari va normalari 5-bob 83 banddan iborat bo'lib uning maqsadi:

MTTlarida tarbiyalanayotgan bolalarning xavfsiz va sog'lom ovqatlanishini tashkil etish, yuqumli va yuqumli bo'lmagan kasalliklar profilaktikasi hamda ovqatdan zaharlanishlarning oldini olishdir.

Buning natijasida qisqa muddatda maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy qismi MTTlarga qamrab olindi. Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan bolalarni to'g'ri va sog'lom ovqatlantirish masalasi ham muhim hisoblanadi. Bolalarning bog'cha yoshidan to'g'ri ovqatlanishga odatlanishi uarning fiziologik va anatomik holatiga hamda ulg'ayganda noto'g'ri ovqatlanish oqibatida yuzaga keladigan kasalliklar oldini olish imkonini beradi.

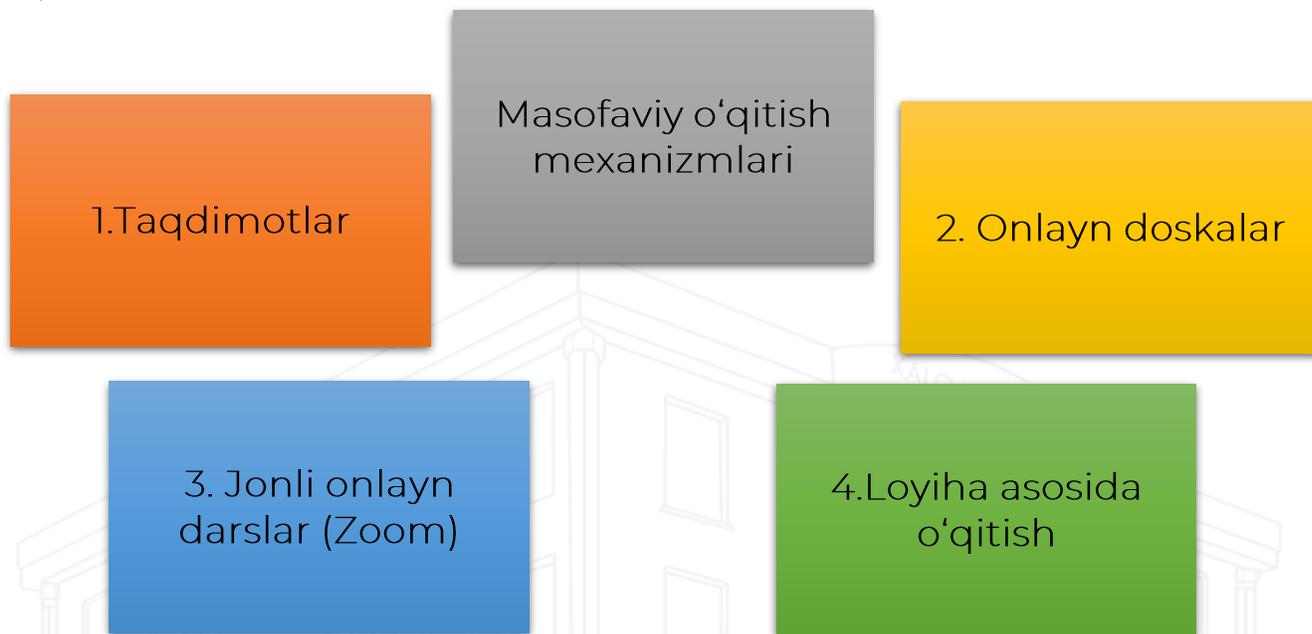
Oliy ta'lim muassasalarida "Maktabgacha ta'limda sog'lom ovqatlantirish texnologiyasi" fanini innovatsion o'qitish usullari nafaqat auditoriyada balki masofaviy ta'limda ham ilg'or texnologiyalarni qo'llash yoki eng so'nggi ta'lim tendentsiyalaridan doimo xabardor bo'lgan holatda ta'lim usullaridan foydalanish orqali darslarni tashkil etish samarali usullardan biridir. Quyidagi maqolada ushbu fanni masofaviy tarzda qanday o'qitish orqali samaraga erishish mumkinligi haqida boradi.

Natija: Tarbiyalanuvchilar ratsioni foydali, mutanosib bo'lishi hamda unda umumiy maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining yoshlari inobatga olingan holda tuzilishi lozim. MTTlarda sog'lom ovqatlanishni yo'lga qo'yish uchun xavfsiz, to'yimli va sog'lom oziq-ovqat mahsulotlarining doimiy ta'minotini ko'zda tutuvchi standartlarga uzluksiz ravishda amal qilish kerak. Bu boradagi ishlarni takomillashtirish, xususan, maktabgacha ta'lim tashkilotlari oshxonalarida sanitariya qoidalari, normalari va gigiyena normativlariga rioya qilish, sanitariya-gigiyena va epidemiyaga qarshi tadbirlar samaradorligini oshirish, ovqat tayyorlash uchun tarbiyachilar, mas'ul xodimlar, hamshiralar, oshpazlar va ombor mudirlarining bilimlarini mustahkamlash tizim mas'ullarining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Yuqoridagi kasb egalarining asosiy ish joylaridan ajralmagan holda oily ta'limda o'qish imkoniyatlari mavjuddir. Bugungi kunda bir qancha oliy ta'lim muassasalari qatorida Xalqaro Nordik universitetida ham sirtqi ta'lim guruhlar mavjud bo'lib, "Maktabgacha ta'lim" yo'lnalishi talabalariga "Maktabgacha ta'limda sog'lom ovqatlantirish texnologiyasi" fani ham masofaviy o'qitish tashkillashtirilgan.

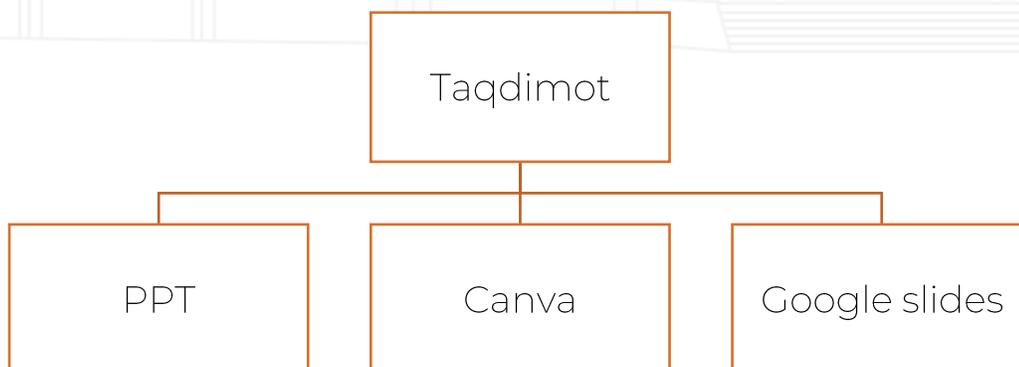
Quyida "Maktabgacha ta'limda sog'lom ovqatlantirish texnologiyasi" fanini oliy ta'lim muassasalari talabalariga masofaviy o'qitishning zoom platformasi orqali qo'llanilgan mexanizmini tahlil qilamiz:

⁷ O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash vazirining buyrug'i, 17.07.2021 yildagi 0016-21-son

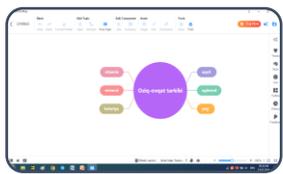
Auditoridada bo'ladimi, masofaviy o'qitish bo'ladimi, bu turli xil o'qitish usullari hozirgi kunda talabalarni o'qitishning turli xil yondashuvlarini topib, o'qishga ko'proq jalb qilishlariga imkon berishdir. Masofaviy darslarni o'tkazish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan ushbu samarali onlayn o'qitish usullarini quyida amaliy misollar vositasida ko'rib chiqamiz:

1. Taqdimotlar: Taqdimotlar, onlayn o'qitishning eng keng tarqalgan usullaridan biridir. Ushbu uslub o'qituvchining darslikdan ma'lumot berishdan ko'ra ko'pchiligi vizual o'quvchilar bo'lgan talabalarga sezilarli ta'sir ko'rsatishga yordam beradi. Eng muhimi, taqdimotlar sizga vizual tasvirlarni (ppt, canva, google slides va h.k.) o'z ichiga olish imkonini beradi, bu esa darsni yanada qiziqarli qilish bilan birga murakkab ma'lumot va ma'lumotlarni yetkazish va tushunishni osonlashtiradi. Misol uchun onlayn dasturlar; ppt, canva, google slides.

2. Onlayn doskalar: Onlayn doskalar o'qituvchilar va talabalar o'rtasida bo'ladigan aktiv bog'liqlikni yaxshi ta'minlay oladigan usullardan biridir. Undan turli diagrammalar va masalalar yechishda, oldindan tayyorlangan shablonlar, eskiz, matn terish vah. funksiyalari mavjud. An'anaviy doskalardan farqli o'laroq, ular sizga yaratilgan tarkibni raqamlashtirishga ham imkon beradi, va ularni qayta ishlash imkonini yaratadi. Shuningdek, siz real vaqt rejimida o'qituvchilar bilan bir xil vaqtda hamkorlik qilishingiz mumkin, bu esa topshiriqlarni bajarish, darslar jarayonidada aqliy hujum, aql xaritasini tuzish, viktorina kabi interfaol mashqlarni bajarish, uy vazifalarini ko'rib chiqish va fikr-mulohaza qoldirish imkonini beradigan dasturlardan biridir. Masalan; mindmeister , mind on map va online white board.

MindOnMap

• MindOnMap - bu aql xaritasining eng so'nggi, ammo eng qiziqarli usuli.

Mindmeister

• MindMeister - bu o'z foydalanuvchilariga bulut orqali o'z fikrlarini tasavvur qilish, baham ko'rish va taqdim etish imkonini beruvchi onlayn aql xaritasi ilovasi.

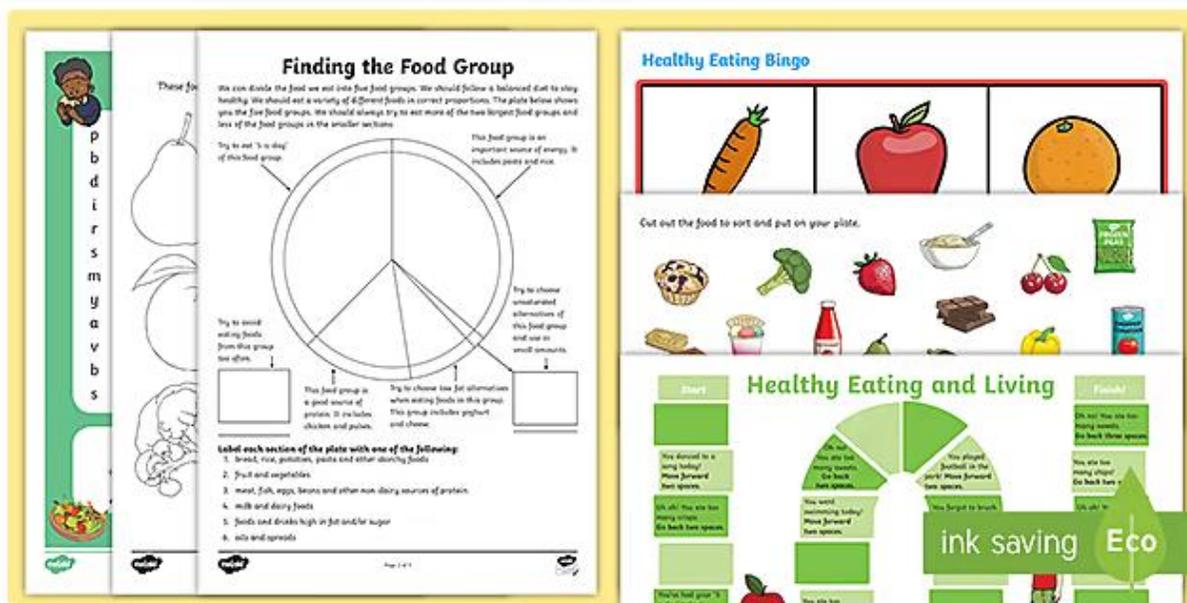
Online WhiteBoard

• Onlayn doska - bu o'qituvchilar va talabalar Internet orqali real vaqt rejimida yozishlari va talabalar bilan muloqot qilishlari mumkin bo'lgan o'quv maydoni.

3. Jonli onlayn darslar (Zoom): Texnologiya talabalar bilan bir xonada bo'lmasangiz ham, ma'ruzalarni onlayn o'qishni osonlashtirdi, bu yuzma-yuz muloqotning ko'plab elementlarini takrorlaydi. Video konferensiya aloqa vositalaridan foydalanib, siz butun dunyo bo'ylab talabalar bilan bog'lanib, dars o'tishingiz mumkin. Ma'ruzalar odatda talabalarni passiv faoliyatga olib kelsa, onlayn doskani o'z ichiga olgan holda, siz darslarni yanada qiziqarli tashkillashtirishingiz mumkin. Misol tariqasida; Quizlet.com / Kahoot.com / WordWall.net. Bu dasturlar orqali o'tilgan mavzuni takrorlash va mustahkamlash bilan birga, talabalarining bilim darajasini shu zahotiyoyq aniqlab tahlil qilib berishi, talaba tomonidan ijobiy qabul qilinadi.

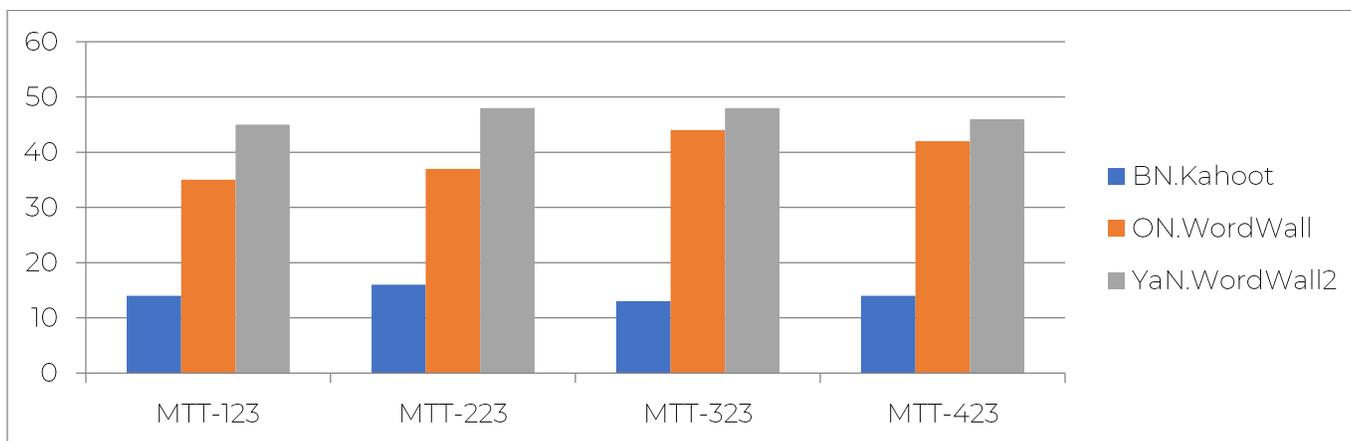

4. Loyiha asosida o'qitish: Bu usulda talabalar kurs materialiga mos keladigan loyiha ustida ishlaydilar. Ular kursda o'rganilgan tushunchalarni real muammoni hal qilish uchun qo'llashlari kutiladi. Bu usul, ayniqsa, ijodkorlik va innovatsiyani talab qiladigan fanlar uchun foydalidir. Quyidagi misolda talabalar turli online photo yoki video dasturlar orqali guruh asosida o'z loyihalarini tayyorlashlari mumkin: paint / canva yoki <https://padlet.com/> kabilar.

MUHOKAMA

Maktabgacha ta'lim sirtqi guruhlarda ta'lim olayotgan talabalarning dastlabki fanga oid bilimlarini hamda darslar davomida olgan bilimlarini Kahoot.com, WordWall dasturi orqali tahlil qilib chiqildi. Bunga ko'ra talabalarni dasturdan foydalana olish imkoniyatlari, hamda bilim darajalari o'rganildi.

Natijaga ko`ra, talabalar Wordwall dasturida test ishlashlari qulay hamda testni qayta tahlil qilish imkoniyati borligi sababli, darsdan tashqari holatda ham takror ishlay olganliklari uchun yaxshi natijalarga erisha olishdi. Faqat an'anaviy ma'ruza usulidan foydalangandan ko`ra, interaktiv usulda yuqoridagi dasturlardan foydalanib, onlayn darslar tashkillashtirilganda bir nazorat bilan ikkinchi nazorat oralig'ida talabalar bilimining sezilarli darajada o`shishi kuzatildi.

Bugungi kunda, Think Impact[8] da aytilishicha, har qanday maktablar, o'qituvchilar va murabbiylar o'quvchilarni qiziqtirish va ko'proq jalb qilish uchun yangi normada innovatsion o'qitish strategiyalarini sinab ko'rishdi. Raqamli dasturlar esa ularga talabalarning ongiga kirishga yordam berdi va talabalarga darslarga yaxshiroq kirish imkonini berdi. Natijada:

2021 yilda barcha amerikalik talabalarning 57% raqamli vositalariga ega bo'ldi.

AQSh maktablarining 75 foizi to'liq virtual o'tishni rejalashtirgan bo'lib, ta'lim platformalari talabalar qurilmasidan foydalanishning 40 foizini egalladi.

Ta'lim maqsadlarida masofaviy boshqaruv ilovalaridan foydalanish 87 foizga oshdi. AQSHdagi maktab va universitetlarning 80 foizi talabalar uchun qo'shimcha texnologik vositalarni sotib olgan yoki sotib olishga intilgan va universitetlarning 98 foizida darslar onlayn o'qitilgan.

Ushbu statistika talablarning o'qitish va o'rganish usullarida katta o'zgarishlarni ko'rsatadi.

Shunday qilib, ta'limdagi masofaviy o'qitish usullarini qayta ko'rib chiqish vaqti kelganligini anglash mumkin.

XULOSA

o`rnida shuni ta'kidlash kerakki, texnologiya butun pandemiya davrida o'qituvchilar va talabalarni bog'lash imkonini yaratib, o'qituvchilarga o'z bilimlarini

⁸ Source: [Think Impact](#)

xuddi bir sinfda bo'lgandek berishga imkon berdi. Unicef ma'lumotlariga ko'ra^[9], dunyo bo'ylab ro'yxatga olingan talabalarning taxminan 91 foizi COVID-19 tarqalishini to'xtatishga yordam berish maqsadida masofaviy ta'limga o'tishdi. Lekin vaziyat ta'lim tizimlari o'rtasidagi elektr energiyasi, qurilmalar, resurslar va internetdan foydalanish imkoniyati yo'qligi kabi ko'plab bo'shliqlarni ochib berishga ham imkoniyat yaratdi desak bo'ladi va bu nomutanosibliklarni innovatsion yechimlar bilan bartaraf etish choralari ko'rishga olib keldi. Hozirga vaqtda masofaviy ta'lim butun dunyo bo'ylab ko'plab o'qituvchilar va talabalar uchun yangi odatiy holga aylanayotganligi, bu talabalar va o'qituvchilar uchun ham ancha qulayliklar yaratdi. Ta'lim sohasi shunchalik tez o'zgarimoqdaki, siz doimo zamonaviy texnologiyalarga moslashishingizga to'g'ri keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 03.10.2022 yildagi 559-son
3. Qonunchilik palatasi tomonidan 2015-yil 15-iyulda qabul qilingan Senat tomonidan 2015-yil 6-avgustda ma'qullangan
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 10.11.2020 yildagi PQ-4887-son
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 25.05.2021 yildagi PQ-5124-son
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 25.07.2019 yildagi 626-son
7. O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash vazirining buyrug'i, 17.07.2021 yildagi 0016-21-son
8. Source: Think Impact
9. <https://creately.com/blog/education/online-teaching-methods/>.

QO'SHIMCHA MATERIALLAR

10. Masofaviy ta'lim; <https://www.coursera.org/in/articles/distance-learning>
11. O'qituvchilar bilishi kerak bo'lgan asosiy onlayn ta'lim usullari | Maslahatlar bilan - Yaratgan. <https://creately.com/blog/education/online-teaching-methods/>
12. Onlayn o'qitishning samarali usullarining yakuniy ro'yxati. <https://bing.com/search?q=online+teaching+methods>
13. 2024 yil uchun 15 ta innovatsion o'qitish usullari (qo'llanma + misollar) - AhaSlides. <https://ahaslides.com/blog/15-innovative-teaching-methods/>.
14. Onlayn o'qitishning 9 ta strategiyasi - Pearson. <https://www.pearson.com/en-us/higher-education/insights-and-events/teaching-and-learning-blog/2020/03/9-strategies-for-effective-online-teaching.html>

⁹<https://creately.com/blog/education/online-teaching-methods/>.

TALABALAR MUSTAQIL TA'LIMINI TASHKIL ETISH METODIKASI

Mualliflar: Soatova Zarnigor Asatulla qizi¹

Affilyatsiya: Xalqaro Nordik universiteti¹, Magistratura talabasi¹

E-mail: zarnigorsoatova3@gmail.com¹

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26212070>

ANOTATSIYA

Oliy ta'lim muassasalarida mustaqil ta'lim jarayonini amalga oshirishda tizimli ishlarni yo'lga qo'yish, talabalarni mustaqil ishlashga o'rgatish ijodiy va ijtimoiy faol, ijtimoiy - siyosiy hayotda mustaqil ravishda o'z o'rnini topa olish malakasiga ega bo'lgan, istiqboliy vazifalarni qo'yish va hal qilish qobiliyatiga ega bo'lgan kadrlarning yangi avlodini hakllantirishga asos bo'ladi.

Kalit so'zlar: mustaqil ta'lim, kredit modul, mustaqil fikrlash, tashkilotchilik, kreativ fikrlash

KIRISH

Bugungi kundagi ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar talabalarni mustaqil fikrlashini rivojlantirish, individual ta'lim traektoriyalariga asoslangan, talabalarda kreativ fikrlash, amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga oid muammolarni bartaraf etishga qaratilgandir. Oliy ta'lim muassasalarida bu vazifalarni amalga oshirishga bosqichma-bosqich o'tish rejalashtirilgan. Oliy ta'limning asosiy vazifasi o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini tarbiyalash va innovatsiyalarga qodir bo'lgan mutaxassisning ijodiy shaxsini shakllantirishdir. Bu muammoni faqat o'qituvchidan talabaga tayyor shaklda o'tkazish orqali hal qilish qiyin. Talabani passiv bilim iste'molchisidan muammoni shakllantirish, uni yechish yo'llarini tahlil qilish, optimal natijani topish va uning to'g'riligini isbotlay oladigan faol bilim yaratuvchiga o'tkazish zarur. Hozirgi oliy ta'lim islohoti o'qitish paradigmasidan ta'lim paradigmasiga o'tish bilan uzviy bog'liqdir. Shu munosabat bilan shuni e'tirof etish kerakki, talaba mustaqil ishi (TMI) nafaqat o'quv jarayonining muhim shakli, balki uning asosiga aylanishi kerak. Talabalarning mustaqil ishlarini rejalashtirish va tashkil etishga bag'ishlangan tadqiqotlarda (L.G.Vyatkin, M.G.Garunov, B.P.Esipov, V.A.Kozakov, I.Ya.Lerner, M.I.Maxmutov, N.A.Polovnikova, P.I.Pidkasisty va boshqalar) umumiy didaktik, psixologik, tashkiliy va faoliyati, bu faoliyatning uslubiy, mantiqiy va boshqa jihatlari ko'rib chiqiladi, o'rganilayotgan muammoning ko'p jihatlari, ayniqsa, an'anaviy didaktik rejada ochib beriladi.¹⁰

1. ¹⁰ Olimov Q.T. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. T.; 2017

Shu bilan birga, talabalarning individual qiziqishlari, qobiliyatlari va moyilliklarini hisobga oladigan yaxlit pedagogik tizim bo'lib, mustaqil bilish faoliyatini motivatsion, protsessual, texnologik ta'minlash masalalari alohida e'tiborni talab qiladi.

ASOSIY QISM

“Mustaqil ish” tushunchasi ko'p qirrali bo'lib, talabalarning mustaqil ishi muammolari bo'yicha sezilarli darajada pedagogik tadqiqotlar olib borilishiga qaramay, ushbu didaktik jarayonning mohiyati va mazmuniga to'laqonli yondashuv mavjud emas. Bu tushuncha quyidagicha ma'nolarni ifodalaydi:

- Pedagogning bevosita ishtirokisiz talaba topshiriqlarni o'zi bajarishi kerak;
- Fikrlash operatsiyalariga, o'quv materialiga o'z-o'zini yo'naltirish asosida talabaning mustaqil bo'lishi talab qilinadi;
- Topshiriqni bajarilish jarayoni qat'iy tartibga solinmagan, topshiriqlarning bajarilish usullari erkin tanlanilishi.

Mustaqil ish - mustaqillik kabi shaxsning muhim xususiyatini shakllantirish vositasi, talabalarning bilish faoliyatini tashkil etish shakli bo'lib, u faollik, fikr mustaqilligi, ijodkorlik, qat'iyat va topshiriqni bajarishda tashabbuskorlikni talab qiladi. Talabalarning mustaqil ishlarining turli bosqichlarida ularning mustaqilligi oddiy takrorlash, taqlid qilishdan tortib, ijodkorlikka qadar turli yo'llar bilan namoyon bo'ladi. Bajarilgan vazifalarning murakkabligi ortib borishi bilan u paydo bo'ladi, rivojlanadi va murakkablashadi. Talabaning turli fanlar bo'yicha mustaqil ishining samaradorligi, avvalambor, uning shaxsiy fazilatlarini, intizomi, motivatsion munosabatlari, xotira, diqqat, irodaviy sifatlar kabi aqliy sifatlarini va boshqalarga bog'liq bo'lsa, unumli mustaqil ishning asosiy shartlaridan biri uning shakllanishi va rivojlanishi hisoblanadi. Talabalar mustaqil ishining maqsadi - turli manbalardan yangi bilimlarni o'zlashtirish jarayonida ularning shaxsiy rivojlanishini ko'zda tutiadi. Mustaqil ishlarga darsliklar, o'quv-uslubiy qo'llanmalar, fanlar bo'yicha klassik mualliflarining ilmiy ishlari, monografiyalar, ilmiy maqolalar to'plamlari va ilmiy ma'ruzalar, ixtisoslashtirilgan jurnallardagi ilmiy maqolalar, badiiy adabiyotlar bilan ishlash kiradi. So'nggi paytlarda mustaqil ishlarda elektron shakldagi manbalar (Internet tizimi, kompyuter dasturlari va elektron tashuvchilardagi ma'lumotlar) bilan ishlash katta o'rin egalladi. Talabalarning mustaqil ishlariga insholar, izohlar, tezislar yozish kiradi. Talabalarning mustaqil ishlarini tashkil qilishda darslik va o'quv qo'llanma bilan ishlash ham tizimli bo'lishi kerak. Bu jarayon uch bosqichdan iborat: Birinchi bosqichda talaba darslik yoki o'quv qo'llanma bilan tanishadi, mualliflarning ism-shariflariga, izohlarga e'tibor beradi, mazmunini ko'rib chiqadi, mundarija, diagramma, chizmalarni ko'zdan kechiradi, o'zi qiziqqan matnga murojaat qiladi. Ikkinchi bosqichda talaba darslikni birinchi sahifasidan to oxirgi sahifasigacha alohida varaqlarda majburiy yozuvlar bilan diqqat bilan o'qib chiqadi. Ushbu belgilar o'qilgan narsalarni asosiy va ikkilamchi, muhim va ahamiyatsiz, qiziqarli va qiziq bo'lmagan, hodisalarning ta'riflari va tavsiflarini, shuningdek, materialni

farqlashning boshqa mezonlaridan foydalangan holda farqlash imkonini beradi. Bunday holda, eslatmada manba sahifasi va uning nomi ko'rsatilishi shart. Uchinchi bosqichda kitobning qisqacha mazmuni amalga oshiriladi, eslatmalar asosida material so'zma-so'z yoziladi yoki uning ma'nosi bayon qilinadi, lekin har doim ko'chirma manbaning qaysi sahifasida olinganligi belgilanadi. Bu kelajakda kurs ishlari, ilmiy ishlar yozishda, plagiatdan qochish uchun tezis yozishda yordam beradi. Talabalarning faol mustaqil ishi faqat jiddiy va barqaror motivatsiya mavjud bo'lganda o'zining ijobiy natijasini ko'rsatadi. Eng kuchli rag'batlantiruvchi omil - bu keyingi samarali kasbiy faoliyatga tayyorgarlikdan iborat. Mustaqil ishlarni faollashtirishga yordam beradigan ichki omillarni quyidagicha tahlil qilinadi:

1. Bajarilgan ishning foydaliligi. Agar talaba o'z ishining natijalari ma'ruza kursida, uslubiy qo'llanmada, laboratoriya xonasida, nashrni tayyorlashda yoki boshqa usullarda qo'llanilishini bilsa, u holda topshiriqni bajarishga bo'lgan munosabat yaxshi tomonga sezilarli darajada o'zgaradi, bajarilayotgan ishlarning sifati oshadi. 2. Talabalarning ijodiy faoliyatda ishtiroki. Bu ma'lum bir bo'limda olib boriladigan tadqiqot, ishlab chiqish yoki uslubiy ishlarda ishtirok etish bo'lishi mumkin.

3. Muhim motivatsion omil - bu intensiv pedagogika bo'lib ta'lim jarayoniga faol usullarni, birinchi navbatda, innovatsion va tashkiliy-faol o'yinlarga asoslangan o'yin mashg'ulotlarini joriy qilishni o'z ichiga oladi. Bunday o'yinlarda faqat qaror qabul qilish ko'nikmalarini egallash emas, balki obyekt haqida bir tomonlama ma'lum bilimlardan ko'p tomonlama bilimga o'tish, uni yetakchi qarama-qarshiliklarni aniqlash bilan modellashtirish mavjud. Ushbu yondashuvdagi birinchi qadam jarayonni yoki vaziyatli o'rganish shakllari, shu jumladan kompyuterlardan foydalanadiganlardir.

4. O'quv fanlari bo'yicha olimpiadalarda, ilmiy tadqiqot yoki amaliy ishlar bo'yicha tanlovlarda qatnashish va hokazo.

5. Bilimlarni nazorat qilish uchun rag'batlantiruvchi omillardan foydalanish Bu omillar, ma'lum sharoitlarda, raqobatbardoshlikka intilishni keltirib chiqarishi mumkin, bu o'z-o'zidan talabaning o'zini o'zi takomillashtirish uchun kuchli motivatsion omil hisoblanadi.

XULOSA

Tezisdan shuni xulosa qilishimiz mumkinki oliy ta'lim muassasalarida mustaqil ta'lim jarayonini amalga oshirishda tizimli ishlarni yo'lga qo'yish, talabalarni mustaqil ishlashga o'rgatish ijodiy va ijtimoiy faol, ijtimoiy -siyosiy hayotda mustaqil ravishda o'z o'rnini topa olish malakasiga ega bo'lgan, istiqboliy vazifalarni qo'yish va hal qilish qobiliyatiga ega bo'lgan kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga asos bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Olimov Q.T. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. T.; 2017

2. Ziyomuhamedov B., Abdullayeva SH. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. T.: Abu Ali Ibn Sino, 2018.
3. Pedagogik texnologiyalarning rivojlanish tarixi// Kasb-hunar ta'limi. 2018.16-25 betlar.
4. Komarova T.S. O'qitish metodikasi. - Moskva: Ma'rifat, 2019. 160 b.

ZAMONAVIY OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINI YOSHLAR IJTIMOYI FAOLLIGIGA TA'SIRI (O'ZBEKISTON MISOLIDA)

Mualliflar: Qodirov Najmiddin Ne'matovich ¹

Affilyatsiya: Xalqaro Nordik universiteti ¹, Yoshlar ishlari va talabalarga xizmat ko'rsatish departamenti boshlig'i ¹

E-mail: n.qodirov@nordicuniversity.org ¹

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5190-6852> ¹

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26172460>

ANOTATSIYA

Mazkur maqolada internet va ommaviy axborot kommunikatsiyalari yoshlarning islohotlardagi faolligiga ko'rsatadigan obektiv ta'siri hamda jamiyatdagi transformatsion o'zgarishlarda kommunikativ texnologiyalar taraqqiyoti ommaviy kommunikatsiyalarning yoshlar auditoriyasiga ta'siri to'g'risida ma'lumotlar berilgan. Zero, bugungi kunda global tarmoq va uning vositachiligida shakllanib, takomillashib borayotgan zamonaviy internet ommaviy axborot vositalari an'anaviy matbuot turlarini iste'mol bozoridan chiqarib borishi davomida inson ongi, dunyoqarashiga kuchli ta'sir o'tkazmoqda. Ushbu ta'sir natijasi o'laroq insonlarning qadriyatlari ham o'zgarib borishiga o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy ommaviy axborot vositalarini yoshlarga ta'siri muammosini tadqiq etish va bugungi kundagi axborot oqimining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash, mazkur jarayonning ijobiy jihatlaridan unumli foydalanish, salbiy jihatlaridan muhofazalanish yo'llarini ishlab chiqish va amaliyotda qo'llashni ilmiy asoslash zarurati tobora ortmoqda. Ayniqsa, bu borada, har qanday jamiyatning kelajak resursi bo'lgan yoshlarni bu jarayonlarda to'g'ri rivojlanishi yuzasidan amaliy takliflarni shakllantirish dolzarbdir.

Kalit so'zlar: transformatsion jarayonlar, axborot kommunikatsiyalari, kompyuter texnologiyalari, globallashuv, g'oyaviy tahdid, rasmiy va norasmiy saytlar, yoshlar, internet-OAV.

KIRISH

Taraqqiyotning yangi davrida jamiyatda kechayotgan transformatsion jarayonlar mavjud institutsional va ijtimoiy tizimlar faoliyatiga jiddiy ta'sir o'tkazmoqda. Axborot kommunikatsiyalari, kompyuter texnologiyalarining jadal rivojlanishi fuqarolik jamiyati axborotlashuvini sifat jihatdan yuksalishiga olib keldi. Bunday voqelik taraqqiyotdagi yangi bosqich – globallashuv va axborotlashgan jamiyat shakllanishi munosabati bilan vujudga keladigan ijtimoiy, iqtisodiy yo'nalishdagi muammolar mohiyati va mazmunini anglash zaruriyatini vujudga keltiradi.

TAHLIL VA MULOHAZALAR

Global kompyuter tarmog'ining jadal rivojlanishi, uning auditoriyasi tobora kengayib bormoqda. Bu tendentsiya dunyo miqyosida ko'zatilib, 1995-yilda jahonda internetdan foydalanuvchilar soni 10 million bo'lgan bo'lsa, 2005-yilga kelib ular soni 1 milliarddan oshdi va ushbu ko'rsatgichlar keyingi yillarda davomida jadal oshishda davom etmoqda. Global internet tarmog'idan foydalanuvchilarning soni 2010 yilda 1 mlrd. 966 mln. kishini tashkil etgan bo'lsa. Bugunga kelib, internet 5,4 mlrd. kishining shaxslararo munosabatlardagi innovatsion axborot vositasi bo'lib, turli ijtimoiy guruhlar, jamoatchilik vakillari munosabatlari, o'zaro aloqasida an'anaviy aloqa vositalarini ortda qoldirmoqda[20]. Bunday jadal o'sish natijasida global internet inson faoliyatida universal ijtimoiy kommunikatsiya rolini bajarmoqda[10, 107-b.].

Jahon internet tarmog'i shiddat bilan o'sib borayotgan foydalanuvchilari orqali dunyo hamjamiyatini qamrab borish davomida uning ma'lumotlar manbalarining hilma-xilligi hamda ushbu manbalarning ma'lumotlarini ishonchliligi, manbalarning maqsadlari nuqtai-nazaridan butkul bir-biridan farq qiluvchi sub'ektlardan iborat bo'lib bormoqda. Xususan, global tarmoqda axborot taqdim etuvchilar sifatida professional mutaxassislardan tashqari, turli soha vakillari, turli sohalar ekspertlari, malakali hisoblanmagan kommunikatorlar, maxsus ma'lumotga ega bo'lmagan shaxslar ham faol ishtirok etishi sababli axborotlar haqqoniy va ob'ektivligiga bo'lgan talablarga ko'p holatlarda amal qilinmasligiga guvoh bo'lamiz.

Axborot insonning dunyoni bilishi, tajribaga ega bo'lishdagi asosiy vositasidir. Mutaxassislar fikricha "Inson o'zini o'rab olgan olamni o'z his-tuyg'u organlari orqali qabul qilib oladi. Axborot – odamning tashqi dunyoga moslashuvi jarayonida undan olgan ma'nolarning ifodasidir. Haqiqiy hayot – haqiqiy axborot olish bilan bog'liqdir"[22, 27-29-b.]

Ta'qidlash joizki, bugungi kunda dunyo OAVlarida tarqatilyotgan axborotlarning 8% xolis bo'lsa, 92% manipulyatsiyaga qaratilgandir[13, 104-b.]. Bu o'z navbatida, zamonaviy axborot oqimida foydalilik omilidan ko'ra muayyan daraja tahdidlilikni namoyon etadi.

Axborot hamda uning asosini tashkil etuvchi so'z hukmronlik o'rnatgan bugungi jamiyatda inson ongi va ruhiyati manipulyatsiyaning asosiy qurbonlariga aylanmoqda. "Manipulyatsiya deganda, aksariyat hollarda, yashirin tarzda olib boriladigan va tabiiyki, o'z "qurbonlari"ga ziyon keltiradigan ruhiy ta'sir tushuniladi" [12, 14-b.].

Aytish joizki, XXI asr avlodi kattalarning yo'l-yo'riqlari, pand-nasihatlari, ertaklar, jamoatchilik tarbiyasidan ko'ra ommaviy axborot vositalari orqali olamni anglamoqdalar. Bu haqida "Bola huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslari: xalqaro andozalar va milliy qonunchilik"da "Ommaviy axborot vositalari to'laligicha hamda qisman televidenie va kinomotografiyada pornografiya, giyohvandlik va zo'ravonlik bilan bog'liq materiallarni ko'rsatishni kamaytirishi, zo'ravonlik va

eksploatatsiyani salbiy tasvirlanishini, shuningdek, bolalar, ayollar va shaxsiy munosabatlarning qadr-qimmatini haqoratlaydigan shaklda ko'rsatishni chegaralashi, ayniqsa, ehtiyot bo'lishi va teng xuquqlilik printsiplarida targ'ib etganligi uchun rag'batlantirish lozim" [14, 289-290-b.], deb keltirilgan.

Ayrim tadqiqotchilar "Bizning davrimizda bilimlar asosan ta'lim tizimi orqali emas, balki ommaviy axborot vositalari orqali shakllanadi" [15, 416-b.], kabi fikrlarni ilgari suradilar. Televidenie orqali zo'ravonlikni tomosha qilish agressivlikning kuchayishiga, tomoshabinlarning zo'ravonlikka nisbatan sezgirlik me'yorining ortishiga, ularning ijtimoiy borliq haqidagi noto'g'ri qarashlarining shakllanishiga sabab bo'ladi [18, 39-b.].

Boshqa jihatdan, mazkur hilma-xil kontentlarni shakllantiruvchilar auditoriyasining kengligi, sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanilgan holda ma'lumotlar almashinuvi jarayonida til to'siqlarini oson yechim topishi, qolaversa, ma'lumotlarni qo'lga kiritishdagi qulayliklar global tarmoqning nafaqat ma'lumot tarqatish, balki ilm manbai, insonlar dunyoqarashini yuksaltirishning o'ziga xos zamonaviy vositasiga ham aylanib ulgurdi. Aynan shu jarayonda global axborot tarmoqlari bir qator qulayliklar yaratishi bilan bir qatorda, o'ziga xos g'oyaviy tahdid manbai, yot g'oyalar targ'iboti vositasi sifatida ham namoyon bo'lmoqda. Bu holat o'z-o'zidan global tarmoq va zamonaviy ijtimoiy tarmoqlarni keng jamoatchilik orasida ham ijobiy, ham salbiy ta'sirlar manbaiga aylanishiga imkon yaratmoqda.

Umumiy holatda internet tarmog'idagi rasmiy va norasmiy saytlar ma'lumotlari bazasi jamoatchilik vakillari fikri namoyon etishi hamda katta hajmdagi internet auditoriyadagi ijtimoiy fikr shakllanishiga muayyan darajada ta'sir o'tkazadi.

XXI asr boshidagi geosiyosiy qarama-qarshiliklar doirasi kengayganligi tasdiqlaydiki, internet tarmog'ida axborot tahdidlari tobora keng miqyos kasb etib bormoqda [8, 321-b.]. Shuning uchun ham internet tarmog'i hozirgi jamiyat uchun axborot xavfsizligiga rahna solayotgan vosita, minbar, salbiy omil sifatida qabul qilinishini ham muayyan darajada asosli deb baholash mumkin.

Xususan, internet bugungi yoshlarning asosiy ma'lumot va axborot manbaidir. Bu omil axborotning yoshlar dunyoqarashini, hayotiy nuqtai-nazari, fuqarolik pozitsiyasini shakllanishida muhim omilga aylanmoqda. Axborotning mazkur, shaxs shakllanishiga ta'siri omilini tadqiq etish va o'rganish bugungi fanning dolzarb masalalaridan biri bo'lib shakllandi.

Ta'kidlash lozimki, jamiyatdagi o'zgarishlarda kommunikativ texnologiyalar taraqqiyoti, ommaviy kommunikatsiyalarning auditoriyaga ta'siri muhim o'rin tutadi. Shuning uchun ham rasmiy va norasmiy kommunikatsiyalarning jamiyat yangi taraqqiyot bosqichidagi o'rni, inson faoliyatiga ta'siri jarayonlari, vujudga kelgan yangi axborot va kommunikatsion texnologiyalarining potentsiali, informatsion texnologiyalar va internet kommunikatsiyalarning yaqin kelajakda ijtimoiy, iqtisodiy hayotdagi o'rnini o'rganish va ilmiy tadqiq etishning dolzarbligini oshirib bormoqda.

Bir so'z bilan aytganda, ommaviy axborot vositalari jamoatchilik fikrini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Elektron ommaviy axborot vositalarining shakli, iste'molchilarga ko'rsatiladigan xizmat turlari, foydalanuvchilar uchun qulaylik darajasini doimiy ravishda o'zgaruvchanlik xususiyatlari ular faoliyatini tizimli o'rganishda o'ziga xos murakkabliklarni keltirib chiqarmoqda. Biroq, bugungi kunga qadar bir qator tadqiqotlarda OAV ni, ayniqsa, zamonaviy-internet OAVni, tizimli ravishda jamoatchilik fikrini shakllanishida muhim ahamiyatga egaligi va jamoatchilik fikrini muayyan darajada boshqarilishida muhim rol uynashini hamda zamonaviy OAVlarning omma dunyoqarashini yo'naltirishdagi ahamiyatini ilmiy asoslangan[19, 23,131, 278-b.].

Bugungi kunga kelib, tabiiyki, OAV – bu keng muloqot[11, 287-b.] shakli bo'lib, uning usul va vositalari izchil takomillashib bormoqda. Zamonaviy-internet ommaviy axborot vositalari o'z rivoji dinamikasiga ko'ra taraqqiyot bilan hamoxangdir. Zamonaviy OAV ning inson hayoti, dunyoqarashi, harakatiga ta'siri kengligi ommaviy kommunikatsiyalar sotsiologiyasini tadqiq etish, ushbu jarayonning umumlashtirilgan suratini namoyon etish, ommaviy axborot vositalarining jamoatchilik fikrini shakllantirishdagi rolini tavsiflash masalalarini ilmiy jihatdan doimiy tadqiq etish, uning taraqqiyotini yangi tendentsiyalarini namoyon etish dolzarb ilmiy muammolar qatoridan joy olgan va ushbu masalalar yuzasidan tadqiqotlar amalga oshirilmoqda[6, 89-85-b.].

Bu borada amalga oshirilgan qator tadqiqotlarda zamonaviy axborot vositalarining yoshlar dunyoqarashiga ta'siri omili yaqqol namoyon bo'lmoqda. Xususan, 2021 yilda o'tkazilgan tadqiqot natijalarida ham shu kabi holat ko'zga tashlanadi. Yoshlarga berilgan "O'zingiz uchun kerakli ma'lumotni qaerdan olasiz?" deb savol berilganda, 47% "Internet saytlaridan" deb javob bergan. Shu bilan birga, so'ralganlarning 23% "Do'st-dugonalar, tanishlardan", 12% "Televizordan", 5% "Shu mavzuga doir kitoblarga, kutubxonadan", 5% "O'qituvchimdan", 3% "Ota-onamdan" deb javob berishgan. Aytish joizki, O'zbekistonda internet tarmog'idan foydalanuvchilarning aksariyatini yoshlar tashkil etadi. Ijtimoiy tarmoqlarga a'zolar soni ham yoshlar hisobiga kundan kunga oshib bormoqda. Shundan kelib chiqib, yoshlarni internet orqali kirib kelayotgan tahdidlardan himoya qilish, ya'ni ularda tegishli immunitetni shakllantirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda[17, 11-17-b.].

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda elektron OAV va axborot tarqatishning boshqa vositalarini jamiyat rivojining bugungi bosqichida aholi va keng ommaga ma'lumotlarni yetkazish, taqdim etilayotgan axborot vositasida ularning dunyoqarashiga muayyan ta'sir o'tkazish vositalari orasida yetakchi o'rinda ekanligini ta'kidlash o'rindir.

Dunyo taraqqiyot tendentsiyalariga hamoxang rivojlanish, jamiyatda tom ma'noda demokratiya tamoyillarini hukmronligini ta'minlash, demokratik institutlar faoliyatini yanada rivojlantirish, aholi turmushini yanada yaxshilash, odamlarni rozi qilish, bir so'z bilan aytganda "ijtimoiy davlat" kontseptsiyasini amalda joriy etishni[2] asosiy

maqsadlardan biri sifatida belgilanishi O'zbekistonda ham elektron ommaviy axborot vositalarini rasmiy ahamiyat kasb etishiga hamda hozirda jamoatchilik fikrini shakllanishi hamda jamoatchilikka haqqoniy ma'lumotlarni yetkazilishida yetakchilik ahamiyati oshib bormoqda.

Dunyo hamjamiyatida zamonaviy ommaviy axborot vositalarining taraqqiy etishi barobarida O'zbekistonda bozor iqtisodiyoti munosabatlari chuqurlashuvi sharoitida ilmiy texnik taraqqiyot bevosita global kompyuter tizimi, global internet tarmog'idagi milliy segment saytlari jadal rivojiga zamin yaratdi. Ushbu jarayon, o'z navbatida, ijtimoiy tizim, uning turli sohalaridagi chuqur islohotlar, innovatsion mazmundagi o'zgarishlar mohiyatan amaliyotda zamonaviy OAV shakllarini aholi turmushida katta o'rin egallashini anglatadi. Qolaversa, ko'plab jamiyatlarda, shu jumladan, O'zbekistonda fuqarolik jamiyati rivojining hozirgi davrida kommunikatsiya sohasi muhim inqilobiy o'zgarishlarni o'z boshidan kechirmoqda, inson faoliyatida kiber internetning axborot vositasi sifatidagi ijtimoiy ahamiyati oshib bormoqda. Ushbu jarayonda internet olami kommunikatsiyasi kompyuterlashtirilishi asosiy, yetakchi o'rinni egallamoqda. Globallashuv davrida global internet tarmog'ining takomillashgan axborot almashuv vositasi sifatidagi rasmiy va norasmiy kommunikativ axborot tizimidagi o'rni ham, shubhasiz, muhim ahamiyat kasb etmoqda[8, 321-b.].

2022 yil yakuni holatiga O'zbekistonda internetdan foydalanuvchilar soni 31 mlndan oshdi. Ulardan 29,5 mln nafari mobil internet orqali tarmoqqa ulanadi. Shuningdek, xalqaro internet-kanalga ulanish tezligi so'nggi ikki yilda 2,6 baravarga oshib, 3200 Gbit/s ga yetgani qayd etildi. Respublika bo'yicha mobil aloqa qamrovi darajasi 99 foizga, keng polosali mobil internet qamrovi 98 foizga yetkazilgan[27]. Mazkur ko'rsatgichlar mamlakat aholisining aksariyat qismida zamonaviy ommaviy vositalari ma'lumotlaridan foydalanish imkoniyatiga egaligi va uning barobarida bevosita aholini manipulyativ, hilma-xil mazmundagi keng miqyosdagi axborot ta'sirida bo'lishligi imkoniyatini vujudga keltirib chiqarmoqda.

O'zbekistonda so'nggi yillarda amalga oshirilgan keng qamrovli islohotlar jarayonida jamiyatda axborot sohasidagi yagona davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish hamda ommaviy axborot vositalari, matbuot, noshirlik-matbaa va axborot-kutubxona faoliyatini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash, fuqarolarning so'z va axborot erkinligiga doir konstitutsiyaviy huquqlarining ro'yobga chiqishini ta'minlash, mamlakatni ijtimoiy-siyosiy va sotsial-iqtisodiy rivojlantirishda ommaviy axborot vositalarining rolini kuchaytirish, media-bozorda ular uchun teng sharoitlar yaratish, shuningdek, jurnalistlar huquqlarini himoya qilish maqsadida qator tizimli ishlar amalga oshirildi[4]. Bu borada ishlarni xalqaro darajada tashkil etil va rivojlantirish ham e'tibor markazida bo'ldi[24]. Ya'niki, zamonaviy OAV larning inson hayotida qanchalik hayotining ajralmas qismiga aylanib borar ekan, ushbu jihat bu borada davlat siyosatining ham takomillashib borishiga sabab bo'lmoqda.

Axborot va so'z erkinligini ta'minlash, ma'lumotlar ochiqligi borasida amalga oshirilgan ishlar natijasida aholi, ayniqsa, yoshlar orasida rasmiy axborot bilan yaqindan tanishish, yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish borasida salmoqli natijalarga erishildi.

Xususan, 2020 yilda o'zbek milliy axborot segmentida o'tkazilgan o'rganishlar natijasida Telegram ijtimoiy tarmog'ining foydalanuvchilari orasida eng tez ma'lumot manbai bo'lib xizmat qilayotganligi va ushbu tarmoqdan keng miqyosda foydalanish 2015 yildan so'ng ommalashganligin ko'rishimiz mumkin.

So'z va axborot erkinligi sharoitida[21] rasmiy va norasmiy elektron axborot manbalarini axborot iste'molchilari orasida ommalashuviga sabab bo'ldi. Tadqiqotlar O'zbekiston aholisi orasida asosan Kun.uz, daryo.uz va qalampir.uz kabi elektron veb-saytlarning ommaviyligi namoyon etmoqda. Ushbu elektron veb-saytlarning keng ommalashuvi va katta auditoriyaga ega ekanligini bir qancha omillar:

birinchidan, kun.uz va daryo.uz boshqa elektron nashrlarga nisbatan faoliyatini ertaroq, ya'ni 2015 yildan boshlaganligi va o'sha davrdan boshlab yetarli darajada foydalanuvchilar auditoriyasiga ega ekanligi;

ikkinchidan, ularda xabar va yangiliklar turkumining kengligi va ommabopligi;

uchinchidan, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy-huquqiy hamda insonlar turmush tarzi bilan bog'liq tahliliy va tanqidiy materiallarning keng yoritilganligi;

to'rtinchidan, haftalik, oylik yangilik va xabarlarining qisqacha tafsilotlarining berilishi;

beshinchidan, taqdim etilayotgan xabarlarining zamonaviy formatda yetkazilishi ekanligini sabab bo'lgan[23].

Ba'zi holatlarda yangilik va xabarlarining tezkorligi, tanqidiy va muammoli vaziyatlarni yetkazish bo'yicha xorijiy elektron ommaviy axborot vositalari, xususan Ozodlik, bbcuzbek.com aynan O'zbekistondagi yuqorida nomlari zikr etilgan veb-saytlar ma'lumotlaridan foydalanishi va ularning reytingi omma orasida yuqori ekanligidan dalolat beradi.

Zamonaviy internet ommaviy axborot vositalarining keng foydalanuvchilar orasida ommalashuviga ularda chop etilayotgan yoki taqdim etilayotgan ma'lumotlarning foydalanuvchilarga nozir bo'lishligi jihatiga ham bog'liqdir. Zero, cheklanmagan axborotni qo'lga kiritish imkoniyatiga ega bo'lgan foydalanuvchi o'ziga manzur bo'lgan axborotni taqdim etuvchi manbalarga ko'proq murojaat qiladi. Ushbu masalani milliy segmentdagi holatini o'rganish maqsadida 2023 yilda eng ommabop internet OAVlar ma'lumotlarida o'rganishlar amalga oshirildi.

O'rganishlarda mazkur vositalarda aholini faol qatlam bo'lgan yoshlar va ularning hayotiy maqsadlarini ifodalashga, ular uchun zarur bo'lgan foydali masalalarga, yoshlarning ijtimoiy va hayotiy muammolariga bag'ishlangan kontentlarning mavjudligi ushbu qatlamni milliy segmentga murojaat qilishlariga sabab bo'ladi.

Ushbu nuqtai-nazardan milliy segmentni o'rganish tadqiqoti ob'ekti sifatida Milliy domenning foydalanuvchilar o'rtasida mashhur bo'lgan "President.uz", "Xs.uz", "Uza.uz",

“Yuz.uz”, “Kun.uz”, “Gazeta.uz”, “Podrobno.uz” va “Daryo.uz” kabi internet-nashrlari kirdi. Mazkur OAVlardagi axborot materiallarining katta qismida Yangi O'zbekiston yoshlari hayotidagi asosiy voqealar yoritib kelinganligi holati ham tadqiq etilgan.

Elektron ommaviy axborot vositalarining media bazasini o'rganish doirasida o'tkazilgan kontent-tahlil mamlakatimizda yosh avlodni yoshlarga oid siyosatni amalga oshirishga keng jalb etishga qaratilgan kompleks tizimli ishlar olib borilayotganini namoyon etgan.

Tadqiqot natijalarining dalolat berishicha, ko'rsatilgan davr uchun tanlangan internet-nashrlarning kontent-tahlili davomida 298 ta maqola, jumladan, 231 ta axborot mazmunidagi va 67 ta tahliliy maqola e'lon qilingan[25].

Internet makonidagi axborot-tahliliy materiallar shuni ko'rsatadiki, tasniflagichning 11 yo'nalishi bo'yicha eng ko'p maqolalar fan va yoshlar ta'limi (26,4%), yoshlar va siyosat (22,9%), yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash (11%) va xizmatda o'sish, ishga joylashish va migratsiya (9,1%) bilan bog'liq[25].

Tasniflagich yo'nalishlari bo'yicha yoshlar mavzusida eng ko'p chop etilgan axborot materiallari soni qiyosiy tahlilining ko'rsatishicha, tasniflagichning yo'nalishi bo'yicha «Jamiyat» sohasiga maqolalarning eng ko'p soni to'g'ri keladi: «Yoshlar, siyosat va davlat organlari» (23,5%); «Yoshlar, fan va ta'lim» (21,0%); «Yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash» (16%); «Yoshlar va devitsiya» (14,8%); «Xizmatda o'sish, ishga joylashish va yoshlar o'rtasidagi migratsiya» (11,1%), bu ko'rsatilgan sohada yoshlar masalalaridagi asosiy o'rinlarni ajratib ko'rsatish imkonini beradi.

«Siyosat» sohasidagi maqolalarning asosiy qismi (55,9%) siyosat va davlat organlari bilan bog'liq tasniflagich yo'nalishiga to'g'ri kelsa-da, «Yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash» yo'nalishidagi maqolalar soni ham muhim ko'rsatkichlarni ko'rsatadi (19%).

Ommaviy axborot vositalarida yoshlar va yosh olimlarning ta'lim olishiga bag'ishlangan axborot materiallari asosan tasniflagichning bir yo'nalishi – "Yoshlar, fan va ta'lim" (86,4%) yo'nalishidan ortda qolmoqda. Maqolalarning uncha katta bo'lmagan qismi tasniflagichning quyidagi yo'nalishlariga to'g'ri keladi: "Yoshlar, siyosat va davlat hokimiyati organlari" (5,1%), "Xizmatda o'sish, ishga joylashish va yoshlar o'rtasida migratsiya" (5,1%) va "Yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash" (3,4%)[25].

NATIJALAR

Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinib turganidek, zamonaviy internet nashrlarda yoshlar uchun zaruriy bo'lgan ijtimoiy turmush-tarz, ularni o'z-o'zini rivojlanishtirishlari, davlat va nodavlat organlari tomonidan yoshlar kamoloti uchun yaratilayotgan shart-sharoitlar, ular haq-huquqlarini kafolatlanishi borasida amalga oshirilayotgan ishlar xususida atroflicha ma'lumotlar berilib borilayotganligi o'z-o'zidan yoshlar hayotida mazkur axborot manbalarini ahamiyati va ta'sirini oshirib boradi.

Boshqa tomondan, global tarmoqda axborotni iste'molchiga yetkazishdagi til tusig'ini bartaraf etib borilishi natijasida nafaqat milliy segment balki xorijiy kontentlar

bilan ham yaqindan tanishish imkonining qulaylashuvi, turli madaniyat va dunyoqarashlar bilan tanishuv imkonini ham vujudga keltirmoqda. Ushbu holatlar o'z o'rnida axborotlar hilma-xilligi muhitini yaratish barobarida, turlicha g'oyalarning ham singib borishi mumkinligi istisno etmaydi.

Biroq, dunyoning geosiyosiy manzarasi shiddat bilan o'zgarayotgan davrda[29] aynan shu sohada milliy segmentning o'rni va ahamiyatini yuqori bo'lishligi muhim holatdir. Zero, unib-o'sib kelayotgan yosh avlodga milliylik va an'anaviyligimizdan yiroqlashmagan, dunyo hamjamiyati taraqqiyoti tendentsiyalari o'z aksini topgan ma'lumotlarni taqdim etish va shu orqali tahlilsiz va zararli yot g'oyalar ta'siridan muhofazalash borasida natijali tadbir amalga oshirilgan bo'ladi.

2010-yildan 2020-yilgacha bo'lgan davrda mobil aloqa vositalaridan ijtimoiy, iqtisodiy zaruriyat uchun foydalanish muttasil ortib bormoqda. Jumladan, O'zbekiston aholisining 29 millionga yaqini mobil qurilmalardan foydalanadi[26]. Jamiyatda mobil aloqa vositalari rivojlanib borishi natijasida global internet saytlarining mobil versiyalari ko'paymoqda va ijtimoiy tarmoqlar messenjer ko'rinishiga o'tmoqda. Shuningdek, 2010 – 2020-yillar davrida mobil messenjerlar yaratilishi yoshlarni xorijiy ijtimoiy tarmoqlarga qiziqishini oshirgan. Yuqoridagi fikrlar istiqbolda milliy segment saytlarning mobil sahifalari rivojlanib borishidan dalolat bermoqda. Shuning natijasida, O'zbekiston milliy segmentidagi saytlarga foydalanuvchilarning 72,4 foizi aynan mobil dasturlar orqali kirgan[28].

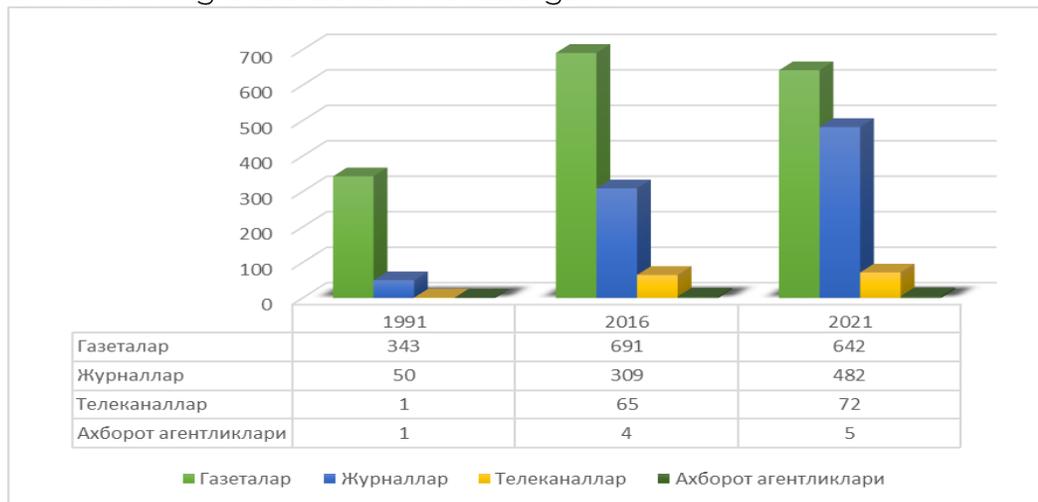
Bu borada «Telegram» messenjeri, «Odnoklassniki» ijtimoiy tarmog'i va «Facebook» ijtimoiy tarmog'iga a'zo bo'lgan foydalanuvchilar kun sayin ko'paymoqda, ular aholini axborotlar majmuiga jalb etishning zamonaviy usullariga ega. Xususan, ular xizmatidan foydalanuvchilar auditoriyasining kengligi va jadal ishlashining yuqoriligi aholini jalb etmoqda.

Jumladan, bugungi kunda o'zbekistonlik ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilarini 98% xorijiy, 2% mahalliy ijtimoiy tarmoqlardan foydalanadi. Bu borada xorijiy ijtimoiy tarmoqlar yuqori ko'rsatkichlarga ega[7, 735-744-b.]. Ta'kidlash lozimki, «Odnoklassniki» ijtimoiy tarmog'i, «facebook» ko'plab o'zbekistonlik a'zolariga ega. Ushbu kontent tahlillarga ko'ra, foydalanuvchilarni milliy ijtimoiy tarmoqlarga jalb etishning samarali usullari ishlab chiqilmagan. Shuning uchun ham milliy ijtimoiy tarmoqlarda foydalanuvchilar soni kam.

Zamonaviy axborot vositalarining rivojlanishi, ma'lumotlar hilma-xilligini shiddat bilan o'sib borishi milliy axborot vositalari oldida rivojlanish tendentsiyalariga mos ravishda rivojlanib borishdek muhim vazifani vujudga keltiradi. Ayniqsa, bu borada milliy zamonaviy OAVlarni xorijiy zamonaviy OAV lar bilan raqobatlashuvi tabiiy bo'lib qolmoqda.

Milliy medialandshaftga plyuralizmning integratsiyalashayotganligini ham OAV soni va turining oshayotganida, ham media tashkilotlar va xizmatlarning o'sishida ko'rishimiz mumkin. Masalan, "Yuksalish" umummilliy harakati tomonidan e'lon

qilingan ma'lumotlarga ko'ra, 2021-yilda mamlakatda faoliyat yuritgan OAV soni 2016-yildagiga nisbatan 379 taga ortgan. Quyidagi info-grafikada (rasm-1) esa 1991, 2016 va 2021-yillarda OAV sonining ortib borishi ko'rsatilgan.

1-rasm. 1991, 2016 va 2021 yillarda O'zbekistonda OAV sonining ortib borishi

O'zbekistonda so'nggi besh yilda o'sish ko'rsatkichlari bo'yicha an'anaviy OAVga nisbatan internet nashrlari peshqadam. Agar 2016 yilda 395 ta internet nashri faoliyat ko'rsatgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2021 yilga 638 tani tashkil etadi. Bundan tashqari, turli davlat tashkilotlarida 584ta matbuot xizmatlarining tashkil etilganligi mamlakatda davlat hokimiyat idoralarining ochiqqligini ta'minlash borasida qiliniyotgan islohotlarni ko'rsatadi[16].

Jamiyatni tobora raqamlashuv sari ildamlab borishi, global tarmoqning insonlar hayoti jabhalariga kirib borishi, zarur ma'lumot manbai sifatida ildamlab ketishi o'z o'rnida axborot erkinligi va shaffofligi, so'z erkinligi va fikrlar hilma-xilligini qonunan kafolatlanishini[1], bu borada takomillashuvni taqozo etdi.

Shu nuqtai nazardan, O'zbekistonda so'nggi yillarda davlat hokimiyatini demokratlashtirish, xalq va OAV bilan to'g'ridan-to'g'ri, shaffof muloqotni yo'lga qo'yish, ularning fuqarolik va jamoatchilik faolligini qo'llab-quvvatlash borasida salmoqli natijalarga erishildi. Bugungi kunda har qanday jamiyat va davlat ahamiyatiga molik masalani milliy va global darajada jamoatchilik tomonidan ochiq muhokama etilishi, aholi tomonidan internet orqali o'z fikrlarini erkin bildirishi[5] amaldagi holatni ifoda etadi.

Davlat tashkilotlarini faoliyatini jamoatchilik tomonidan nazorat qilinishi, jamoatchilik tomonidan tegishlilik bo'yicha davlat organlari faoliyatida yo'l qo'yilayotgan kamchiliklar yuzasidan tanqidiy fikrlarni bildirilishi, davlat tashkilotlari matbuot xizmatlari tomonidan bu kabi holatlarda tushuntirish berishlari odatiy holatdir. Shu o'rinda, barcha davlat idoralarida axborot xizmatining tashkil etilishi[3], tashkilotlar ochiqqligini ta'minlanishi aholi va keng jamoatchilikni islohotlarni amalga oshirilishida ishtirokini faollashtirish yo'lidagi muhim qadam bo'ldi.

XULOSA

So'nggi yillardagi keng qamrovli islohotlar natijasida mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy hayotida tom ma'noda demokratik institutlar faoliyatini rivojlanishi ko'zatilmoqda. Mazkur institutlar faoliyatining jadallashuvi, shu barobarda, so'z erkinligi, axborot ochiqligi va xalq bilan muloqot tobora kundalik voqe'likka aylanib borishi barobarida aholi orasida faollik, dahldorlik va tashabbuskorlik harakati va tushunchalarini yuksalishini sababchisi bo'lmoqda.

Ayniqsa, ma'lumotlar ochiqligi va elektron ommaviy axborot vositalarining keng tarzda faoliyati aholi, xususan, yoshlarimizni jamiyatda kechayotgan islohotlar, islohotlarni amalga oshirilishi natijasida yoshlarni jamiyatda o'z o'rnilarini topishlari uchun yaratilayotgan keng imkoniyatlar haqida tezkor axborotga ega bo'lish va ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanishlari rasmiy va norasmiy elektron ommaviy axborot vositalarining bugungi kunda jamiyat hayotini faollashuvi uchun qanchalik ijobiy ahamiyat kasb etayotganligini namoyon etadi.

Vujudga kelgan keng axborot makonidan maqsadli va manfaatli foydalanish yo'lga qo'yish, inson kamoli va uni jamiyatga intensiv integratsiyaga tusqinlik qiluvchi ma'lumotlardan saqlanish maqsadida o'nib-usib kelayotgan avlodni huquqiy savodxonligini yanada oshirish, axborotni manbaiga qarab tasniflash ko'nikmalarini shakllantirish masalasi ham dolzarbligi oshib bormoqda. Aynan, shu nuqtai nazardan, bugungi yosh avlodni savodxonligini oshirish davr talabidir.

Tadqiqotlar natijalari yoshlarga zamonaviy axborot vositalari – internetning va internet ommaviy axborot vositalari, va ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri kattaligi namoyon etmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar insonlar hayotiga chuqur kirib borib, yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Xususan, ko'pchilik yoshlar vakillari uchun real hayotdan ko'ra Internetda muloqot qilish qulayroq. Bu shaxsning jamiyatdagi o'z o'rnini topishida salbiy iz qoldiradi, uni yanada cheklaydi. Ijtimoiy tarmoqlarning hamma uchun qulayligi, tezda axborot almashish mumkinligi, ijtimoiy tarmoqlar orqali o'z dunyoqarashini namoyon qilishning eng qulay usuli sifatida foydalanuvchi yoshlar orasida uning juda mashhurligi tufayli ta'siri juda yuqori ekani. Hozirgi zamon yoshlarining ijtimoiy tarmoqlardan samarali foydalanishi, kibersotsiallashtirish tahdidini keltirib chiqarmoqda.

Mazkur holatlar, o'z o'rnida ortqa qaytmas jarayon bo'lib, bu o'z o'rnida ushbu vaziyatlarga moslashuvchanlik asosida rivojlanishni taqozo etmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 01.05.2023. 30.04.2023. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (lex.uz).

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. <https://president.uz/uz/lists/view/5774>. 20.12.2022.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ommaviy axborot vositalari mustaqilligini ta'minlash hamda davlat organlari va tashkilotlari axborot xizmatlari faoliyatini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi №PQ-4366-sonli Qarori. 27.06.2019 y
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 2 fevraldagi “O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida”gi PQ-4151-sonli Qarori. <https://lex.uz/docs/418885>.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentyabdagi “«O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risida”gi PF-158-son Farmoni. PF-158-son 11.09.2023. «O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risida (lex.uz)
6. Abduazimov O.U. Sistematischeskiy podxod k «Modeli 4T teorii pressy» // Aktualnye voprosy nauki: mat-ly mejdunar. nauch.-prakt. konf. M., 2013. S. 89–95.
7. Burxanov X.M. Globollashuv sharoitida milliy saytlarning rivojlanish davri va muammolari / Actual problems of the history of Uzbekistan / Aktualnye problemy istorii Uzbekistana. – S. 735-744. Period i problemy razvitiya natsionalnykh saytov v usloviyax globalizatsii | Aktualnye problemy istorii Uzbekistana (inlibrary.uz). izvlecheno ot <https://inlibrary.uz/index.php/history-of-uzbekistan/article/view/16567>.
8. Burxanov X.M. Internet kommunikatsiyalarining jamoatchilik fikriga va psixologiyasiga ta'siri / Yangi O'zbekistonda pedagogika fanini innovatsion rivojlantirish istiqbollari: nazariya va amaliyot. – b. 321.
9. Burxonov, X. (2023). Period i problemy razvitiya natsionalnykh saytov v usloviyax globalizatsii. Aktualnye problemy istorii Uzbekistana, 1(1), 735–744. izvlecheno ot <https://inlibrary.uz/index.php/history-of-uzbekistan/article/view/16567>.
10. Zborovskiy G.E., Shuklina Ye.A. Obrazovanie kak resurs informatsionnogo obshchestva// Sotsiol. issled. 2005. №7. - B 107.
11. Korkonosenko S.G. Osnovy jurnalistiki: uchebnik. M., 2001. – S. 287.
12. Qarshiboeva V. Tomoshabinlar jamiyati: TV va real hayot o'rtasidagi chegara // Tarbiya. – 2010. – 5/33. – B. 14.
13. Quronov M. Ezgu g'oyalar ro'yobi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2011. – B. 104.
14. Matkarimova G., Mo'minov A., Tillabaev M., Xamdamova F. Bola huquqlari. O'quv qo'llanma. – Toshkent: JIDU, 2010. – B. 289-290.
15. Моль А. Сotsiodinamika kul'tury: Per. s fr. / Predisl. B. V. Biryukova. Izd. 3-e. – M.: Izdatel'stvo LKI, 2008. – 416 s.

16. Otamurodova M. So'z erkinligi: yangi yondashuvlarning milliy medialandshaftga integratsiyalashuvi. 3RR7nw5pjKOcloAKnF5IJazC9uBhUIJP.pdf (uza.uz).
17. Rasulova Z.A. Yosh avlodni tarbiyalashda ommaviy axborot vositalarining o'rni / Zamonaviy ta'lim / Sovremennoe obrazovanie 2021, 6 (103). – 11-17 betlar.
18. Raximova K., Abdullaeva A. Tarbiyasi qiyin o'smirlar psixologiyasi. – Farg'ona, 2006. – B. 39.
19. Saati T. Prinyatie resheniy: Metod analiza ierarxiy. M., 1993. – S. 23,131, 278.
20. Statistika pol'zovateley Interneta v mire i naseleniya za 2023 god. <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> (data obraшeniya: 14.05.2023).
21. So'z va matbuot erkinligi – O'zbekiston siyosatining ustuvor yo'nalishi. 3 dekabr 2020. <https://yuz.uz/news/soz-va-matbuot-erkinligi-ozbekiston-siyosatining-ustuvor-yonalishi>.
22. Ubaydullaeva B. O'zbeklarning yosh avlod tarbiyasi borasidagi an'analari va zamonviylik (Etnologik va etnosotsiologik tadqiqotlar asosida). – T.:Yangi nashr, 2010.
23. O'zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi huzuridagi Yoshlar muammolarini o'rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash instituti joriy arxivi ma'lumotlari.
24. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi to'g'risida NIZOM. <https://aoka.uz/uzb/category/9>. (murojaat qilingan sana 1505.2023).
25. O'zbekiston elektron OAVlaridagi maqolalarning “Yoshlar internet-makon ko'zgisida” mavzusidagi kontent tahlili. Yoshlar internet-makon ko'zgisida - IF (ijtimoiyfikr.uz).
26. O'zbekistonda internet xizmatidan foydalanuvchilar soni ma'lum qilindi. <https://kun.uz/news/2022/01/10/ozbekistonda-internet-xizmatidan-foydalanuvchilar-soni-malum-qilindi>.
27. O'zbekistonda internetdan foydalanuvchilar soni 31 milliondan oshdi. <https://www.gazeta.uz/uz/2022/12/15/internet-users/>.
28. O'zbekistonning doimiy aholisi soni ma'lum qilindi. <https://kun.uz/news/2022/01/11/ozbekistonning-doimiy-aholisi-soni-malum-qilindi>.
29. Usmonov N. Markaziy Osiyo xavfsizlik va hamkorlik forumi. / Markaziy Osiyo xavfsizlik va hamkorlik forumi - Xalq so'zi (xs.uz). 13 iyul 2023.

ОБЗОР РАЗЛИЧНЫХ ПОДХОДОВ К УПРАВЛЕНИЮ СРЕДСТВАМИ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ И КОММУНИКАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

Mualliflar: Алиакбарова Рушанабону Муродуллаевна¹

Affilyatsiya: Международный университет Нордик¹, Базовый докторант первого курса¹

E-mail: murodullayevna1999@gmail.com¹

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26250299>

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлен обзор различных подходов к управлению средствами массовой информации и коммуникации в образовательной сфере на примере ряда стран мира. Цель исследования заключается в анализе и сравнении методов интеграции медиа и коммуникационных технологий в учебный процесс, а также их влияния на качество образования и развитие медиа-грамотности учащихся. В статье рассматриваются инновационные практики в Соединенных Штатах Америки, Финляндии, Южной Корее, Сингапуре. Особое внимание уделяется использованию интерактивных технологий, онлайн-платформ, социальных сетей, радиопрограмм и мобильных приложений в образовательных целях. Кроме того, обсуждаются программы медиа-грамотности, критического мышления и патриотического воспитания, интегрированные в учебные планы различных стран. Результаты исследования показывают, что успешное управление СМИ и коммуникациями в образовании способствует повышению вовлеченности учащихся, развитию их критического мышления и адаптации к современным информационным условиям. Статья может быть полезна для образовательных администраторов, педагогов и исследователей, занимающихся вопросами внедрения медиа и технологий в образовательную практику.

Ключевые слова: традиционный, цифровой, смешанный, проектный подходы, медиаобразование, интеграция, образовательный процесс, интерактивное обучение

ВВЕДЕНИЕ

Не секрет, что управление средствами массовой информации и коммуникацией в системе образования играет ключевую роль в формировании информационной среды, в которой осуществляется образовательный процесс.

Процесс образования – это не просто получение знаний, умений и навыков, а сложный и многогранный путь, на который влияют многочисленные факторы. Одним из ключевых аспектов, определяющих качество и эффективность

образования, является доступ к разнообразным источникам информации. Средства массовой информации, такие как новостные и аналитические материалы, играют важную роль в этом процессе, предоставляя актуальные данные и способствуя формированию критического мышления. Помимо традиционных образовательных ресурсов, именно информация из СМИ позволяет учащимся быть в курсе мировых событий, анализировать их и применять полученные знания на практике, что, в конечном итоге, обогащает образовательный процесс и делает его более динамичным и актуальным.

Кроме того, еще одна ключевая роль СМИ в развитии образования заключается в том, что именно они помогают узнавать культуры других национальностей, взгляды, этнические и социально-экономические корни, чтобы иметь возможность оперативно общаться и работать друг с другом.

МЕТОДОЛОГИЯ

Изначально создание различных видов СМИ было направлено на обеспечение развлечений для масс. Радио, телевидение, кинотеатры и журналы тратят большую часть своих ресурсов, направляя их на развлекательные источники и программы. Люди слушают радиопередачи, смотрят телешоу, фильмы и другие программы, чтобы развлечь себя и получить знания. В связи с увеличением численности населения и развитием образа жизни спрос на развлечения растет. Журналы, газеты и статьи также предоставляют знания и развлечения для людей, которые в основном получают удовольствие от чтения.

Существуют различные подходы к данному управлению, которые зависят от целей, задач и условий конкретной образовательной системы. В первую очередь, это **традиционный подход**. Что включает в себя такой метод. Он основывается на использовании печатных материалов. Это могут быть учебники, газеты, журналы. В традиционном подходе лекции и семинары являются основными формами передачи информации, а также ограниченное использование цифровых технологий и мультимедийных средств. Однако учитывая, что у всего есть свои преимущества, традиционный подход является проверенным и надежным методом обучения, который на протяжении многих веков применяется в разных точках мира. Но вместе с тем, традиционный подход ограничивает возможности для интерактивного обучения, что способствует снижению желания учащихся учиться, работать над собой. Кроме того, современное поколение привыкло к цифровым технологиям: традиционные методы обучения менее привлекательны для учащихся.

Второй подход в обучении – это цифровой подход, который характеризуется активным использованием цифровых образовательных ресурсов, применением образовательных платформ и систем управления обучением, а также вовлечением студентов через интерактивные и мультимедийные материалы.

Благодаря данному подходу у учащихся появляется доступ к разнообразным и актуальным учебным материалам, возможность дистанционного обучения и гибкого расписания, а также повышается доступ мотивации и вовлеченности студентов. Недостатками в применении данного подхода на мой взгляд является соответствующая необходимость в инфраструктуре и технической поддержке, требования к цифровой грамотности преподавателей и студентов, а также имеются риски, которые связаны с кибербезопасностью и конфиденциальностью данных.

И наконец, **третий подход** – смешанный, «Blended Learning». Особенность данного метода состоит в том, что он сочетает в себе как традиционные, так и цифровые методы обучения. В данном подходе применяются интерактивные форматы, такие как вебинары, онлайн-дискуссии наряду с очными занятиями, а также имеется возможность использования индивидуальных образовательных траекторий. Что дает нам «blended learning»? Главным его преимуществом является баланс между личным взаимодействием и использованием современных технологий. Говоря простыми словами, преподаватель знает, где нужно применять собственный метод объяснения, а где применять инновацию. К тому же, смешанный подход повышает эффективность обучения за счет разнообразия методов. Сегодня учащимся становится все труднее слушать преподавателя на уроках более нескольких минут, так как они быстро начинают скучать из-за монотонного голоса.

АНАЛИЗЫ И ОБСУЖДЕНИЯ

Немного проанализируем эффективные подходы средств массовой информации и коммуникации в различных странах мира. К примеру, Финляндия известна своими инновационными подходами в образовании. В частности, здесь интеграция медиаграмотности в школьные программы, начинается с начальной школы. Учащиеся изучают, как анализировать и критически оценивать информацию из различных источников. Именно поэтому у детей развивается способность анализировать. Также в Финляндии ученики создают собственные медиапроекты, такие как видеоролики и подкасты, что способствует развитию творческих навыков и критического мышления. С малых лет ребята вовлечены в творческий процесс, полученные теоретические знания применимы и на практике.

В ещё одной развитой стране, как Сингапур акцент делается на интеграции медиаобразования в учебный процесс. К примеру, FutureSchoolsSingapore¹¹ – это инициатива, направленная на использование технологий для улучшения образовательного опыта. Школы оснащены современными средствами коммуникации и медиа, что способствует интерактивному обучению. Здесь

¹¹ <https://emprovedu.wordpress.com/future-schools/>

учебные программы включают обучение критическому анализу новостей и информации из социальных сетей, что помогает студентам развивать навыки медиаграмотности.

А вот в Австралии широко применяются онлайн-коммуникации и социальные медиа в образовательных целях. В стране существует платформа под названием «Digital Technologies Hub¹²», которая предоставляет ресурсы и учебные материалы для развития цифровых навыков учащихся и преподавателей.

В Южной Корее есть национальная образовательная вещательная система (Educational Broadcasting System¹³), в которой демонстрируются разнообразные образовательные программы по телевидению и интернету.

Таким образом, приходим к выводу, что современные средства массовой информации и коммуникации, включая развитие сети Интернет, являются мощным двигателем развития и раскрытия творческого потенциала личности. Доступность Интернета для широкой аудитории открывает возможности для обширной коммуникации, включая решение вопросов образовательной среды. Установление новых общественных связей и более динамичное развитие общества – это те возможности, которые предоставляет нам всемирная паутина. Особенно важна роль СМИ в патриотическом воспитании подростков и молодежи. Для полноценной реализации этого компонента в системе образования необходимо внедрять медиаобразование в школьные программы.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Для достижения качественных результатов в образовательной среде следует объединить усилия специалистов в области образования, медиа, а также учащихся и родителей. Это позволит эффективно интегрировать масс-медиа в систему образования и воспитания. Активное использование материалов СМИ и Интернета в учебном процессе стало современной реальностью. Необходимо не только использовать свободные источники информации, но и обучать подходам к их критическому анализу и использованию.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Внедрение элементов медиаобразования может осуществляться через организацию на базе школ дискуссионных и кино клубов, радиостанций, школьного телевидения и печатных изданий. Это позволит учащимся развивать навыки критического мышления, творческого подхода и социальной ответственности, а также адаптироваться к современным информационным условиям и быть активными участниками общественных процессов.

¹² <https://www.digitaltechnologieshub.edu.au>

¹³ <https://global.ebs.co.kr/global/main/index>

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ЛИТЕРАТУР

1. Толкачёв Е.А. ВЛИЯНИЕ СМИ НА ПРОЦЕСС ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ СРЕДНЕГО ПОЛНОГО ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ // Вестник магистратуры. 2018. №1-3 (76). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-smi-na-protsess-obrazovaniya-i-vozpitaniya-v-molodezhnoy-srede-srednego-polnogo-obshchego-obrazovaniya>
2. Головин Ю.А. Современные тенденции в сфере медиа. 2022. No1. С. 20–24. DOI: <https://www.doi.org/10.17805/trudy.2022.1.324>
3. Головин Ю.А., Коханая О.Е. (2020) Формирование нового медиапространства в эпоху социальных и технологических трансформаций // Челябинский гу- манитарий. No 2 (51). 114 с. С. 81-88.

V SHO'BA:

INNOVATSION
IQTISODIYOT VA
YOSHLAR:

O'ZBEKISTONNING
KELAJAK STRATEGIYALARI

O'ZBEKISTONNING YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISH STRATEGIYASI: MUAMMOLAR VA RIVOJLANISH YO'NALISHLARI.

Mualliflar: Ergashev Qandiyor Xorun o'g'li¹, Yusupov Musurmon Maxmud o'g'li²

Affilyatsiya: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti^{1,2}

PhD, Kimyo va uni o'qitish metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi¹

Kimyo va uni o'qitish metodikasi kafedrasida o'qituvchisi²

E-mail: eisenmannyusupov@gmail.com²

ORCID: orcid.org/0000-0001-7494-5988¹, orcid.org/0009-0002-8835-0525²

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26095216>

ANOTATSIYA

Maqolada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktyabrdagi "2019-2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "Yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida" PQ-4477-son Qarorining mazmun-mohiyati, O'zbekistonda "Yashil iqtisodiyot"ga o'tish jarayonini moliyalashtirishni rag'batlantirish, milliy iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish hisobiga uning raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha energiya samaradorligini oshirishda yangi texnologiyalarni keng joriy etish, ekologik siyosat va uni amalga oshirishning iqtisodiy mexanizmi, "yashil iqtisodiyot"ga o'tishning ustuvor yo'nalishlari va modellari, O'zbekistonda "yashil iqtisodiyot"ga o'tish strategiyasining maqsadi, vazifalari, mazmuni bayon etilgan.

Kalit so'zlar: "Yashil iqtisodiyot", "Innovatsion iqtisodiyot", UNEP, barqaror rivojlanish, energiya samaradorligi

KIRISH

Bugungi kunga kelib iqlim o'zgarishi, atrof-muhitning ifloslanishi va insoniyatni yer-usti hamda yer-osti tabiiy resurslaridan samarasiz foydalanish bilan bog'liq global muammolar e'tiborga olinishi lozim.

Barqaror rivojlanish, atrof-muhit va ekologiyani muhofaza qilish sohasida yangi formatdagi mutaxassis kadrlarni tayyorlash, muammolarni hal qilishda ilg'or innovatsion texnologik yondashuvlarni joriy etish kerak [1].

Mustaqillik va islohotlarning o'tgan o'ttiz yili ichida O'zbekiston Orolbo'yida atrof-muhitni muhofaza qilish va o'rmonchilik choralari tufayli iqlim o'zgarishi oqibatlariga qarshi kurashda sezilarli yutuqlarga erishdi. Atrof-muhit bo'yicha amaldagi milliy rejalar hamda maqsadlar past uglerodli va "yashil" iqtisodiyotga o'tishning markaziy elementlari bo'lib qolmoqda. Ammo sug'orish va ichimlik suvi tanqisligi, ishonchli elektr

ta'minoti bilan bog'liq muammolar hamon mavjud, bunga so'nggi paytlarda yuz bergan keng ko'lamlı elektr uzilishlari, misli ko'rilmagan qum va chang bo'ronlari hamda kuchli yog'ingarchilikdan keying suv toshqinlari dalil bo'la oladi. Odamlar, jamoalar, atrof-muhit va infratuzilmaga salbiy ta'sir ko'rsatadigan ushbu muammolar O'zbekistonning "yashil" kelajagini ta'minlash uchun hali ko'p ishlar qilinishi kerakligini eslatib turadi [4].

ADABIYOTLAR SHARHI

So'nggi yillarda ekologiya sohasi O'zbekiston Respublikasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, biologik xilma-xillikni saqlash, atrof-muhitni muhofaza qilish, "yashil" iqtisodiyotga o'tish va qattiq maishiy chiqindilarni boshqarish bilan bog'liq ishlar yo'nalishlarida konsepsiya va strategiyalar qabul qilindi.

2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish, shuningdek, Parij bitimi (Parij, 2015 yil 12 dekabr) majburiyatlari bajarilishini ta'minlash, iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlari energiya samaradorligini oshirish, iqlim o'zgarishi va atrof-muhitni muhofaza qilish, "yashil" iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlashning innovatsion moliyaviy vositalarni ishlab chiqish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2030 yilgacha O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori imzoladi.

Iqtisodiy adabiyotda "yashil iqtisodiyot" tushunchasi ilk marotaba 1989 yilda qo'llanilganligiga qaramasdan uning mazmuni hozirga qadar turlicha talqin etiladi.

Ayrim manbalarda "yashil iqtisodiyot" mamlakat tabiatini yaxshilashga ko'maklashuvchi iqtisodiyotning zamonaviy tarmoqlari sifatida talqin qilinsa, ba'zi adabiyotlarda "yashil iqtisodiyot" tabiatga ko'maklashuvchi va naf keltiruvchi ilg'or texnologiyalar, ekotizimlar sifatida o'rganiladi, boshqa bir tadqiqotlarda esa "yashil iqtisodiyot" – bu ekologik toza mahsulotlar yaratishga yo'naltirilgan rivojlanishning yangi bosqichiga o'tish hisoblanib, uning asosini sof yoki "yashil" texnologiyalar tashkil etadi deyiladi. "Yashil iqtisodiyot" tushunchasining keng tarqalgan, nisbatan to'liq ta'rifi UNEP (Birlashgan Millatlar tashkilotining atrof-muhit dasturi) tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, "yashil iqtisodiyot" – bu "insonlar farovonligi va ijtimoiy tengligining yaxshilanishi, ekologik xavflar va ekologik taqchillikni sezilarli darajada kamaytirish"ga olib keluvchi iqtisodiyotdir.

Ushbu fikrni rus olimlari T. V. Zaxarova, V. V. Volodkova A. A. Trofimchuklar ham ma'qullashadilar.

L.G. Melnik, I.N. Sotnik, I.M. Burlakova kabi ilmiy tadqiqotchilar fikr-mulohazalarida yashil iqtisodiyotni iqtisodiyotning yangi turi sifatida konseptual jihatdan ajratib ko'rsatish zarurligiga qaratilgan, bunda yashil taraqqiyot jamiyatning barcha sohalariga ta'sir qiladi va hukumat, iqtisodiyot va jamiyatning o'zaro hamkorligini ta'minlaydi deb ta'kidlaydilar.

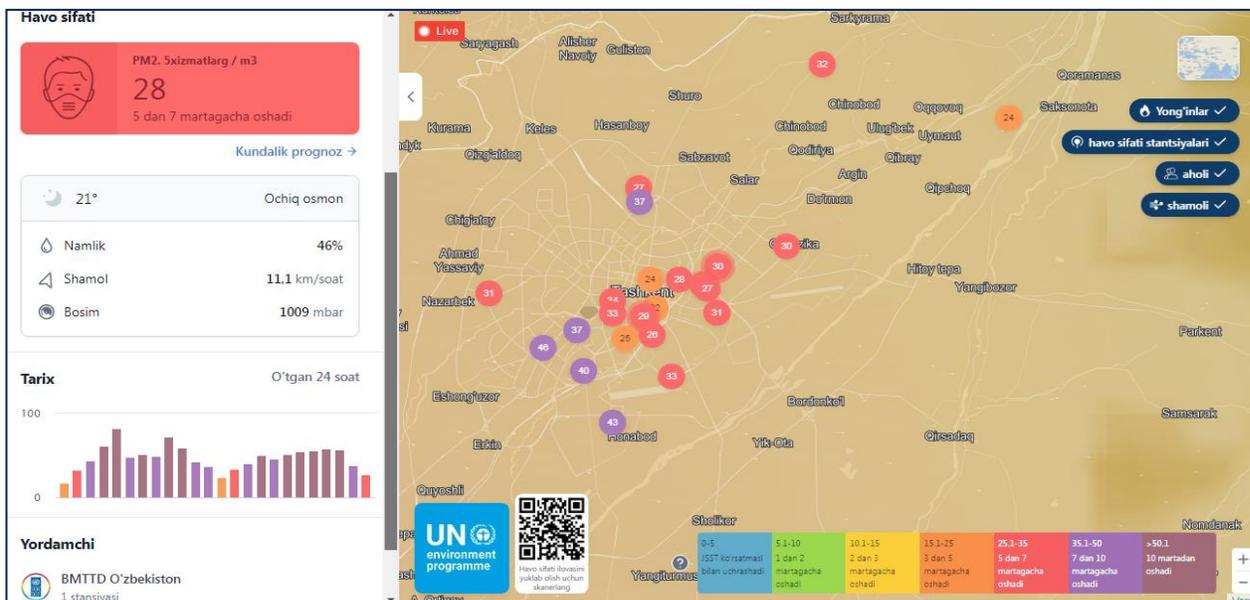
Shuningdek, o'zbek olimlari Isadjonov.A.A, Mustafaqulov.Y.B yashil iqtisodiyotni XXI asrning yangi ijtimoiy-ekologik hodisasi deb hisoblaydi [5].

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasi tabiiy resurslardan barqaror va samarali foydalanish, kam uglerodli energetika, ifloslanish darajasini pasaytirish, tabiiy ofatlar va iqlim o'zgarishi oqibatlariga tayyor turishga asoslangan iqtisodiy o'sish modeliga intiladi. Rivojlanish bo'yicha 2019-2030 yillar davrida "yashil" o'tish strategiyasini amalga oshirish va 2050-yilgacha iqtisodiyotni karbonsizlash bo'yicha uzoq muddatli istiqbolni ishlab chiqish "Yashil" iqtisodiyotga o'tishda muhim dasturiy amal hisoblanadi. "Yashil" o'sishning kelishilgan ustuvor yo'nalishlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- o Aholini muhofaza qilish, zarar ko'rgan hududlar, aholi guruhlari va iqtisodiyot tarmoqlariga moliyaviy va boshqa favqulodda yordamlar ko'rsatish orqali tabiiy ofatlarga tayyorlik va iqlim o'zgarishiga chidamlilik;
- o Bozor islohotlari, qishloq va suv xo'jaligi sohasidagi inklyuziv siyosat, xususiy sektorni tegishli jarayonlarga jalb qilish orqali tabiiy resurslardan barqaror va samarali foydalanish;
- o Chiqindilarni kamaytirish, korxonalarni modernizatsiya qilish, energiya samaradorligini oshirish va issiqxona gazlari chiqishini kamaytirish orqali sanoat va iqtisodiyotni "yashil" rivojlantirish;
- o Iqtisodiyot tarmoqlarining "yashil" o'tishini qo'llab-quvvatlash uchun "yashil" investitsiyalar va innovatsiyalar;
- o barqaror va inklyuziv urbanizatsiya hamda "yashil" iqtisodiyotga o'tishdan eng ko'p zarar ko'rgan aholi va hududlarni qo'llab-quvvatlash, jumladan kompetentsiyalarni rivojlantirish va "yashil" ish o'rinlarini yaratish.
- o "yashil" iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlashning moliyaviy va nomoliyaviy mexanizmlarini ishlab chiqish[2].

Hozirgi kunda Respublikamiz viloyatlari markazlarida va poytaxtda ekologik vaziyat yomonlashayotgani, havo ifloslanishi, jamoat transportining past darajada rivojlangani tufayli ko'chalarda avtotransportlar tirbandligi ko'payib borayotgani keng muhokama sabab bo'lmoqda (1-rasm)[7].

1-rasm. O'zbekiston, Toshkent shahrida havo sifati ma'lumotlari 11-aprel 2024-yil bo'yicha.

Bunda eng avvalo ekologik barqarorlikni ta'minlash, havoga chiqayotgan maishiy chiqindilarni kamaytirish, jamoat transporti tizimini ham sifat, ham son jihatdan yaxshilash, yo'llarda ustuvorlikni mashinalarga emas, eng avvalo piyodalarga, undan so'ng jamoat transportiga berishga qaratilgan infratuzilmani yaratish va shu kabi bir qator o'zgarishlarni amalga oshirish rejalashtirilmoqda. Ekologik holatni yaxshilash va aholi salomatligini asrab-avaylash maqsadida ayrim keskin qarorlarni qabul qilish talab etiladi. Shu sababli mazkur qarorlar kelgusida salbiy oqibatlarni keltirib chiqarmasligi uchun ilmiy tadqiqotlar hamda tahlillarga asoslangan bo'lishi zarur.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining Atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019 yil 30 oktyabrdagi PF-5863-son Farmoni hamda "Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 2023 yil 31 maydagi PQ-171-son qarori ijrosini ta'minlash, shuningdek, mamlakatimizda transport vositalarining atrof-muhitga salbiy ta'sirini, shu jumladan, atmosfera havosiga zararli tashlamalar hajmini kamaytirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror e'lon qilindi[3]. Unga ko'ra, transport vositalarining normativlarga mosligi darajasini aniqlash, natijasi bo'yicha ularni ekologik toifalarga ajratib borish, ekologik stikerlarning na'munalari va himoya elementlarini belgilash hamda ekologik stikerlarni berish, shuningdek, transport vositalaridan tegishli ekologik zonalar hududida foydalanishni cheklash yoki taqiqlash mehanizmlarini joriy etish belgilangan.

Mamlakatimizning “Yashil” iqtisodiyotga o'tishda zarur maqsad va vazifalari qatoriga iqtisodiyotda energiya samaradorligiga erishish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish kiradi. Belgilangan ushbu maqsadli rejalarga joriy texnologiyalarni modernizatsiya qilish hamda moliyaviy mexanizmlarni tizimli rivojlantirish orqali erishiladi[6].

XULOSA

O'zbekistonning imkoniyatlari orasida yashil loyihalar uchun xalqaro investitsiyalardan foydalanish, iqlim o'zgarishlari bo'yicha xalqaro tashabbuslarda ishtirok etish va barqaror rivojlanish bo'yicha mintaqaviy yetakchiga aylanish kiradi. O'zbekiston yashil iqtisodiyotni qo'llash orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish bilan birga ekologik muammolarni hal qilishi mumkin.

O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish yanada barqaror va farovon kelajakka erishish yo'lidagi hal qiluvchi qadamdir. Mamlakatning qayta tiklanadigan energiya manbalari, barqaror qishloq xo'jaligi, suv resurslarini boshqarish va bioxilma-xillikni saqlashni o'z ichiga olgan barqarorlikni ta'minlashga ko'p qirrali yondashuvi ekologik muammolarni hal etishga intilayotganini ko'rsatadi. Muammolar mavjud bo'lsa-da, O'zbekistonning xalqaro hamkorlik salohiyati va boy tabiiy resurslari muvaffaqiyatli yashil iqtisodiyotni rivojlantirish uchun imkoniyatlar yaratadi. Hukumatning ushbu tashabbuslarga doimiy sodiqligi barqaror va ekologik toza O'zbekistonni yaratish uchun muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. 2019 - 2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 04.10.2019 yildagi PQ-4477-son. //lex.uz/docs/-4539502
2. “O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi, Jahon banki, Markaziy Osiyo Mintaqaviy ekologik markazi, 2022-yil. O'zbekistonda “Yashil” o'sish va Iqlim O'zgarishi bo'yicha Siyosiy Muloqotlar Turkumi: Ishlar To'plami. Jahon banki: Washington D.C.”
3. Atmosfera havosiga transport vositalarining salbiy ta'sirini kamaytirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risidagi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 29.03.2024 yildagi 166-son. <https://lex.uz/pdfs/6858809>
4. Mustafaqulov, Y. B., Todjimamatova, M. E., Berdieva, A. G. qizi, Nurmatova, H. A., & Egamberdieva, O. A. qizi. (2023). MAMLAKATIMIZDA “YASHIL” IQTISODIYOT ASOSIDA BARQAROR RIVOJLANISHNI TA'MINLASHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 1(10), 90–96. https://doi.org/10.55439/GED/vol1_iss10/a17

5. Исаджанов, А. (2020). “ЯШИЛ ИҚТИСОДИЁТ”: ХУСУСИЯТЛАРИ ВА РИВОЖЛАНИШ ОМИЛЛАРИ. Iqtisodiyot Va ta'lim, (1), 12–18. https://doi.org/10.55439/ECED/vol_iss1/a14
6. Yashil iqtisodiyot: Darslik. /A.V.Vaxabov, Sh.X.Hajibakiyev va boshqalar. –Toshkent.: “Universitet”, 2020. -262 b.
7. <https://www.iqair.com/unep>
8. Худанов У., Охундаев Б. и Эргашев К. (2015). Химия и экология коллагеновых отходов. НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД , 30.

SAVDODA IQTISODIY KO'RSATKICHLARNI TUSHUNISH

Mualliflar: Mahmudova E'zoza Rustam qizi ¹

Affilyatsiya: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti ¹, KB-61 guruh talabasi ¹

E-mail: ezozarustamovna7@gmail.com ¹

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5793-4142> ¹

DOI: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.26114611.v3>

ANOTATSIYA

Mazkur maqolada savdoda qo'llaniladigan iqtisodiy ko'rsatkichlarning mohiyati, turlari va ulardan foydalanishning afzalligi hamda kamchiliklari o'rganilgan. O'rganilgan ma'lumotlar asosida xulosa shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: Moliyaviy bozor, qimmatli qog'ozlar bozori, savdo, iqtisodiy ko'rsatkichlar, yetakchi ko'rsatkichlar

KIRISH

Iqtisodiy ko'rsatkichlar ma'lum bir mamlakat yoki mintaqaning turli iqtisodiy faoliyatini ifodalaydi. Ular korxonaning joriy faoliyati, shuningdek, butun iqtisodiyotni rivojlantirish istiqbollari haqida qimmatli ma'lumotlarni taqdim etadi.

ASOSIY QISM

Fikrimizcha, birinchi navbatda ko'rsatkichlar biznes sikliga ko'ra qanday tasniflanishini ko'rib chiqishimiz katta ahamiyatga ega. Ma'lumki, biznes sikli zamonaviy iqtisodiyotda juda muhim tushuncha hisoblanadi. Chunki, uning har bir siklda iqtisodiy tebranishlar ko'tarilishi yoki tushishi kuzatiladi. Masalan, ketma-ket ikki chorakda yalpi ichki mahsulotning salbiy o'sishiga olib keladigan iqtisodiy faoliyatning qisqarishi retsessiya deb hisoblanadi.

Iqtisodiy ko'rsatkichlar odatda bir necha jihatlariga ko'ra tasniflanadi. Iqtisodiy ko'rsatkichlarning asosiy turlari bo'lib, yetakchi, mos keladigan va orqada qoladigan ko'rsatkichlar hisoblanadi. (1-rasm)

1-rasm. Iqtisodiy ko'rsatkichlarning asosiy turlari¹

Iqtisodiy faoliyatning kelajakdagi o'zgarishlarini bashorat qiluvchi iqtisodiy ko'rsatkichlar yetakchi ko'rsatkichlar deb ataladi. Yetakchi ko'rsatkichlar odatda iqtisodiyotdan oldin o'zgarib turadigan ko'rsatkichlardir. Ya'ni, ular iqtisodiyotda vujudga keladigan kelajakdagi o'zgarishlar, masalan, biznes sikli fazasining o'zgarishi haqida signal bo'lib xizmat qiladi va iqtisodiy faoliyatni bashorat qilish uchun foydalaniladi. Iqtisodiyot retsessiyadan chiqayotgan yoki inqiroz bosqichiga yaqinlashayotganda bu ayniqsa muhimdir.

Investorlar ko'proq yetakchi ko'rsatkichlardan foydalanishadi. Chunki, yetakchi ko'rsatkichlar keng iqtisodiy ma'lumotlar asosida tayyorlanadi. Savdoda investorlar uchun kelajakdagi foiz stavkalari, aktsiya yoki obligatsiyalar dividendini, ularning samaradorligini qanday belgilanishi mumkinligini bashorat qilish imkoniyatini yaratadi.

Iqtisodiy faoliyatning o'zgarishi bilan bir vaqtda o'zgarib turadigan ko'rsatkichlar mos keladigan ko'rsatkichlar (ba'zi hollarda tasodifiy ko'rsatkichlar deb ham yuritiladi) hisoblanadi. Bir-biriga mos keladigan ko'rsatkichlar iqtisodiyotning hozirgi holatini ko'rsatadi va iqtisodiy tendentsiyalar (YAIM, bandlik darajasi va boshqalar) bilan bir vaqtda o'zgaradi.

YAIM, bandlik darajasi va chakana savdo kabi tarmoq va soha ma'lumotlarini o'z ichiga olgan mos keladigan ko'rsatkichlar, muayyan iqtisodiy faoliyatlar sodir bo'lganda kuzatiladi. Ushbu ko'rsatkichlar sinfi ma'lum bir hudud yoki mintaqaning faolligini ko'rsatadi. Ko'pgina siyosatchilar va iqtisodchilar ushbu real vaqt rejimidagi ma'lumotlarni kuzatib borishadi va bu ularga ongli qarorlar qabul qilish uchun kechiktirmasdan real ma'lumotlardan foydalanish imkonini yaratadi.

Savdoda mos keladigan ko'rsatkichlar investorlar uchun kamroq foydali hisoblanadi, chunki bu ko'rsatkich investorlarga faqatgina hozirgi paytdagi vaziyat haqida ma'lumot beradi. Shuning uchun mazkur ko'rsatkichlar joriy iqtisodiy sharoitlar (ya'ni, yalpi ichki mahsulotning pasayishi) kelajakdagi davrlarga qanday ta'sir qilishini to'g'ri talqin qila oladiganlar uchungina foydali hisoblanadi.

Iqtisodiy faoliyatda o'zgarishlar sodir bo'lganligini tasdiqlovchi ko'rsatkichlar esa, orqada qolgan ko'rsatkichlardir. Kechiktirilgan yoki orqada qolgan ko'rsatkichlar o'zida oldin sodir bo'lib o'tgan iqtisodiy o'zgarishlarni aks ettiradi. Ular narxlarning o'tmishdagi

¹ Rasm mavzu yuzasidan o'rganilgan ma'lumotlar asosida muallif tomonidan shakllantirilgan

o'zgarishiga asoslanadi va ma'lum bir bozor, iqtisodiyot yoki aktivning tarixiy ko'rsatkichlari haqida tushuncha beradi. Ushbu ko'rsatkichlar avval ishlab chiqilgan bashoratlarning ishonchligini tasdiqlash uchun ishlatilishi mumkin. Kechiktirilgan yoki orqada qolgan ko'rsatkichlar jumlasiga, mahsulot hamda xizmatlarning sotilish hajmi, inflyatsiya indeksi va boshqalar to'g'risidagi ma'lumotlarni kiritishimiz mumkin.

Garchi tasdiqlovchi yoki orqada qolgan ko'rsatkichlar hali ham ko'plab hukumatlar va muassasalar tomonidan qo'llanilsa-da, ular hozirgi kunda savdoda investorlarga iqtisodga oid noto'g'ri taxminlarni berishi tufayli noto'g'ri qarorlar qabul qilish xavfini tug'diradi. Hukumatlar tomonidan e'lon qilingan iqtisodiy ko'rsatkichlar ko'pincha qat'iy belgilangan barqaror o'lchov shakliga ega bo'lib, ko'pincha bepul va ochiq tarzda e'lon qilinadi. Bu, investorlarga iqtisodiy ko'rsatkichlarning qanday hisoblanganligini va shaffoqligini ta'minlab beradi.

1-jadval

Savdoda iqtisodiy ko'rsatkichlar ijobiy va salbiy tomonlari ²

N ^o	Iqtisodiy ko'rsatkichlarning ijobiy tomonlari	Iqtisodiy ko'rsatkichlarning salbiy tomonlari
1	Mavjud ma'lumotlarga asoslanib, kelajakdagi moliyaviy xolatni aniq bashorat qilishi mumkin	Kutilmagan o'zgarishlar to'g'risida ma'lumot bo'lmaganligi uchun kelajakni aniq bashorat qila olmasligi mumkin.
2	Iqtisodiy ko'rsatkichlarning ko'pincha ommaviy axborotlarda e'lon qilinishi	Iqtisodiy ko'rsatkichlarning ko'pgina taxminlarga tayanishi, natijani o'zgartirishi mumkin
3	Xuddi shu jarayonni qayta-qayta hisoblash mumkin (Iqtisodiy ko'rsatkichlar hukumatlar tomonidan chiqarilganda)	Iqtisodiy ko'rsatkichlar ma'lumotlarini talqin qilishdagi chalkashliklash natijaga salbiy ta'sir qilishi mumkin
4	Ruxsat etilgan, bashorat qilinadigan format(shakl)da chiqarilishi mumkin	Natijalarni talqin qilish va tushunishda tajribanin yetishmasligi

Har qanday iqtisodiy kategoriyaning o'ziga xos xususitlari sifatida odatda uning salbiy va ijobiy jixatlar solishtiriladi. (1-jadval). Iqtisodiy ko'rsatkichlarning salbiy tomonlari sifatida, hech bo'lmaganda yetakchi yoki mos keluvchan ko'rsatkichlarning ma'lum darajadagi bashoratga tayanishi hisoblanadi. Yetakchi ko'rsatkichlar kelajakka bashoratlar bo'lsa-da, hatto mos keluvchan ko'rsatkichlar ham bir oz taxminlarga tayanishi mumkin. Shu sababli, iqtisodiy ko'rsatkichlar har doim ham kelajakni to'g'ri bashorat qila olmaydi va tavsiya etilgan chora-tadbirlar kutilgandek natija bo'lmasligi mumkin.

Iqtisodiy ko'rsatkichlar juda murakkab bo'lishi va uni talqin qilishda xatolik, va chalkashliklarni keltirib chiqishi mumkin. Masalan, ishsizlikni o'z ichiga olgan barcha o'zgaruvchilarni ko'rib chiqsak, makroiqtisodiy sharoitdan tortib dehqonchilik ishlariga

² 1-jadval mavzu yuzasidan o'rganilgan ma'lumotlar asosida muallif tomonidan shakllantirilgan

ta'sir qiluvchi ob-havo sharoitlarigacha, nima sodir bo'lishini aniq bashorat qilishni qiyinlashtiradigan ma'lum bir ko'rsatkichni boshqaradigan juda ko'p omillar inobatga olinishi kerak.

Shuningdek, iqtisodiy ko'rsatkichlarni sharhlashning biroz ochiqligi, Inflyatsiya 4,6% dan 4,5% gacha tushgan misolni ko'rib chiqsak, bu yaxshi o'zgarish deb hisoblanadimi yoki pasayish kattaroq bo'lishi kerakmi? Iqtisodiyot va siyosatchilar ko'pincha iqtisodiy omillarga mos yondashuv haqida bahslashadilar. Ma'lumotlar aniq bo'lishi mumkin bo'lsa-da, uni sharhlash usuli ushbu ko'rsatkichlarni baholashning turli usullariga olib kelishi mumkin.

Mazkur holatlarni moliyaviy bozorlar misolida ko'rib chiqishga harakat qilamiz.

Moliyaviy bozor (Qimmatli qog'ozlar bozori), umuman olganda, har qanday mamlakat iqtisodiyoti kabi, statik emas. U ham o'sish va pasayish davrlarini boshidan kechiradi, ular birgalikda iqtisodiy sikllarni tashkil etadi. Bunday tebranishlar turli moliyaviy vositalarning global tendentsiyalariga ta'sir qiladi. Biroq, o'sish yoki pasayish davrlarining davomiyligi turlichadir. Shuning uchun siklning hozirgi bosqichini yoki undagi o'zgarishlarni paydo bo'lgan tendentsiyasini aniqlash uchun turli xil iqtisodiy ko'rsatkichlardan oqilona foydalana olish kerak.

Afsuski, savdoda treyderlar uchun iqtisodiy faoliyatning kelajakdagi butun darajasini muvaffaqiyatli bashorat qila oladigan, jumladan, valyuta kurslarining o'zgarishini bevosita ko'rsatadigan yagona yetakchi iqtisodiy ko'rsatkichlar to'plami mavjud emas.

Xalqaro amaliyotda eng ko'p qo'llaniladigan yetakchi iqtisodiy ko'rsatkichlardan biri bu - (PMI-«Purchasing Managers Index»), ya'ni "Ishbilarmonlik faolligi indeksi"dir. U mamlakat iqtisodiyotini baholash va bashorat qilishda keng qo'llaniladigan muxim yetakchi iqtisodiy ko'rsatkich hisoblanadi. Ishbilarmonlik faolligi indeksi ikkita asosiy tarmoq - ishlab chiqarish va xizmatlar soxasi uchun teng ahamiyatga ega hisoblanadi.

Odatda, PMI indeksi yangiliklari yalpi ichki mahsulot, sanoat ishlab chiqarishi, bandlik va boshqalar kabi boshqa indekslardan oldin nashr etiladi. Indeks tahlilidan foydalanib iqtisodiyotdagi rivojlanish yoki pasayish tendentsiyalarning rivojlanish holatini bashorat qilish mumkin.

Barcha davlatlar qatori O'zbekistonda ham Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi tomonidan mamlaktimizning ish bilarmonlik faolligi indeksi doimiy taxlil qilib boriladi va natijalari e'lon qilinadi. (2-rasm)

O'zbekiston Respublikasi statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2023 yil yanvar-sentyabr oylarida O'zbekistonning yalpi ichki mahsuloti (YAIM) 5,8 foizga o'sgan, bu o'tgan yilning shu davridagi o'sish sur'atlaridan (6,2%) bir oz kamroqni tashkil etdi.³

O'zbekistonda Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi 2023-yilning 9 oyi yakunlari bo'yicha iqtisodiyotni rivojlanish vektori doirasida rejalashtirilgan ijobiy o'sish

³ <https://review.uz/oz/post/infografika-razvitie-ekonomiki-uzbekistana-v-yanvare-sentyabre-2023-g>

tendentsiyasini davom ettirganligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, investitsion faollikning o'sishi ichki va tashqi muammolarni yengishga yordam beradi. Bundan tashqari inflyatsiyaning pasayishi tendentsiyasi davom etmoqda, bu esa iqtisodiy muhitni barqarorlashtirishga olib keladi deb hisoblanadi.

2-rasm. O'zbekistonning asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari haqida ma'lumot ⁴

Shuningdek, qo'shimcha xatarlar milliy valyuta kursining o'zgaruvchanligi va byudjet taqchilligining oshishi natijasida yuzaga keladi deb bashorat qilinib, O'zbekistonning asosiy savdo sheriklari bo'lgan mamlakatlarda qulay iqtisodiy muhit shakllanganligini ifodalaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, investorlar tomonidan savdodagi iqtisodiy ko'rsatkichlardan kelajakdagi moliyaviy xolatni bashorat qilish uchun ma'lumotlar bazasi sifatida foydalaniladi. Iqtisodiy ko'rsatkichlar to'g'ri tahlil qilinganda, investorlar muvaffaqiyatli savdo qilish yoki kelajakdagi bozor sharoitlarini to'g'ri baholash uchun imkoniyatlarini rejalatirish mumkin bo'ladi.

Fikrimizcha, savdoda iqtisodiy ko'rsatkichlar muxim ahamiyat kasb etadi, shu bilan birga, har bir investor o'zining yaxshi tushunadigan iqtisodiy ko'rsatkichidan foydalanishi kerak. Chunki, iqtisodiy ko'rsatkichlarni toifalarga yoki guruhlariga bo'lish, investorlarga oy va yilning ma'lum vaqtlarida ma'lum ma'lumotlar asosida mablag'larini aktsiya va obligatsiyalarga joylashtirishni rejalashtirish imkonini beruvchi maxsus strategiyani ishlab chiqish imkoniyatini yaratadi.

⁴ <https://review.uz/oz/post/infografika-razvitie-ekonomiki-uzbekistana-v-yanvare-sentyabre-2023-g>

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida" gi (yangi tahriri) Qonuni. O'RQ-387-son 2015 yil 3 iyun. «Xalq so'zi» gazetasi 2015 yil 4 iyundagi 111 (6294)-soni.
2. Ричард Ямароне. Основные экономические индикаторы. Учебное пособие. <https://xn--2-9sb0d.xn--plai/osnovnye-ekonomicheskie-indikatory-uchebnoe-posobie-2452425/read/part-3>
3. Экономические индикаторы, которые должны учитывать трейдеры. <https://traderblog.net/jekonomicheskie-indikatory/>
4. <https://fin-plan.org/blog/investitsii/indeksy-delovoy-aktivnosti-pmi/>

asr-conference.com